

T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI

1901-1902 TARİHLİ MAÂRİF SAL-NÂMESİNE GÖRE SELANİK VİLÂYETİNDE
EĞİTİM-ÖĞRETİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Caner DALLI

Malatya – 2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI

1901-1902 TARİHLİ MAÂRİF SAL-NÂMESİNE GÖRE SELANİK VİLÂYETİNDE
EĞİTİM-ÖĞRETİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Caner DALLI

Danışman: Doç. Dr. Recep DÜNDAR

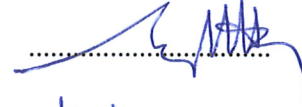
Malatya-2019

T.C.
İnönü Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı
Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı

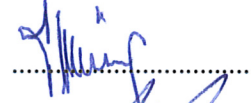
Caner DALLI tarafından hazırlanan "**1901-1902 Tarihli Maârif Salnâmesine Göre Selanik Vilayetinde Eğitim-Öğretim**" başlıklı bu çalışma, 12.07.2019 tarihinde yapılan sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

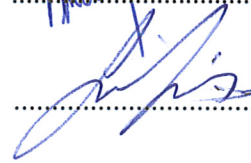
Başkan: Prof. Dr. Mesut AYDIN

Üye : Doç. Dr. Recep DÜNDAR

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Şükrü BİLİCİ

O N A Y

...../...../2019

Doç. Dr. Niyazi ÖZER
Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Doç. Dr. Recep DÜNDAR'ın danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım **“1901-1902 Tarihli Maârif Sal-nâmesine Göre Selanik Vilayetinde Eğitim - Öğretim”** başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Caner DALLI

ÖNSÖZ

Milletlerin sağlıklı, örgütlü ve sistemli yurttaşlar yetiştirmesini sağlayan; bütün faydalı doktrinleri hafızasında tutup genç dimağlara çağlar boyunca aktaran eğitim sistemi süreç içerisinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Mazisi sayısız şanlı zaferlerle dolu Türk tarihi içerisinde kurulan devletler gibi eğitim sistemi de yükseliş ve çöküş dönemleri yaşamıştır. Devlet geleneği hasebiyle birbirine aktarılan kurum ve yapıların zenginliği bugünümüzü aydınlatan önemli değerleri oluşturmuştur.

Disiplinler arası yaklaşımıyla önemli bir görevi üstlenen Sosyal Bilgiler Dersi; tarih, sosyoloji, felsefe gibi disiplinlerin varlığıyla eğitim tarihi konusunu incelemekte önemli bir yere sahiptir. Tarih disiplini içerisinde devletin varoluş süreci incelenirken, sosyoloji disiplini ile toplumun eğitime bakış açısı incelenmiş ve diğer bir disiplin olan felsefe ile de eğitime yaklaşımlar değerlendirilmiştir.

Türk eğitim tarihi içerisinde önemli bir yere sahip olan Osmanlı Devleti eğitim süreci kuruluştan yükselişe kadar farklı evreler geçirmiştir. Kuruluş süreci içerisinde medrese ve din eksenli eğitim hâkimken, Fatih Sultan Mehmet zamanında dini okulların yanında batı ilmini aktaran modern okullar da kurulmuştur. Osmanlı Devleti her dönemde eğitime ayrı bir önem verse de batı da yaşanan gelişmelere kimi zaman ayak uyduramamış, kimi zaman da bu istekte bulunmamıştır. Tanzimat dönemiyle birlikte yenilikler başlamış ancak sıra eğitime pek sonra gelmiştir.

İlmi hayatımıza 19. yy. ortalarında giren ve kelime anlamı olarak yazılı şey, mektup, yıllık olarak bilinen Sal-nâmenin varlığıyla eğitim durumları kayıt altına alınmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde önemli görülen her bir vilayetin kaydı tutulmuştur. Selanik Vilayeti de kaydı tutulan vilayetlerden biridir. H. 1318 yılına (M.1901/1902) ait olan Maârif Sal-nâmelerinden, Selanik vilayetine ait olan Maârif Sal-nâmesi 1315/1316 R. (M.1897/98, 1899/1900) yıllarını kapsamaktadır. Bu dönem içerisinde Selanik vilayetinde yer alan okullar, öğretmenler, yabancı okullar, gayrimüslim tebaa, matbaalar, gazeteler ve kütüphaneler çalışmada incelenmiştir.

Tezimin konusunu belirlememde ve tez yönetimin de büyük emekleri olan, tavsiye ve öğütlerini esirgemeyen, akademik hayatta yol haritamı çizmem de yardımcı olan danışmanım Doç. Dr. Recep DÜNDAR'a teşekkürü borç biliyorum.

Tezimin kaynağını temin noktasında büyük yardımları dokunan, sürecin içinde olup fikirlerini her daim beyan eden kıymetli hocam Prof. Dr. Mesut AYDIN'a, tez sürecinde ve akademik yaşam da her daim desteklerini üzerimden esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Erol KOÇOĞLU'na ve kıymetli fikirlerini sunup tecrübelerini paylaşan sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Danyal Tekdal'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu süreçte her daim maddi ve manevi desteklerini üzerimden eksik etmeyen aileme ve geleceğimi kuracağım yol arkadaşım, ışığım sevgili Burcu IŞIK'a gönül dolusu teşekkür ederim.

Caner DALLI

ÖZET

1901-1902 TARİHLİ MAÂRİF SAL-NÂMESİNE GÖRE SELANİK VİLÂYETİNDE EĞİTİM-ÖĞRETİM

DALLI, Caner

Yüksek Lisans, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Recep DÜNDAR

2019, xiv+139 sayfa

Türk eğitim tarihinin önemli bir safhasını oluşturan Osmanlı eğitim tarihi devletin kuruluşuyla beraber sağlam temellere dayandırılmış, bıraktığı eserler ve kurumlarla genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında rol oynamıştır.

1387 yılında ilk defa Osmanlı eline geçen Selanik kentinde tam anlamıyla bir hâkimiyet kurulamayınca şehir Türk hâkimiyetinden çıkmıştır. II. Murad döneminde Bizans elinde olan şehir ablukaya alınınca Venediklilere satılmıştır. 1430 tarihinde tekrar kuşatmaya alınan şehir bu defa II. Murad tarafından Osmanlı topraklarına dâhil edilmiştir. Selanik kenti tarih boyunca kozmopolit bir yapıya sahip olmuştur. İçerisinde barındırdığı birçok etnik unsurla beraber coğrafyacılardan İstanbul'un parçası olarak görülmüştür.

Osmanlı Devletine bağlı Selanik Vilayeti'nin eğitim ve öğretim durumları sal-nâmeler temel alınarak değerlendirilmiştir. Osmanlı vilayet sal-nâmelerinden H. 1318 (M.1900/1901) yılına ait olan Selanik Maârif Sal-nâmesi H. 1315/1316 (M. 1896/97, 1898/1999) incelenmiştir. Selanik vilayeti eğitim komisyonları, okullar, öğrenci sayıları ve öğretmen kadroları, okullarda görevlendirilen diğer memurlar, kütüphaneler, matbaalar ve gazeteler ve gayrimüslim ve yabancılara ait okullar sal-nâme belgelerine dayanılarak sınıflandırılmıştır.

Çalışma beş ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde problem durumu ve amaçlar açıklanarak çalışmanın önemine değinilmiştir. İkinci bölümünde sal-nâmenin Osmanlı tarihindeki önemi ve tanımları yapılmış, Osmanlı eğitim tarihi klasik ve modern dönem başlıkları altında değinilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünü araştırmanın yöntem kısmı oluşturmuştur. Dördüncü bölümde eldeki veriler yorumlanmış ve tablolar halinde tasnif edilmiştir. Beşinci ve son bölümde çalışmanın sonucu ve öneriler verilmiştir.

Sal-nâme tarihimize 19. yüzyılın ortalarında girmiş ve farsça “sal” (yıl) ile “name” (mektup) kelimelerinden meydana gelmiştir. Eğitim tarihi içerisinde vilayetlerin kaydı tutulurken Maarif Sal-nâmesi oluşturulmuştur. İncelenen çalışmada Osmanlı eğitim tarihinin ilk bölümde medrese, Enderun ve Kanuni dönemi okullarını kapsarken; modern dönemde ise Tanzimat dönemi yenilikleriyle gelen ve Meşrutiyet dönemince süren eğitim ve okullaşma yeniliklerini kapsamaktadır. Araştırma doküman incelemesi yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Belgeler transkript edildikten sonra tablolar halinde tasnif edilmiştir.

Selanik şehrinin 19. yüzyılın son demlerinde Osmanlı Devleti'nin kontrolünden uzaklaştığı görülmüştür. Bu durumu matbaa, gazete ve kitapların birçoğunun gayrimüslimlerin idaresinde olduğundan çıkarmaktayız. Selanik merkezinde yer alan İ'dâfî ve askeri rüşdiyenin de öğretmen kadrosu açısından en donanımlı okullar olduğu görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Selanik, Osmanlı Devleti, Sal-nâme, Maârif Sal-nâmesi, Türk Eğitim Tarihi

ABSTRACT

EDUCATION IN THE THESSALONIKI PROVINCE BASED ON THE MARAIF
SAL-NAME OF 1901-1902

DALLI, Caner

Master, İnönü University Institute of Educational Sciences

Department of Social Studies Education

Thesis Advisor: Assoc. Dr. Recep DÜNDAR

2019, xiv+139 pages

Ottoman education history which constitutes an important stage in the Turkish Education History was based on the solid foundation together with the constitution of the state and, its legacy of works and institutions has played a role in the establishment of young Republic of Turkey.

Thessaloniki, which was conquered for the first time in 1387 by the Ottomans, came out of the Turkish rule when a total control was not established. During the reign of Murat II, The city, which was in the hands of the Byzantine Empire was sold to Venetians upon the siege. The city which was taken to the siege again in 1430 was included to Ottoman lands by Murad II The city of Thessaloniki has had a cosmopolitan structure throughout history. It has been seen by many geographers as a part of Istanbul with its many ethnic elements.

The education and training conditions of the Thessaloniki Province of the Ottoman State were evaluated on the basis of the salnames. Thessaloniki Maârif Sal-nâmesi H. 1315/1316 (M.1896/97, 1898/1999), One of Ottoman Vilayet Salnames, dated H. 1318 (M.1901/1902) was studied. Educational commissions in the province of Thessaloniki, schools, the number of students and teachers, other civil servants assigned in schools, libraries, printing houses and newspapers, non-Muslim and foreign schools were classified on the basis of salname documents.

The study consists of five main sections. In the introductory part of the study, the problem status and objectives are explained and the importance of the study is mentioned. In the second part, the importance and definitions of sal-nâme in Ottoman history are made and the history of Ottoman education is mentioned under the titles of classical and modern period. The third part of the study consisted of the method part of

the research. In the fourth section, the available data are interpreted and classified into tables. In the fifth and final section, the results of the study and suggestions are given.

Sal-nâme entered our history in the middle of the 19th century and consisted of the Persian words “sal” (year) and “name” (letter). In the history of education, Maarif Salname was established while keeping the record of the provinces. In the study, the first part of the history of Ottoman education madrasah includes Enderun and Kanuni schools; in the modern period, it includes education and schooling innovations that came with the innovations of Tanzimat period and lasted during the Constitutional Period. The research was evaluated by using document analysis method. The documents are classified into tables after transcription.

In the last days of the 19th century, it was seen that the city of Thessaloniki was distanced from the control of the Ottoman Empire. We conclude that many printing houses, newspapers and books are under the administration of non-Muslims. It is seen that İ'dâdî and military junior high schools located in the center of Thessaloniki are the most equipped schools in terms of teacher staff.

Keywords: Thessaloniki, Ottoman Empire, Sal-nâme, Maârif Sal-nâme, Turkish Education History

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
TABLolar LİSTESİ	xii
KISALTMALAR	xiv
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	3
1.2. Araştırmanın Amacı	3
1.3. Araştırmanın Önemi.....	4
1.4. Araştırmanın Varsayımları.....	4
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	4
1.6. Tanımlar	5
2. KURAMSAL BİLGİLER ve İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	6
2.1. SAL-NÂMELELER.....	6
2.1.1. Resmi Sal-nâmeler.....	7
2.1.2. Özel Sal-nâmeler	9
2.2. Osmanlı Eğitim Hayatı.....	10
2.2.1. Osmanlı Klasik Dönem Eğitim Hayatı	11
2.2.2. Osmanlı’da Modernleşen Eğitim Hayatı	16
2.3. Selanik’in Osmanlı Günleri.....	23
2.3.1 Selanik’in Osmanlı Topraklarına Katılması.....	23
2.3.2. Selanik’in İdari ve Demografik Yapısı.....	25
2.3.3. Selanik Eğitim ve Kültürel Hayatı	27
2.4. İlgili Araştırmalar	28
3. YÖNTEM	30
3.1. Araştırmanın Modeli	30
3.2. Evren ve Örneklem	30
3.3. Verilerin Toplanması	30
3.4. Verilerin Analizi.....	31
4. BULGULAR ve YORUM	32

4.1. Selanik Maârif Müdürlüğüne Atama	32
4.2. Selanik Maârif İdaresi	34
4.2.1. İ'dâdiler	36
4.2.2. Selanik Hamidiye Mekteb-i Sanayi	40
4.2.2. Selanik Hamidiye Ziraat Mektebi	42
4.2.3. Selanik Dâr-ül-Muallimîn	44
4.2.4. Rüşdiyeler	45
4.2.5. Gayrimüslim Okulları	56
4.2.6. Yabancı Okullar	60
4.2.7. Matbaa ve Kütüphaneler	61
4.2.8. Gazeteler	64
5. SONUÇ	66
KAYNAKÇA	69
EKLER	72
Ek 1. Maârif Sal-nâmesinin Transkripti	72
Ek 2. Maârif Sal-nâmesi Osmanlıca Metni	104
Ek 3. Sözlük	136
Ek 4. Selanik Gazetesi ilk nüshası	138
Ek 5. Selanik'in Kavala Kazası	139

TABLÖLÄR LİSTESİ

Tablo 1. Selanik Sancağı Kazaları:	25
Tablo 2. Selanik Maârif Müdürü Reşit Bey Hakkında	32
Tablo 3. Selanik Maârif İdaresi	34
Tablo 4. Selanik Lisesi	36
Tablo 5. Siroz Lisesi	38
Tablo 6. Drama Lisesi	39
Tablo 7. Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi	40
Tablo 8. Selanik Hamidiye Ziraat Mektebi	42
Tablo 9. Selanik Öğretmen Okulu	44
Tablo 10. Selanik Ortaokulu	45
Tablo 11. Vodine Ortaokulu	45
Tablo 12. Toyran Ortaokulu.....	46
Tablo 13. Gevgili Ortaokulu	47
Tablo 14. Avret Hisarı Ortaokulu	47
Tablo 15. Karaferye Ortaokulu	48
Tablo 16. Tikveş Ortaokulu	48
Tablo 17. Ustrumca Ortaokulu.....	49
Tablo 18. Yenice Ortaokulu	49
Tablo 19. Demir Hisar Ortaokulu	50
Tablo 20. Zihne Ortaokulu	50
Tablo 21. Cuma-i Bala Ortaokulu	51
Tablo 22. Pravişte Ortaokulu	51
Tablo 23. Katerin Ortaokulu	52
Tablo 24. Nevrekob Ortaokulu	52
Tablo 25. Kavala Ortaokulu	53
Tablo 26. Petriç Ortaokulu	53
Tablo 27. Selanik Kız Ortaokulu	54
Tablo 28. Siroz Kız Ortaokulu	54
Tablo 29. Selanik Askeri Ortaokulu.....	55
Tablo 30. Gayrimüslim Okulları	56
Tablo 31. Yabancı Okullar	60

Tablo 32. Matbaalar	61
Tablo 33. Kütüphaneler.....	62
Tablo 34. Gazeteler	64

KISALTMALAR

H	: Hicri
M	: Miladi
DİA	: İslam Ansiklopedisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
Çev	: Çeviren
YY	: Yüzyıl

1. GİRİŞ

“En önemli ve verimli vazifelerimiz milli eğitim işleridir. Milli eğitim işlerinde kesinlikle zafere ulaşmak lazımdır. Bir milletin gerçek kurtuluşu ancak bu şekilde olur.” sözleri ömrü cephelerde geçmiş ve başarıdan başarıya koşmuş Türk Milletinin Başkomutanı Mustafa Kemal Atatürk’e aittir (Atatürk Araştırma Merkezi, 2006: 252). Bu sözüyle Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Türk gençlerine ve eğitimcilere bir yol haritası çizerek zaferin öneminden bahsetmiştir. Eğitim bir milletin ileriye görebilmesi ve çağdaş uygarlık düzeyine çıkmasını sağlayan en önemli mihenk taşlarından biridir. Eğitimin geçmişten günümüze ilerleyişini araştırıp inceleyen, eğitim tarihini ele alan birçok eser mevcuttur. Osmanlı Devleti’nin eğitim alanındaki ilerlemeleri ve eğitim kurumlarını ele alan eserlerin yanı sıra; eğitim alanındaki önemli gelişmeleri kaydeden sal-nâmelerin Selanik vilayeti özelinde maârif konusu hakkında çalışmaya rastlanmamıştır. İncelenen çalışma Selanik vilayet eğitim ve öğretim faaliyetleri hakkında bilgi vermek ve dönemin eğitim şartlarını ortaya koymak için çalışılmıştır.

Öğrenilen bilgilerin davranış yoluyla kazandırılması durumuna eğitim denirken; öğretim ise basit bir ifadeyle öğretmenlerin öğrencilere aktarmış olduğu bilgilerin tümüne verilen isimdir (Akyüz, 2015: 3). Buradan hareketle toplumun geleceğini ve kaderini etkileyecek en önemli unsur olarak eğitimi gösterebiliriz. Eğitim ve öğretim bir bütünün parçaları gibidir. Çünkü davranışın meydana gelmesi için izlenilecek yol ve dönüştürülecek bilgi birikimine ihtiyaç vardır. Aynı şekilde davranışa dönüştürülemeyen bilgi de işe yaramaz bir birikimden ibaret olarak kalır. Toplumun ilerleyebilmesi ve kalkınması için geçmişten günümüze değişim gösteren eğitim kurumlarına önem verilmesi ve bunlardaki ilerlemeler ile aksaklıkların ele alınması gerekmektedir. Çünkü geçmişteki aksaklıkların ele alınması ilerideki yapılanmaya temel teşkil ederek, güvenilir adımların atılmasına katkı sağlayacaktır. Eğitim tarihi ile ilgili çalışmaların amacı, geçmişe tanık olan kaynaklardan yola çıkarak eğitimin katettiği aşamaları, meydana getirdikleri değişiklikleri ve çalışmalarını tespit ederek, eğitim sisteminin ilerleyişine, toplumsal gelişime katkı sağlayabilmektir. Bu ilerleyiş, Türk toplumunun her kademesinde ve özellikle Osmanlı Devleti’nin eğitim sisteminde göze çarpmaktadır. Modern eğitim kurumları ortaya çıkmadan evvel, halkın bu ihtiyacını her yerde medrese olmadığından, genelde cami ve kiliseler karşılıyordu. Eğitimin bir kademesinin din temelli oluşu ve her dinde ilk amacın, inanç sahiplerini kendi öğretileri doğrultusunda birer mümin olarak yetiştirme dürtüsünün oluşu buna sebep olmuş gibi

görülmektedir (Taşkın, 2008: 245). Geleneksel Osmanlı eğitim sisteminde, sıbyan mekteplerinden itibaren, lisans ve lisansüstü eğitime kadar uzanan bütün eğitim kademelerini, verdikleri eğitimin derecesine göre “Fatih Sultan Mehmet devrinde” Hâsiye-i Tecrid, Miftah, Kırklı, Hâriç, Dâhil ve Sahn-ı Seman olmak üzere altı kategoriye ayrılan medreseler meydana getiriyordu (Öztürk, 1996: 384).

Osmanlı Devletinde 1299-1776 yılları arasında kuruluş dönemi, 1776-1839’da ilk yenileşme, 1839-1876 yılları arasını kapsayan Tanzimat, 1876-1878 I. Meşrutiyet, 1878-1908 Mutlakiyet, 1908-1918 II. Meşrutiyet aşamalarını takip eden yenilik dönemleri söz konusudur. Bu yenilikleri takip etmek için eğitim tarihinde kullanılacak en önemli kaynaklardan biri maârif sal-nâmeleri olarak bilinir. Sal-nâme, bir senelik olayları göstermek üzere düzenlenen eserler hakkında kullanılan bir ifadedir. “Yıl” anlamına gelen Farsça “sâl” ile “mektup veya kitap” anlamlarında kullanılan yine Farsça “nâme” kelimelerinden meydana gelen bu tabirin tam karşılığı “yıllık”tır. Osmanlı Devleti’nde ilk resmî sal-nâme, Hicrî 1263 (milâdî 1847) senesinde yazılmıştır (Pakalın, 2004: 105). Sal-nâmeler kendi arasında gruplara ayrılmaktadır: Birincisi Devlet Sal-nâmeleri /Genel Sal-nâmeler / Sal-nâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye olup ilk kez 1847 “Sal-nâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye” adıyla yazılmıştır. Hicrî 1328 (miladi 1912) senesine kadar düzenli bir şekilde çıkartılan Devlet Sal-nâmeleri, Osmanlı Devleti’nin idari, iktisadi, eğitim hayatı ve sosyal özelliklerini ortaya koymaktadır. Cumhuriyet’ten sonra da “Türkiye Cumhuriyeti Devlet Sal-nâmesi” adı ile 1925-1926, 1926-1927, 1927-1928 yıllarına ait 3 adet devlet yıllığı çıkartılmıştır (Duman, 2000: 3). Maârif sal-nâmelerinin girişinde sal-nâmenin hazırlanma gerekçesini ve önemini ortaya koyan bir “Mukaddime” yer almaktadır. Ardından o senenin gün ve vakitlerini içeren geniş bir takvim bulunmaktadır. Selanik Maârif Sal-nâmesi 1315/1316 H.(1897/98, 1899/1900) incelendiğinde madde madde şu başlıklar hakkında önemli bilgiler elde edilecektir:

- Osmanlı eğitim tarihi
- Maârif teşkilatı
- Meşrutiyet’ten itibaren görev yapmış dönemin maârif nâzırları
- Maârif teşkilatında görevli memurlar
- Maârif teşkilatında yer alan kalemler
- Müslüman ve gayrimüslimlere ait okullar

- Okul programları ve derslerin içerikleri
- Öğretmenlerin rütbe ve dereceleri
- Okullardaki öğrenci adedi

1.1. Problem Durumu

Osmanlı Devleti'nin varlık gösterdiği tarihi süreç içerisinde önemli bir yer tutan Selanik vilayetinin 19. yüzyılın son tarihleri arasındaki dönemi araştırmamızın konusunu oluşturmaktadır. Selanik Vilayeti'nin bahsi geçen yıllar içerisinde maârif sal-nâmesine aktarılan eğitim-öğretim durumu ve yer alan tüm kurumlar irdelenecektir. Bu noktadan hareketle araştırmamızda şu sorulara cevap aranacaktır.

- Osmanlı eğitim tarihi içerisinde ilköğretimden üniversiteye uzanan süreç nasıl gelişmiştir?
- Bu süreç yaşanırken eğitim özelinde ne gibi yasal düzenlemeler ve değişimler yaşanmıştır?
- Türk eğitim teşkilatlanması nasıl bir yol izlemiştir?
- Osmanlı Devleti'nin sıkıntılı bir süreci olan 1901-1902 yılları arasındaki Selanik vilayet eğitim – öğretim kurumları nelerdir?
- Bu eğitim ve öğretim kurumlarında işlenen derslerin içeriği nelerdir?
- Selanik sancağı ve kazalarındaki mektep, medrese, yüksekokulların ve gayrimüslim okullarının öğrenci mevcudu ve dağılımı nasıldır?
- Selanik Sancağı ve kazalarındaki mekteplerde öğretmen dağılımı yeterli midir?
- Selanik Vilayetinde çıkan gazeteler, matbaalar ve kütüphaneler hangileridir?

1.2. Araştırmanın Amacı

Eğitim tarihi ile ilgili çalışmaların amacı, geçmişe tanık olan kaynaklardan yola çıkarak eğitimin kat ettiği aşamaları, meydana getirdikleri değişiklikleri ve çalışmalarını tespit ederek, eğitim sisteminin ilerleyişine, toplumsal gelişime katkı sağlayabilmektir. Bu ilerleyiş, Türk toplumunun her kademesinde ve özellikle Osmanlı Devleti'nin eğitim sisteminde göze çarpmaktadır. Maârif nezareti tarafından hazırlanan ve neşredilen sal-nâmelere maârif sal-nâmeleri denmektedir. Maârif nezaretinin tarihçesi, nazırları ve bu nezaretin teşkilatı, kadroları ve bu mevkileri işgal edenler hakkında izahat verdikten başka imparatorluk

dâhilinde, ister maârifeye bağı olsun ister diğeri bir makama veya yere ait olsun bütün okullar ve maârifî alakadar eden daha birçok hususa dair malumatı içermektedir. Maârifeye ait nizamât, talimat ve programlar da bulunur. Yalnız 1316 ile 1321 arasına ait olmak üzere altı yıllık neşredilmiştir (Sütçü, 2004: 86). Osmanlı Devleti'nin geniş coğrafyasında halkı geliştirmek konusunda bilgilendirmek, yönetim ile halk ilişkisini geliştirmek amacıyla her vilayette kurulan matbaalarla sal-nâmeler yayınlanmaya başlamıştır (Önal, 2011: 211). Buradan hareketle sal-nâmeler başlığı altında değerlendirilen H. 1318 (M.1901/1902) Maârif Sal-nâmelerinden, Selanik Maârif Sal-nâmesi 1315/1316 H.(M.1897/98, 1899/1900) dönemin eğitim ve öğretim faaliyetleri altında incelenmesi amacıyla değerlendirilecektir.

1.3. Araştırmanın Önemi

Popüler Türk Eğitim Tarihi çalışmalarının vermiş olduğu doyurucu ve birbirini destekleyici çalışmaların aksine vilayet eğitimiyle ilgili çalışmaların eksikliği göze çarpmaktadır. Araştırma Selanik vilayeti özelinden yola çıkarak dönemin eğitim hayatının ne aşamada olduğunu ve hangi gelişmelerinin kaydedildiğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu araştırmadan önce Selanik vilayeti ile ilgili belgelere dayalı olarak bu denli geniş bir çalışma yapılmadığından özgünlük kıstasına uyduğu görülmektedir. Geçmiş yıllardaki eğitim ve öğretim faaliyetlerinin incelenmesi sonucunda yeni nesil ve döneme uygun faaliyetlerin tecrübeler ışığında aktarılması da önem arz etmektedir.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

İlk olarak Yıldırım Beyazıt zamanında alınan ancak Fetret Devri'nde elden çıkan Selanik 1430 yılında II. Murat döneminde fethedilmiştir. Bu dönemden sonra şehrin kozmopolit yapısına dokunmayan ve izlediği istimalet politikasıyla da bütün çevrelerin takdirini toplayan Osmanlı yönetimi için Selanik her zaman farklı bir yerde olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün de memleketi olan Selanik'te hem Müslim hem de gayrimüslim eğitim kurumları yer almaktadır. İncelenen dönem içerisinde Selanik vilayeti Osmanlı toprakları içinde modern eğitim kurumlarına sahip az sayıdaki vilayetlerden biri olarak görüldüğü söylenebilir.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma alanını 1897-1902 seneleri arasında Selanik Vilayet merkezi ile ona bağlı Avret Hisarı, Karaferye, Kesendire, Ustrumca, Toyran, Katerin, Gevgili, Langaza, Yenice, Tikveş ve Vodine kazalarını kapsamaktadır. Vilayet Sal-nâmesine ait belgelere dayanarak

Selanik'in eğitim ve öğretim durumu incelenmiştir. Çalışmanın ana omurgasını 1901-1902 yılına ait vilayet sal-nâmesi içerisindeki Selanik şehrinin kaydının tutulduğu 1897 ile 1900 yılları teşkil etmektedir. Buradaki bilgilerden hareketle Selanik vilayeti eğitim-öğretim durumu ile bağlı kazalarındaki eğitim faaliyetleri tasnif edilip incelenecektir.

1.6. Tanımlar

Eğitim: Bireyin zihni, bedeni, duygusal, toplumsal ilgilerinin ve yeteneklerinin en doğru şekilde ya da istedik alanda geliştirilmesi, ona belli amaçlara yönelik yeni ilgiler, yetenekler, davranış ve bilgiler kazandırılması yönündeki çalışmalardır (Akyüz, 2015: 2).

Öğretim: Çevre ayarlaması aracılığıyla bireyin davranışlarını istediği yönde değiştirme ve değerlendirme sürecidir (Önder, 2014: 5).

Sal-nâme: Osmanlı Devleti'nde merkezi teşkilatın, bakanlıkların, askeri kurumların, vilayetlerin, bazı kişilerin ve özel kurumların senelik olarak yayınladıkları asıl amacı bilgilendirme olan yayınlara "sal-nâme" adı verilmiştir (Aydın, 2009: 52).

Medrese: Eskiden içinde dini derslerin okutulduğu yer (Devellioğlu, 2000: 715).

Sıbyan Mektepleri: Beş ve altı yaşlarındaki çocuklara okuma yazma, dini bilgiler ve dört işlem matematiğinin öğretildiği ilk eğitim ve öğretim kurumlarıdır (Kazıcı, 2016: 16).

Enderun Mektebi: Osmanlı Devleti'nde saray hizmetlerine yardımcı olmak amacıyla görgülü ve bilgili insanlar yetiştirmek için kurulmuştur (Kuruca,2008: 21).

Rüşdiye Mektepleri: Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra çoğalan bu mektepler ortaokul görevi görmekteydi. Bu mekteplerde eğitim Sıbyan mekteplerinin ardından 2 sene olarak belirlenmiştir (Kansu, 2016: 8).

İ'dâdî: Rüşdiye Mektebinden sonra yüksek okullara hazırlayı okul görevini görmektedir (Devellioğlu, 2000: 488).

2. KURAMSAL BİLGİLER ve İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. SAL-NÂMELER

Osmanlı Devleti'nde merkezi teşkilatın, bakanlıkların, askeri kurumların, vilayetlerin, bazı kişilerin ve özel kurumların senelik olarak yayınladıkları asıl amacı bilgilendirme olan yayınlara "sal-nâme" adı verilmiştir (Aydın, 2009: 52). Bunun yanı sıra sal-nâme kavramı sene anlamına gelen "sal" kelimesi ile kitap ya da mektup anlamına gelen "name" kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuş yıllık anlamında kullanılmıştır. Türkiye'de sal-nâmeler denince akla gelen en önemli isim Hasan Duman'dır (Karcı, 2012: 118). Sal-nâme ifadesi genelde geçmiş yılların veya bir yılın bütün faaliyetlerini, istatistiklerini, ticaret, tarım, sanayi, ekonomi, tarihi ve coğrafyası gibi çeşitli konulardaki durumu içeren ve her yıl hazırlanan eserlere verilen isim olarak ifade edilmektedir (Sütçü, 2004: 80). Sal-nâmelerin önemini en kısa yolla tarif etmek gerekirse belirli bir zaman ve yer için çok önemli kaynak eser vazifesi görmektedir (Kılıç, 2017: 5). Salnamelerin bu özelliği de Türk eğitim tarihi çalışmalarında araştırmacılar için önemli bir başvuru eseri olarak görülebilmektedir.

Sal-nâmeler tarihi coğrafyanın içinde yer alan önemli bilgi kaynaklarındanır. Tanzimat devri sonrasında Sadrazam Mustafa Reşit Paşa zamanında yayım hayatına girmiştir. Sal-nâmeler genel olarak tarih, coğrafya, eğitim, ticari ve sosyal hayat, idari teşkilat hakkında doyurucu bilgiler içeren bir kaynaktır (Yıldız ve Deniz, 1995: 194). 1847-1922 yıllarını kapsayan dönemi içeren sal-nâmeler döneme ışık tutan faydalı bilgilerle kaplı ve Osmanlı Devleti'nin teşkilat tarihi, coğrafyası hakkında bilgiler yer almaktadır (Doğru, 2015: 15). Cumhuriyet kurulduktan sonra 1925-1941 yıllarında da sal-nâmeler yayınlanmaya devam etmiş ve bir süre sonra yerini yıllıklara bırakmıştır (Okçu 2010, Akt. Doğru 2015: 21). Salnameler ve Cumhuriyet kurulduktan sonra çıkarılmaya başlanan yıllıklar eğitim bilimleri alanında önemli bir araştırma sahası oluşturabilir.

Sal-nâmeler incelendiğinde özellikle II. Abdülhamid döneminde yayınlananların her bakımdan en iyi oldukları görülmektedir (Karcı, 2012: 118). Bunlar dönemi aydınlatacak, birçok açıdan bilgi verecek zenginliktedir ve devletin işleyişinden, memurların aldığı rütbeye kadar detaya inmektedir (Palalı, 2010: 4). Sal-nâmelerin içerik zenginliği Osmanlı Devleti'nin bürokrasi ve belge kaydı hususunda ne kadar titiz davrandığını da gösterebilir.

Sal-nâmeler genel olarak “resmi” ve “özel” yayımlanan sal-nâmeler olarak iki gruba ayrılmıştır. “Resmi sal-nâmeler” ise devlet, bakanlık (nezaret) ve vilayetlere ait olanlar şeklinde üç alt başlıkta ele alınmıştır(Aydın, 2009: 52).

2.1.1. Resmi Sal-nâmeler

Osmanlı Devleti’nde resmi sal-nâmeler üç başlık altında incelenmektedir.

2.1.1.1. Devlet Sal-nâmeleri

Elimize kaydı ulaşan ilk sal-nâme hicri 1263 (1847) yılında Mustafa Reşid Paşa’nın liderliğinde yayınlanmıştır. Bu sal-nâmeyi hazırlayan kişi ise Ahmed Vefik Paşa’dır. Osmanlı Devleti’nin eyalet düzeninden vilayet sistemine geçmesini sağlayan 1867 seneli Vilayet Nizamnamesi ile bir sal-nâme yayımlama geleneği oluşmuştu (Cavid 2010, Akt. Karcı, 2012: 119). Hicri tarihlere göre 1263’ten (1847) 1326’ya (1908) kadar altmış dört, geriye kalan dört sal-nâmede yine H. 1326’dan (1908), 1334 (1916) senesine kadar çıkarılmış olup toplam altmış sekiz adet yayımlanmıştır. Hicri 1328-1332 (1910-1914) döneminde savaş sebebiyle yayınlanmamıştır. Sonuncusu Miladi 1918 tarihini gösteren devlet sal-nâmelerine Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da bir müddet devam edilmiştir (Aydın, 2009: 52). Cumhuriyet kurulduktan sonra ise yeni döneme geçiş hazırlık olarak bir müddet sonra yıllıkların kullanılması uygun görülmeye başlanmış olabilir.

Devlet Sal-nâmeleri Osmanlı’da kurulan büyük pazarlardan önemli milli ve dini günlere, Türk parasının değerini gösteren bir tablo ile bazı yabancı devletlerin yapısını, yöneticilerinin isimlerini göstermiştir. Devlet sal-nâmelerinin içeriğinde merkezi teşkilatın yanı sıra vilayetlerdeki idari teşkilatlar ve buradaki yöneticiler, dönemin tarihi camileri, nüfus, binaların muhtevası ve vilayetin idari bölümleri yer almıştır (Aydın, 2009: 53). Bu gibi bilgilerin verilmesinden dolayı da tarih araştırma ve tezlerinde birinci derecede kullanılan kaynaklardan biri olarak kabul görmüştür (Kılıç, 2017:6). Özellikle son dönemde ilgili kaynaklar kullanılarak birçok vilayet çalışması yapılmış olsa da maârif çalışmaları noktasında eksiklikler görülebilir.

2.1.1.2. Nezaret Sal-nâmeleri

Nezaret sal-nâmeleri ilgili bakanlıklar tarafından her yıl düzenli çıkarılamasa da yayınlandığında ilgili nazırlıklar hakkında önemli bilgiler vermektedir. Nezaret Sal-nâmeleri bakanlıklar ve askeri kurumlar aracılığıyla H. 1282-1326(1685-1908) yılları için kapsayan dönemde 51 defa çıkarılmıştır. Bunların içinde askeri nitelikte olan iki sal-nâme “Salnâme-i

Askeri” ve “Bahriye Sal-nâmesi” dir. “Sal-nâme-i Askeri” adıyla çıkarılan sal-nâmeden 14 tanesine ulaşılmış ve Seraskerlik ve Harbiye Nezareti tarafından çıkarılmıştır. “Bahriye Sal-nâmesi” ise dönemin Osmanlısının deniz ve kara teşkilatının yapısı, görevli ve asker sayısını veren önemli bir kaynaktır (Palalı, 2010: 6). Şeyhülislamlık makamı tarafından çıkarılan “İlmiyye Sal-nâmesi” H. 1334 (1916) yılına özel çıkarılmıştır. Ticaret ve bayındırlık bakanlığı tarafından “Rasadhane-i Amire Sal-nâmesi” çıkarılırken, Maliye bakanlığına bağlı gümrük idaresi tarafından ise “Rûsumat Sal-nâmesi” yayımlanmıştır. (Aydın, 2009: 53).

Tezin esas konusunu teşkil eden ve Nezaret Sal-nâmeleri içinde önemli bir yere sahip sal-nâmeler ise “Maârif Nezareti Sal-nâmesi”dir. Hicri 1316-1321 (1898-1903) seneleri arasında Maârif-i Umûmiyye Nezaretince altı defa yayımlanan sal-nâmelerin içerikleri oldukça doyurucu bilgilere sahiptir. Bakanlığın tarihçesi, eğitim bakanları, memurlar, okullar ve sahip olduğu kütüphaneleri, sınavlar ve başarı listeleri hakkında bilgileri içermektedir. (Aydın, 2009: 54). Nezaret Sal-nâmelerinin günümüze kadar ulaşmasında dönemin bazı meraklı bakanlarının yönettikleri kuruluşların yapısını ve burayı idare edenlerin isimlerini tespit etme amaçları önemli bir yer tutmuş olabilir.

2.1.1.2.1. Maârif Sal-nâmeleri

Maârif Sal-nâmeleri, Osmanlı Devleti’nde özellikle Tanzimat döneminde başlayan diğer pek çok uygulamada olduğu gibi batılı tarzdaki eğitim – öğretim süreci reformlarının bir sonucu olarak görülmektedir (Yıldız ve Deniz, 1995: 199). Maârif Sal-nâmeleri Osmanlı Devleti’nde II. Abdülhamid döneminde eğitim yıllıkları şeklinde oluşturulmuştur. Maârif Sal-nâmelerinden Osmanlı Devleti’nin eğitim ve kültür tarihini irdelemek ve çalışmak için oldukça zengin kaynaklardır (Birbudak, 2007: 304). Osmanlı Devleti yönünü batıya çevirdikten sonra eğitim faaliyetlerini sağlıklı yürütmek istemiştir. Bu amaçla 1857 yılında kurulan Maârif Nezaretince her vilayete birer müdür ataması yapılmıştır. 1869 yılında ise Maârif teşkilatının ana omurgasını oluşturan Maârif-i Umumiye Nizamnamesini yayımlayarak teşkilatın görev sınırlarını kanunla belirlemiştir (Taşkın, 2013: 245). Osmanlı Devleti’nde bu kanun yayınlandıktan sonra eğitim ve öğretim işlerinin daha planlı bir şekilde yürütüldüğü söylenebilir.

Maârif sal-nâmelerinin giriş kısmında sal-nâmenin hazırlanma sebebini ve önemini öne süren bir “Mukaddime” yani önsöz yer almaktadır. Ardından ait olunan yıla ait detaylı bir takvim bulunmaktadır. Sal-nâmenin girişinde dikkat çeken bir Osmanlı tuğrası yer almakla birlikte içindeki bilgiler her yıl güncellenmekteydi. H. 1318 (1900) Maârif Sal-

nâmesi 1677 sayfa ile en kapsamlı olanıdır (Ünal, 2007: 3). Maârif Nezaret Sal-nâmesi içeriğinde bağlı olan okul, kütüphane gibi yerlerin vilayetin adıyla yayımladığı çıkan gazete isimleri ile bakanlığa ait düzenler, talimat ve ders programları bulunmaktadır.

Maârif Sal-nâmeleri içinde bu zamana kadar H. 1320 (1902) yılına ait sal-nâmeye henüz rastlanmamıştır (Taşkın, 2013: 1328). Devlet yapılanması içinde resmi belgeye en çok kıymet veren cihan imparatorluğu için bu vaka pek az rastlanan bir durum olarak görülebilir.

2.1.1.3. Vilayet Sal-nâmeleri

İlk eyalet sal-nâmesi Hicri 1283 (1886) yılında “Salnâme-i Vilayet-i Bosna” ismiyle yayınlanmış ve takip eden dönemlerde Halep, Konya, Suriye gibi eyaletlerin sal-nâmeleri izlemiştir. Vilayet Sal-nâmeleri içerik bakımından vilayette bulunan idari teşkilatı, memurları, mahallin tarihi, coğrafyası, tarihi eserleri, idari bölümleri, kaza, nahiye, köy ve kasabaları ile buralardaki üretim etkinlikleri ticaret ve nüfusu hakkında bilgilerle buna dair haritalar yer almaktadır (Aydın, 2009: 53). Vilayet sal-nâmelerinin hazırlanması ve okura ulaşmasından sorumlu isim vilayet mektupçusu olarak bilinmektedir (Palalı, 2010: 7). Bu durum devletin sal-nâmelere verdiği önemi gösterebilmesi açısından önemli bir görevlendirme olabilir.

Tarihi ve coğrafi bilgiler açısından zengin içeriğe sahip vilayet sal-nâmelerine Diyarbakır, Konya, Bolu, Bursa, Manastır ve Selanik örnek verilir (Aydın, 2009: 53). Bu yerler aynı zamanda devletin Anadolu ve Rumeli sathında en çok önem verdiği yerler olarak da düşünülebilir. Osmanlı Devletinin de en fazla sal-nâmeye sahip olan vilayetler Bursa ve Selanik olarak bilinmektedir (Arıcı, 2006: 1).

2.1.2. Özel Sal-nâmeler

Osmanlı Devleti'nde özellikle bazı özel kurum ve kişiler yıllıklara benzer sal-nâmeler yayımlamıştır. Bunların ilki Ali Suavi'nin Türkiye Fi Sene 1288 adıyla Paris'te yayımladığı sal-nâmedir. Özel sal-nâmeler içinde başka bir yeri olan ve çoğunlukla başarılı olup halkın özel ilgisine mazhar olan kişi Ebuuzziya Mehmed Tevfik'tir. H. 1290 (1873) yılında “Sal-nâme-i Hadika” adıyla ilk eserini yayımlamıştır (Aydın, 2009: 53). Sal-nâme-i Hadika'da Tevfik Bey bir sene boyunca o dönemde yaşanan siyasi olaylara ve onlarla ilgili yazılara yer vermiştir (Canelli 1994, Akt. Karcı 2012: 120).

2.2. Osmanlı Eğitim Hayatı

1299 yılında kurulup bir cihan devleti olarak uzun süre hüküm süren Osmanlı Devleti'nin eğitiminin genel özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- Osmanlı Devleti'nde eğitimin bel kemiğini Medreseler oluşturmuştur. Toplumla ilk dönemlerinden itibaren uyum sağlayan medreseler yıllar geçtikçe çağa ayak uyduramadığı için geride kalmıştır.
- Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısından dolayı azınlık okulları da önemli bir yer tutmuştur. Enderun adı verilen okullar üst düzey devlet yöneticisi yetiştirmek için açılmıştır.
- En az önem verilen kurumlardan olan İlköğretim kademesine 19. yüzyıla kadar ciddi bir hamle yapılmamıştır.
- Tanzimat sonrası döneme kadar Osmanlı eğitim hayatında özellikle ilkokul üstü kurumlarda genel ağırlık erkeklere aittir.
- Eğitim ve öğretimde esas amaç din kaynaklı eğitimidir ve fen bilimlerine ilgi bireysel ve devamlı olmuştur.
- Eğitim ve öğretimde teknik ve yöntem temelde öğretici merkezli ve ezbere dayalıdır.
- Eğitim her kademe dahil Tanzimat dönemine kadar ücretsiz olarak verilmiştir. Geliri vakfa dayanmayan bazı eğitim kurumlarında ise öğrencilerde az da olsa bir ücret talep edilmiştir.
- Osmanlı'nın varlığında önemli bir yer tutan yabancı ve azınlık unsurlarına da eğitim-öğretim hakkı tanınmıştır. Ancak denetlenmesi yapılamadığından özellikle Fransız ihtilali sonrası devleti siyasi açıdan çok zor durumda bırakmıştır.
- Devletin resmi dili olarak benimsenen "Osmanlıca" ile halk ile aydın arasındaki farklar oluşmuş ve bilgi aktarımı süreci zorlaşmıştır.
- Eğitimde modernleşmeye özellikle 18. yüzyılda üst üste alınan mağlubiyetlerden sonra askeri alanda gidilmeye başlanmıştır (Akyüz,2015: 59).

2.2.1. Osmanlı Klasik Dönem Eğitim Hayatı

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat Fermanına kadar olan sürecini içeren bu dönemde izlenen eğitim politikaları ve devletin eğitimde attığı reformları genel olarak değerlendirmek gerekirse şu özellikler üzerinde durulabilir:

- Osmanlı Devleti kurulduktan Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar Osmanlı bilginleri Şam, İran, Mısır medreselerinde öğrenim görmüştür. Bu dönemin en önemli özelliği Türk İslam dünyasında bilim insanları ile öğrenciler arasında bilgi alışverişi üst düzeydedir. Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı medreseler sonucunda ise gerek Osmanlı bilginleri gerekse öğrencilerin Osmanlı toprakları dışına çıkmalarına gerek kalmamıştır.
- Fatih Sultan Mehmet döneminde açılan okullar aracılığıyla bilimsel ve felsefi düşünce yapısı gelişme göstermiş olsa da süreklilik arz etmemiştir. Katip Çelebi, Takiyüddin ve İbrahim Hakkı gibi bilim insanları ortaya çıksa da kişisel çabanın önüne geçilememiş, süreklilik arz edememiş ya da bağınaz düşüncelere sahip bir kısım bilginler tarafından yaptıkları çalışmalara balta vurulmuştur.
- Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 16. yy.'a kadar Türk devletleri ve ona bağlı beyliklerde eğitim-öğretim hususunda çalışmaların olduğu ve bilime değer verildiği görülmüştür.
- Kuruluş döneminden itibaren yürüttüğü politikalar ışığında "aktif ve gazi" insan tipi benimsenirken, özellikle üst üste alınan mağlubiyetler ve toplumdaki yozlaşmalar sonucu 18. yy. sonunda "orta ve pasif" insan tiplemesine dönüşmüştür. Bu tipleme de küçük olsun benim olsun, toplum sorunlarına duyarsız bir insan tipi olarak görülmüştür.
- Dönemin en önemli yaygın eğitim kurumlarından biri de kahvehanelerdir.
- Dönemin sonuna doğru Osmanlı bilginleri sayesinde Matbaa kullanılmaya başlanmıştır (Akyüz, 2015: 61).

Kuruluş yıllarından itibaren Osmanlı eğitimi devletin asli işi olarak görülmemiş, bu görev vakıflara verilmiştir (Doğan, 2010:15). Batı âleminde eğitim ve öğretim konusu henüz insani bir hak olarak tanınmamışken Osmanlı'da eğitim hem ücretsiz hem de herkese açık bir durumdaydı. Her yaş grubundan insan bu imkândan faydalanabilirdi. Çünkü devletin eğitim ve öğretim giderlerinin tümünü vakıflar karşılardı (Kazıcı,2016: 61). Kökeni İslam'ın

ilk dönemlerine kadar giden medreselerin neredeyse her biri bir vakfa bağlıdır ve onun gücüyle varlığını devam ettirmektedir (Gündüz, 2015: 52). Osmanlı devleti kurmuş olduğu vakıflar açısından oldukça zengin ve vakıf cenneti benzetmesine sahip olduğundan eğitim konusunda da çok titiz davranarak vakıflardan faydalandığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti'ndeki devleti ilk yöneten padişahlar bilim insanlarının çalışmalarına teşvik edip onları himayeleri altına alırlardı. Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey içinde bulunduğu şartlardan dolayı iyi bir eğitim alamamıştır. Buna mukabil etrafında bilgin sayısının fazla olması onun da bu meclislere katılmasından ileri geliyordu. Osman Bey döneminde Eskişehir'in Karacahisar ilçesinde bir cami medrese haline getirilmiştir (Akyüz, 2015: 62).

Medreseler Osmanlı Devleti'nde milletin ihtiyacı olan kültürü veren ve devletin eleman yetiştirme ihtiyacını karşılayan eğitim öğretim kuruluşu olarak görülmüştür (Önder, 2014: 15). Gerek vakıf yoluyla gerekse de halk yardımıyla kurulan Medreselerde dersleri verenler medrese mezunu olsun ya da olmasın Kur'an okumasını bilen kişilerce verilmekteydi. Bundan dolayı Osmanlı Devleti'nin ilk zaman medreseleri dönemin öğretmen ihtiyacını da karşılayan bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır (Ünal ve Birbudak, 2013: 3). Osmanlıda eğitim adına ilk ciddi adım Orhan Bey döneminde 1330 yılında İznik'te açılan Orhaniye Medresesidir. İznik Medresesi birçok bakımdan Selçuklu medresesine benzerdi (Sakaoğlu, 2003: 40). Cihan Devletinin kuruluş dönemleri itibariyle yaptırmış oldukları medreseler içinde derece ve sınıf itibariyle en önemlileri İznik, Bursa ve Edirne'de açılanlar olmuştur (Uzunçarşılı, 2014: 4). Bu şehirlere eğitim anlamında önem atfedilmesinde başkentlik yapmalarının da kıymeti olduğu düşünülebilir.

Osmanlı medreseleri temel eğitim verenler ve yüksek düzeyde eğitim verenler olarak iki sınıfa toplamak mümkündür. Hazırlık ve temel eğitim veren medreselere "Hariç Medreseleri", yüksek düzeyde öğretim yapanlara "Dahil Medreseleri" adı verilmiştir. Hariç Medreselerinde Arapça ve dini bilgilerin yanında mantık, hendese, astronomi gibi dersler okutulmuştur. Dahil Medreselerinde ise dini eğitim ağırlıklı fıkıh, kelam, tefsir gibi alanlar ders olarak verilmiştir (Güven, 2015: 75). Osmanlı Devleti medreselerinde eğitim belirli aşamalarla ilerlemekteydi. Medreseye kayıt olmak isteyen bir öğrenci önce ulemadan birinin sınıfında ilmi terbiyeyi alırdı. Ulema öğrenciye izin belgesi verirse medrese sınıfına başlardı. Hariç dersler adı verilen günümüz ilköğretim derslerinin seviyesindeki derslerle başlanırdı. Müderrisin onayı ile dahil dersler bölümüne geçilirdi ki bu da günümüz ortaöğretim

seviyesine eşdeğer olarak görülürdü. Bu iki dersin müfredatını bitiren öğrenci “Sahn derslerine” girmeye hak kazanırdı (Kansu, 2016: 8).

Fatih Sultan Mehmet’in yapmış olduğu düzenlemeye kadar ilk Osmanlı medreselerindeki derslerin neler olduğu tam olarak bilinmese de Selçuklu ile eşdeğer olduğu biliniyordu. Bilime değer verip geliştirmeyi düşünen II. Mehmet devletin kadrolarının da donanımlı kimselere ihtiyacı olduğunu biliyordu. Buradan hareketle 1463-70 yıllarında cami yanına Sahn-ı Seman ve Tetim-me denen medreseler, bir muallimhane adı verilen ilkokul, kütüphane, aşevleri, hamamlar, hastane vs. yapılarak Fatih Külliyesi adı verilen inşa ve kurumlar topluluğu oluştu (Akyüz, 2015: 65). Sahn-ı Seman okullarının mezunlarına “Danışment”denilirken, Tetim-me öğrencilerine ise “softa” denmiştir (Arıbaş ve Köçer, 2011: 60). II. Mehmet diğer padişahların yanı sıra fen bilimlerine, felsefeye ve batı uygarlığına sırtını dönmemiştir; onlardan faydalanmıştır. İtalyan ressam Bellini’ye portresini çizdirmiştir. Orta Asya’nın dikkat çeken bilim insanı olan Ali Kuşçu’yu Osmanlı topraklarına davet etmiştir (Akyüz, 2015: 66). Fatih’in İstanbul’u almasıyla Osmanlı Devleti’nde de ve İslam Dünyasında da eğitimde büyük bir atılım gerçekleşmiştir. Fatih’in özgür düşünce ve yaklaşımlarına karşın oğlu II. Beyazid doktorlara, astronomlara, matematikçilere saygı göstermesine ve şehzadelğinde iyi bir saray eğitimi almasına rağmen aynı etkiyi gösterememiştir. Bunun yanı sıra II. Beyazid’in Edirne’de akıl ve ruh hastalarının tedavisi için tıp merkezi açtırması dünya çapında bir yenilikti (Sakaoğlu, 2003: 43).

Osmanlı Devleti’nin sınırlarını geliştirdiği Kanuni Sultan Süleyman döneminde eğitim, adalet, yönetim gibi alanlarda donanımlı insan ihtiyacını karşılamak için İstanbul’da Mimar Sinan’a Süleymaniye Külliyesini yaptırmıştır. Bu külliyenin içinde cami, sıbyan mektebi, dâr-’ül-kurrâ, dört medrese, dâr-ül-hadîs, dâr-üt-tıbb, dâr-üş-şifâ, hamam, kütüphane gibi yapıları barındırıyordu. Bu medresedeki öğrenciler öğretmenler tarafından belirlenirdi. Derse devamın zorunlu olduğu medreselerde kalırlar, yemek ve maaş ihtiyacını karşılarılardı. Bir günde dört ders ve haftada dört gün öğrenim görüyorlardı. Devamsızlığa dikkat edilir, çalışmayan ve disiplinsiz öğrencilerin önce maaşı kesilir daha sonra kayıtları silinirdi. Medreseleri bitince sınav yapıp icazet alabilirdi (Akyüz, 2015: 67). Külliyenin içinde varlığını sürdüren Süleymaniye Camii’nin bulunduğu semt İstanbul’un yedi tepesinden biri olarak bilinmektedir (Uzunçarşılı, 2014: 39). Orhan Gazi döneminden III. Mehmet’e kadar Osmanlı Devleti’nde toplam 350 medrese inşa edilmiştir. Bu medreselerin 106 tanesinin Kanuni Sultan Süleyman döneminde olması da hem ülke topraklarının

genişlediğine hem de eğitim faaliyetlerine verdiği öneme binaendir(Arıbaş ve Köçer, 2011: 64).

Medreseler 16. yy ortalarında bozulmaya yüz tutmuşlardır. Medreselerin bozulma nedenlerini irdeleyecek olursak:

- Bilimin bağımsız bir şekilde yapılmasının ve dar sınırlar altında tutulmasının önündeki en büyük engelin siyasetin baskısının olması
- Bilimde özgür düşünceye yer verilmemesi sadece din esaslarının aranması
- Medrese sistemindeki iç işleyişin bilimsel ilerlemeyi zorlaştırması
- Batı ile kıyasa gidilmemesi ve içinde bulunulan durumun yeterli görülüp müdahale edilememesi
- Devletin toprak kayıplarıyla Rumeli'den göçlerin İstanbul'a ve civarına başlamasıyla düzensiz nüfus yapılanması ve birçok medresenin artan nüfusu karşılamak için hayır kurumuna dönüşmesi
- Devletin diğer kurumlarında da bozulmaların başlaması
- Başta rüşvet olmak üzere birçok ahlaki bozulmanın kurumlara sirayet etmesidir (Akyüz, 2015: 81).

Kâtib Çelebi Osmanlı Devleti'nde medreselerin içine düştüğü çıkmazı, öğretmenlerin bilgisiz oluşunu, öğretimdeki esas yöntemleri, Batı'daki bilimsel gelişmelerin takibini ve yararlanılmasını savunan ve bahseden ilk aydındır. Kâtib Çelebi: “*Medreseler, ipe sapa gelmez tartışmaların yeridir. Tütün ve kahve haram mıdır? Mübah mıdır?.. Muhammed milleti mi, İbrahim milleti mi, demeli?.. Bir tarafta Müderris Kadızade, öte tarafta Şeyh Sivasi, arkalarında da masum halk yığınları, nice yıllar kavga eksilmedi. Oysa bu iki kurnaz adam, bu kavgadan dolayı ünlendiler, varlık bolluk içinde yaşadılar (...)* Medreselerde öğretim istidlâlen (deductif) olup naslara ve sultalara (dogmalara) dayanır (...) Araplar, mantığı, felsefeyi, doğal bilimlerini, matematiği Bizans kaynaklarından aldığı gibi, belâgat, aruz, gramer, dil ve edebiyat için de Bizans'taki yöntemleri örnek almışlardı. Sonradan gerek İranlılar, gerekse Türkler aynı gelenekleri benimsediler.” ifadelerini kullanmıştır (Sakaoğlu, 2003: 67).

“Sıbyan” kelimesi Arapça bir kelime olan ve küçük erkek çocuk anlamına gelen “sabi”nin çoğul ifadesidir. Sıbyan Mektebi her ne kadar küçük erkek çocuklar için açıldığı

düşünülse de kız çocukları da bu mektepte öğrenim görmüşlerdir (Güven, 2015: 68). Osmanlı Devleti'nde ilköğretim okullarına halk arasında Mahalle Mektebi veya Sıbyan Mektebi adı verilirdi. Bu okullar neredeyse her mahalle ve köyde camiyle bitişik olarak vardı. Geçmişten gelen bir gelenek olarak da görülen Sıbyan Mektebinde öğrencilere temel ders olarak Kur'an öğretilirdi. Bunun yanında temel dini bilgiler de öğretilirdi. Çocuklar mektebe amin alayı denen bütün mahallenin çocuklarının ve mektep hocasının katıldığı ilahlı bir törenle yürürlerdi. Bu törenlerin amacı çocukları okumaya özendirmek ve okula alıştırmaktır (Akyüz, 2015: 88). Sıbyan Mekteplerinin tatili Perşembe öğleden sonra başlayıp Cuma günü de dahil olmak üzere tatildi (Önder, 2014: 55). Değneğin eğitimde kullanımının çıkış noktası olan Sıbyan Mekteplerinde çocuklar sabahdan ikindi vaktine kadar, öğle arası hariç, hiç ara vermezlerdi (Kansu,2016: 18).Sıbyan Mekteplerinden mezun olmak için herhangi bir yaş sınırı belirtilmese de en az bir kez Kur'ân-ı Kerim'i hatmetme zorunluluğu vardı (Arıbaş ve Köçer, 2011: 63).

En kısa ve net tanımı olarak sarayda saray için eğitim ve öğretim yapılan mektebe Enderun Mektebi denmektedir (Önder,2014 : 15). Enderun Mektebi'nin temel kuruluş amacı Hristiyan toplumundan alınan yetenekli çocukları devlet adamı ya da asker yapabilmektir. Kuruluş adımları II. Murat döneminde atılsa da esas gelişimi Fatih Sultan Mehmet dönemindedir. Osmanlı Devleti hem genelde hem de özellikle yükselme dönemlerinde ırk ve dini fark etmeksizin kabiliyetli insanlara yönelmiş ve onların çalışmalarını değerlendirmiştir (Akyüz, 2015: 94). Enderun kamu hizmetlerine aydın ve işbilen insanlar yetiştirmeyi amaç edinmemiş, padişaha en iyi ve kaliteli hizmeti vermeyi hedefleyen sayıca az bir kadroya sahip bir kurumdur (Sakaoğlu, 2013: 71). Enderun Mektebini diğer okullardan ayıran temel fark ise askeri ve idari eğitimlerdeki uygulama alanlarının ve çalışmalarının daha fazla olmasıdır (Arıbaş ve Köçer, 2011: 78). Bu farkın yanı sıra diğer belirgin bir fark ise günümüz eğitim programına yakın seküler bir eğitim programının uygulanıyor olmasıdır. Enderun Mektebi'nde dini derslerin yanı sıra edebiyat, şiir, matematik, coğrafya ve mantık gibi derslerin veriliyor olması da bunu en iyi izah eden durum olarak kabul edilmiştir (Güven, 2015: 96). Osmanlı Devletini yedi iklimde hüküm süren bir cihan devleti yapan oluşumların başında da Enderun Mektebi gelmektedir (Doğan, 2010: 35). Enderun Mektebi; seferli, kiler ve hazine adı verilen üç sınıftan oluşmaktaydı. Seferli sınıfında eğitimlerinin yanında çamaşır yıkamaktan da sorumluydular. Kiler sınıfında subay öğrenciler aynı zamanda padişahın yeme-içme hizmetinden, kış hazırlıklarından sorumluydular. Hazine

sınıfı ise saraya çalışan çeşitli atölyelerin teslim edecekleri işlerden mesuldüler (Kansu, 2016: 21).

Devletin gücünün zirveye çıktığı çağlardan olan 16. yy. sonları ve 17. yy. ortalarında Osmanlı Türkleri arasındaki okuma yazma oranına değinen Evliya Çelebi ve Avrupalı gezginlerin gözlemlerinden şehirlerdeki halkın dörtte birinin Türkçe okuyup yazabildiği ve ibadetleri için yeterli oranda Arapça sureler öğrendikleri ifade edilir. Durumun tam tersine döndüğü nokta ise 19. yüzyıl olarak görülmüş ve mahalle mekteplerinin yetersizliği gün yüzüne çıkmıştır. Vaziyet öyle bir hale gelmiştir ki medreselerdeki bazı hocalar okuma yazma bilmez hale gelmiş, öğrenciler ise yıllar boyunca aldıkları eğitime rağmen okuma yazmayı sökemediklerine ilişkin bilgiler elde edilmiştir (Somel, 2015: 41).

Osmanlı Devleti'nde açılan ilk yabancı okul Fransa'ya aittir. Kasım ayının 1583 yılında Galata'daki Saint Benoit kilisesine yerleşip burada okul açmışlardır. İlk Protestan Amerikan Misyoner Okulu da Temmuz 1824'te Beyrut'ta açılmış ve bu okuldan sonra yabancı okulların sayısında ciddi artışlar yaşanmıştır (Akyüz, 2015: 105).

2.2.2. Osmanlı'da Modernleşen Eğitim Hayatı

3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat Fermanı'nda eğitimle ilgili net ifadeler yoktu, bu durum eğitimin istenildiği kadar yönetim kadrosu tarafından devlet sorunu olarak görülmediği imajını yarattığı düşünüldü. Buna mukabil Tanzimat devri eğitim ve öğretim noktasında en keskin değişim ve yeniliklerin yaşandığı dönem olarak görülebilir (Gündüz, 2015: 66). Tanzimat döneminin önemli isimlerinden Ziya Paşa, Namık Kemal, Şinasi, Ali Suavi, Münif Paşa, Ahmet Cevdet Paşa; Meşrutiyet dönemlerinde ise Selim Sabit Efendi, Ahmet Rıza, Emrullah Efendi, Satı Bey, Prens Sabahattin, Ahmet Mithat gibi aydınların eğitimin modernleşmesi ve toplum üzerindeki etkisini anlatmaları konusunda yaptıkları çalışmalarla öncü olmuşlardır (Doğan, 2010: 71). Osmanlı Devleti'nde eğitimin modernleşmesine bir başka destek de Batı'daki eğitim yöntemlerinin ilerlemesi ve bunun örnek alınmasıydı (Khuluq, 2005: 50).

Osmanlı'da 19. yy. dönemine kadar mektep ve medrese temelli öğretim kurumları Şeyhülislamlık makamına bağlı kararlar almışlardır (Duran, 2018: 14). Çağın gerisinde kaldığını düşünen Osmanlı yöneticileri devletteki çöküşü durdurmak adına hamle üzerine hamleler yaptılar. Bu noktada eğitim hususunda yapılan yenilikleri dikkate almak gerekmektedir. Eğitimde ilk yenileşme dönemi ve Tanzimat dönemi eğitiminin temel özelliklerinden bazıları şunlardır:

- Eğitimde yenileşme hareketleri askeri okulların açılmasıyla başlamıştır.
- Bu dönemde ilk kez yabancı öğretmenlerle Batı dilleri programa girerek müspet ilme geçiş yolunda adım atılmıştır.
- 1826 yılında Yeniçeri Ocağı kaldırılarak eğitimde yenileşmenin önü açılmıştır.
- İlköğretim zorunlu hale getirilmiştir.
- Batı ile ilişkilerin artması ile ilk defa 1830 yılında Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir.
- Türkçe yayımlanan ilk gazete Takvim-i Vekayi ile toplumun eğitim ve kültür düzeyi yükselmiştir.
- Tanzimat ile birlikte eğitime önem verilmiş devleti çöküşe götürmekten kurtaracak yol olarak görülmüştür.
- Dersin daha etkin işlenebilmesi için okul ve sınıf ortamları düzenlenip modern ders araç ve gereçlerine geçiş yapılmıştır.
- Örgün eğitim noktasında İstanbul'da ve köylerde gelişim gösterilmiş, yeni okullar kurulmuştur.
- Maârif Umûmiye Nizamnamesiyle (Büyük eğitim nizamnamesi) eğitim kademelerinde ilk, orta ve yüksek şeklinde derecelendirmeye gidilerek düzenlemeler yapılmıştır.
- Örgün eğitiminin kurulup geliştirilme çabaları düzenli bir sıra izlememiş; ilköğretimde yeterince düzenleme yapılmadan orta ve yükseköğretimde düzenlemelere gidilmiştir.
- Tanzimat Dönemiyle birlikte öğretim kurumlarında birlik olmamasından dolayı okulların medreseden başlayarak çeşitlilik göstermesi çok farklı dünya görüşüne, ideale sahip nesiller yetiştirmiştir.
- Eğitimde yenileşme hareketlerini çok az aydın, yönetici ve öğretmen başlatmıştır.
- Avrupa'daki gelişmeleri ve eğitimin değişimini Avrupa'da görev yapan Osmanlı elçileri topluma aktarmıştır.

- Tanzimat döneminde devletin içinde bulunduğu durum itibariyle din, dil, ırk fark etmeksizin bütün Osmanlı vatandaşlarını bir arada yaşatmak adına Osmanlıcılık düşüncesiyle “Osmanlı insan tipi” yaratmak için eğitimden yararlanılmıştır.
- Yabancı okullar ve azınlık okullarının nicel ve nitel olarak gelişim göstermiş olması devlette tehlike yaratmıştır.
- Medrese'nin dışındaki eğitim kurumlarında Osmanlıca olarak bilinen Türkçe öğretim dili olmuştur. 1869 yılında yayımlanan Maârif-i Umumiye Nizamnamesinde “bir milletin eğitimde ilerleme sağlamasını, kendi dilinde eğitim öğretim yapmasında aramak gerekir; bir topluma yabancı dille bilim ve sanatta ilerleme yolunu göstermek zordur” gerekçesini sunmuştur.
- Meslek eğitimi ve teknik eğitimin başlangıcı bu döneme dayanır.
- Öğretmen yetiştirmek için ilk kez meslek okulları açılmıştır.
- Osmanlı'da büyük bir tabu yıkılarak ilk kez kızlar için orta dereceli okullar açılmıştır. Tanzimat dönemiyle birlikte kız ve kadınların eğitiminde ilerlemeler kaydedilmiştir.
- Öğrenci ve öğretmenin kılık ve kıyafet düzenlemesine gidilmiştir.
- Eski dönemi hatırlatan ve disiplin aracı olarak görülen falaka yasa yoluyla kaldırılmıştır.
- Halk eğitiminde kısmi gelişmeler görülmüştür (Akyüz, 2015: 143).

Cevdet Paşa Tarihi'nde bulunan II. Mahmut tarafından 1824'te yayınlanan fermanda: “*Cümleye mâlumdur ki ümmet-i Muhammedenim diyen her Müslümana, öncelikle İslamlığın şartlarını bilmek, sonra geçimini sağlamak için bir dirliğe yönelmek gerekir. Oysa bir zamandır, analar ve babalar kendileri cahil kaldıkları gibi çocuklarını da cahil bırakıp ve Allah'a güvenerek hemen para kazanmak için yavrularını 5-6 yaşına varınca mektep yerine usta yanına vermektedirler. Bilgisiz büyüyen çocukların vebâli kıyamette ana ve babalarınındır. İş böyle giderse ilahî bir dayak yenileceğini uyararak isterim. Bundan böyle iş yerlerine yeterli tahsili görmemiş çocuklar alınmayacağı gibi, halen çırak olup mektep görmeyenlerinde çalıştıkları yerlerden alınıp okullara devamları sağlanacaktır...*” ifadeleri kullanılmıştır (Sakaoğlu, 2003: 92). II. Mahmut geleneksel dini eğitim yerine laik bir eğitim düzenini hemen getiremezdi. Bunu hem halk hem de ulema tarafından kabul edilmeyeceğini biliyordu. Bu duruma çözüm olarak ise İslam çağından beri süregelen

okullara karışmayıp modern ve laik bir eğitim programı, okulları açtı. Bu durumda Osmanlı Devleti'nde Türkiye Cumhuriyeti kuruluncaya dek eğitim sisteminde kırılmaya ve iki farklı düzene yol açmıştır (Shaw ve Shaw, 2017: 78).

Tanzimat dönemi ilköğretiminde yenilik ve gelişmeler kısmen de olsa başlamıştır. Sıbyan Mekteplerinde Tanzimat dönemiyle birlikte Kur'an derslerinin yanı sıra 1847 talimatnamesiyle yazı öğretilmeye de başlanmıştır. Sıbyan Mektebine başlama yaşı 7'dir. 4-5 yaş arası çocuklar ana-babaları isterse okula kayıt olabilirler. Yine 1847 talimatı ile 4 yıl öğrenim süresi olan Sıbyan Mekteplerinden sonra yeni açılan Rüşdiye Mektebine 2 yıl daha devam zorunluluğu getirilerek zorunlu öğretim 6 yıla çıkmıştır (Akyüz, 2015: 160). Sıbyan Mekteplerinde yeni bir okul inşa etmek, tamir ve öğretmen maaşları mektebin bulunduğu mahalle ve köy sakinlerince karşılanması hükmü konulmuştur (Arıbaş ve Köçer, 2011: 65). Sultan II. Bayezîd'in yaptırmış olduğu Sıbyan Mektebine ait olan vakfiyede okulların program ve çalışmaları hakkında açıklayıcı bilgiler yer almaktadır: “*Muallim, cumadan gayrı günlerde, otuz oğlancığa, gereği gibi Kur'ân-ı Kerîm okutup öğrete ve eski derslerini dinleye, namaza ilişkin şeyleri okuta ve öğrete, te'dibe muhtaç olanları te'dib ede, akşam çocuklara destur verilince vâkıfın ruhu için dua ettire...*” Bu satırlardan da anlaşılacağı üzere çocukların temel kazanımı cami dersleri, tekke eğitimi ve yaygın eğitime katılmak olarak görülmüş; okuma ve yazma öğrenme ise geri planda kalmıştır (Nurdoğan, 2016: 46).

Tanzimat ortaöğretiminde üç tür okul yaygın olarak görülmüştür: Rüşdiyeler, İ'dâdî ve Sultaniye. Modern eğitim sistemine geçiş noktasında Rüşdiyelerin açılması önemli bir hamle olmuştur. Yine de yeni açılan bu okulun en temel problemi ise burada görev alacak öğretmen eksikliğidir (Önder, 2014: 41). Rüşdiyeler ilk kuruldukları yıl Sıbyan mekteplerinin bir kademe üzeri öğretim veren üst sınıfları gibi düşünülmüştür. Tanzimatla birlikte ortaöğretimin en alt düzey okulu olarak kabul edilmiştir. Askeri Rüşdiye dışındakilere Mülkiye Rüşdiyeleri denmiştir. 1852 yılında İstanbul'da 12, 1874'de bu sayı 18'i bulmuştur (Akyüz, 2015: 164). 1867 yılına kadar Rüşdiyelere sadece Müslüman öğrenciler alınırken bu dönemden sonra gayrimüslim çocuklarda kabul edilmeye başlanmıştır. Tek şart olarak Rüşdiye'ye girişte Türkçe imtihan konmuştur (Ünal, 2015: 22). İdadiler 11-14 yaşları arasında öğrencilerin öğrenim gördüğü okullardır. İstanbul'da açılan ilk idadi 1845 yılının Nisan ayında Mekteb-i Fünûn-i İdadi olarak bilinir. Bu okul daha sonra 1872'de Kuleli Askeri İdadisine dönüştürülmüştür. İdadi terimi ortaöğretim kurumu olarak 1869 tarihli Maârif-i Umumiye Nizamnamesiyle kesinlik kazanmıştır (Akyüz, 2015: 165). Ülke genelinde İdadilerin yaygınlaşması II. Abdülhamit dönemine denk gelmektedir (Önder,

2014: 44). Sultaniyeler Galatasaray'da tam anlamıyla kurulan ilk liseye verilen Mekteb-i Sultani adıyla gün yüzüne çıkmıştır. Sultaniyelerin açılmasında Fransa'nın Osmanlı hükümetine 1867'de verdiği nota gelir. Özellikle Hristiyan öğrencilerin öğrenim göreceği liselerin açılması için çalışmalar başladı. Sultaniyelerin açılmasında Sadrazam Ali Paşa ve Eğitim Bakanı Saffet Paşa'nın rolü büyüktü. 1869 Maârif-i Umumiye Nizamnamesiyle lise rolü görmek üzere il merkezlerinde açılmış ve 6 yıl eğitim verecek şekilde planlanmıştır (Akyüz, 2015: 167). Tanzimat eğitiminin öncüsü sayılan Mekteb-i Sultanî Fransızca öğretiminde oldukça başarılı bir yol izlemiştir (Sakaoğlu, 2003: 112).

Tanzimat ile birlikte yükseköğretimde gelişmeler yaşandı. İlk Dar'ül Fünûn'un açılması 1846'da düşünülürken 1863'te ancak kurum haline gelmiştir. Bu tarihten sonra Dar'ül Fünûn çeşitli sebeplerden dolayı açılıp kapanmıştır. Tanzimat döneminde ise Dar'ül Fünûn kurma girişimleri mali sıkıntılar, nitelikli öğrenci, hoca, kitap noksanlıkları ve medrese zihniyetinin etkisinin devamı gibi sebeplerden dolayı sekteye uğradı (Akyüz, 2015: 168). Dört defa açılıp kapatılan Dar'ül Fünûn son olarak 1 Ağustos 1933 yılında yeni bir yapılanma ile İstanbul Üniversitesi adını almıştır (Önder, 2014: 55).

Osmanlı Devleti'nde sayıları Tanzimat ile birlikte artmaya başlayan yabancı okulların etkisi de buna mukabil artmıştır. Misyonerlerin bilimsel çalışmaya başlamalarının etkileri, Tanzimat ile gayrimüslimlere tanınan yeni haklar ve dış borçlardan dolayı Osmanlı Devleti bu okulları sıkı denetime tabi tutarsa siyasi sorunun çıkmasından çekinmiştir. Yabancı okullardan Fransa'nın açtığına Katolik ve Latin; Amerikalı ve İngilizlerin açtıkları okullara Protestan okulları denmiştir (Akyüz, 2015: 174). Yabancı ve azınlık unsurları Tanzimat'ın tanıdığı özgürlük ortamından faydalanarak Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar her tarafta okullar açmışlardır (Sakaoğlu, 2003:131). Bu okulların genelinde devlete karşı düşmanca bir tutum ve azınlıkların ekonomik olarak zenginleşmesi için faaliyetler yapılarak ayrılıkçı düşüncelerini pekiştirmişlerdir (Arıbaş ve Köçer, 2011: 129).

Tanzimat Döneminde idari teşkilatlanmada 1838 yılının Mart ayında Meclis-i Vela kurulmuş eğitim reformlarını planlama ve denetleme rolü olmuştur. 1851 yılında Encümen-i Daniş kurularak yeni açılacak okulların ve Dar'ül Fünûn ders kitaplarını çevirmek ya da telifi için uğraşacaktı. 1857 yılının 15 Mart gününde ise Maârif-i Umumiye Nezareti Bakanlar Kuruluna bağlı olarak kurulmuştur. Türk eğitim tarihinin bu evresinde bakanlık düzeyinde ilk eğitim kuruluşudur. İlk Eğitim Bakanı ise Abdurrahman Sami Paşa'dır. 1869 Maârif-i Umumiye Nizamnamesi ile Meclis-i Kebir-i Maârif (Büyük Eğitim Meclisi) kurularak eğitim ve idari yapılanma yönetilmiştir. Bu Meclise bağlı olarak Maârif Meclisi

kurulmuştur (Akyüz, 2015: 191). Maârif-i Umumiye Nizamnamesi 5 bölüm ve 198 maddeden oluşmakta ve eğitimin hemen hemen her yarasına merhem olma iddiası taşımaktaydı (Önder, 2014: 61). 1860'lı yıllarda iktidara hakim olan Ali ve Fuat Paşalar aracılığıyla Fransa'nın Eğitim Bakanı olan J. Victor Duruy devlete eğitim konusunda adeta danışmanlık yapmak ve yeni gelişmeleri anlatmak için İstanbul'a gelmiştir. Yazmış olduğu raporda mezhepleri bir arada tutarak ortaokullar, modern bir üniversite, yeni mesleki okullar ve devlet kitaplığı kurulması hususundaki raporu 1869 tarihli Maârif-i Umumiye Nizamnamesi'nin özünü oluşturmuştur (Shaw ve Shaw, 2017:143). 1869 tarihli Maârif-i Umumiye Nizamnamesi Eğitim Bakanı Safvet Paşa öncülüğünde hazırlanmıştır. Nizamnamenin başlıca maddeleri şunlardır:

- İlköğretim zorunlu hale gelmiştir.
- Rüşdiyeler sayısı en az 500 haneli olan kasabalarda açılır.
- İ'dâdîler 1000 haneli büyük merkezlerde açılmalıdır.
- Sultaniyeler Osmanlı Vilayetlerinde kurulacaktır.
- İstanbul'da Dar'ül Fünûn açılması gerekecektir.
- İstanbul'da bir Dar'ül Muallimîn (erkek öğretmen), bir de Darümuallimat (kız öğretmen) okulu açılacaktır.
- Öğretim yöntem ve teknikleriyle beraber öğretmenlerin bilgi ve deneyimleri de geliştirilecektir.
- Eğitim örgütlenip illerde şubeleri açılacaktır.
- Öğrencilerin okullarını ve öğretmenlerini sevmelerinin çarelerine bakılacaktır.
- Halktan okul ihtiyaçları için yardım toplanacaktır(Sakaoğlu,2003).

Mutlakiyet ve Meşrutiyet dönemi eğitiminin temel özelliklerine değinmek gerekirse:

- Mutlakiyet döneminin en belirgin özelliği olarak meslek ve sanat okulları açılmıştır.
- Mutlakiyet döneminde okullaşma oranında önemli artışlar olmuştur.
- Kız eğitiminde Rüşdiye alanında gelişmeler sağlanmıştır.
- Mutlakiyet döneminde nicelik bakımından başarı ve gelişmeler yaşansa da benzer oranda nitelik olarak yakalanamamıştır.

- Mutlakiyet döneminde yetiştirilmek istenen insan tipi Tanzimat döneminin Osmanlılık idealine bağlı Abdülhamit'e sadık yetişen insan tipidir.
- Eğitim Bakanlığı 1894-95'ten başlayarak ülke genelinde eğitim istatistikleri ilk defa yayınlanmaya başlamış ve 1898-1904 yıllarında Sal-nâme-i Nezaret-i Maârif-i Umumiye adıyla eğitim-öğretim yıllıkları yayınlanmıştır.
- Meşrutiyet dönemiyle birlikte siyasi hayat ve düşünce hareketleri canlanmış, Balkan savaşlarıyla yaşanan acılar, aydınları eğitim sorunları üzerinde düşünmeye de sevk etmiştir.
- Meşrutiyet döneminde Balkan savaşlarından sonra toplumda eğitim konularına ilgi artmış ve "hatta çökmekte olan devleti eğitim ve öğretmenler kurtaracak" şeklinde bir görüş benimsenmiştir. Bu durum slogandan öteye gitmemiştir.
- Meşrutiyet döneminde kızlar için ilk defa yükseköğretim kurumu açılmıştır.
- Meşrutiyet döneminin sonuna doğru Sıbyan Mektepleri kapatılmıştır.
- Meşrutiyet dönemiyle beraber ana okulları açılmış, okul öncesi eğitimde ciddi adımlar atılmıştır.
- Bu dönemde eğitimde drama ilk defa kullanılmıştır (Akyüz, 2015: 225).

Bu dönemin belirgin diğer bir özelliği ise özel okulların yıldızının parladığı çağ olmasıdır. Devlet okullarının yanı sıra fiziki altyapı ve nitelikli öğretim kadrosuyla özel okullar göz doldurmuştur. Bundan önceki dönemlerde eğitim ve öğretimdeki düzenlemeler, kadrolaşma ve yapılanmalar İstanbul ile sınırlı kalmışken artık her taraftan bir seferberlik başlatılarak eğitim olanakları yurt içine yayılma imkanı bulmuştur (Sakaoğlu, 2003: 144). Türk Eğitim Tarihi içinde özellikle Meşrutiyet sonrası dönemde savaşlardan çok etkilenilmiştir. Özellikle 1. Dünya Savaşı hızla kadrolaşma ve sistemli eğitim faaliyetlerini durma noktasına getirip sekte vurmuştur. Çanakkale Savaşlarında binlerce öğretmen ve eli kalem tutan neslin kaybedilmesi eğitim adına büyük bir kayıp olmuştur (Arıbaş ve Köçer, 2011:179).

Devletin en kritik döneminde tahta geçen II. Abdülhamit dönemi eğitimi birçok eksik ve aksaklığa rağmen II. Meşrutiyet dönemiyle değişim ve yeniliklerin omurgasını oluşturmuştur (Gündüz, 2015: 95). II. Abdülhamit dönemi, Tanzimat Dönemi'nin getirdiği modern yapılanmayı eğitimde devam ettirmiş ve bütün kademelerine yayarak merkezileştirmiştir. 1876 Anayasası ile zorunlu ve ücretsiz eğitimle beraber okuma ve yazma

oranı bir önceki döneme göre üç katı kadar artmıştır (Türk, 2014: 104). II. Abdülhamit döneminde ve onun açtığı okullarda yetişen nesil ise Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosunu oluşturmuştur (Shaw ve Shaw, 2017: 303).

Dönemin yönetiminde etkin güç olan İttihat ve Terakki'nin siyasi programları hazırlanırken de eğitim gündemden düşmemiştir. Buna göre hazırladıkları programın 42. maddesinde: *“Kanun-ı Esasi’de açıklandığı gibi, Osmanlı toplumunu, siyasi eğitimi ve olgunluğunun ortak bir ülkü ile sağlanması; bu amaçla özel ve cemaat okulları üzerinde gözetim ve denetim kurulması esastır. Bununla birlikte hiçbir unsurun ana dili ile inancına ve dinine müdahale etmemek görüşü de bir ilke olarak benimsenmiştir. İlköğretim zorunlu ve genel okullarda parasızdır. Bu okullarda Türkçe eğitim ve öğretimi zorunlu bir ders olmakla birlikte her yörenin yerel anadili de öğretilmektedir. İlköğretim programları ileri memleketlerdeki gibi ortaokul öğretimini de kapsayacak biçimde düzenlenecek, yörenin ihtiyaçlarına göre bu programlar ziraat, ticaret, sanat, bilgi ve beceri dersleri de konacaktır.”* ifadeleri kullanılmıştır (Doğan, 2010: 152).

II. Meşrutiyet döneminde çok sıklıkla kullanılan ana slogan “Devletin yıkılışını ancak eğitim kurtarır.” ifadesi yıkılma sürecine denk geldiği için sonu hazinle bitmiştir (Türk, 2014: 153).

2.3. Selanik’in Osmanlı Günleri

Bugün Yunanistan sınırında tarihi bir şehir olan Selanik ciddi bir geçmişe sahip kenttir. Osmanlı Devleti'nin eline geçmeden önce başka köklü devletlere de ev sahipliği yapan şehir, biz Türkler açısından çok daha tarihi bir öneme sahiptir. Devletimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün doğduğu, büyüdüğü ve ortaöğretimine kadar okullarında eğitim aldığı kader değiştiren bir şehirdir.

2.3.1 Selanik’in Osmanlı Topraklarına Katılması

Tarihi süreç içerisinde Salonico, Solun, Salonicha ya da Thessaloniki olarak anılan ve ortaçağda dahi on üç farklı söylenişi bulunan ilgi çekici bir yerdir (Mazower, 2007: 15). Selanik şehri Osmanlı coğrafyacılarınca “İstanbul şehrinin parçası” olarak görülürken; Yahudi cemaati tarafından ise “şehirlerin anası” olarak kabul edilmiştir (Kiel, 2009: 352).

23 yüzyılı aşkın bir geçmişe sahip olan Selanik şehri birçok uygarlığı barındırarak süreç boyunca değişimler yaşamıştır. Osmanlı Devleti'nin himayesine geçtikten sonra Thessaloniki adı Selanik'e dönüşmüş, halkı Yunan ağırlıklı iken, Musevi, Türk, Yunan ve az

sayıda da olsalar Batı Avrupalı ve Slavlardan oluşan bir topluluk haline gelmiştir (Dimitriadis, 2016: 7). Selanik şehri tam anlamıyla Osmanlı hakimiyetine geçmeden önce Roma ve Bizans şehri olarak 1700 senelik bir geçmişe sahiptir. Makedonya Kralı Kassander öncülüğünde Selanik şehri M.Ö. 315 yılında kuruldu (Safa, 2017: 1). Bu tarihten Osmanlı hakimiyetine kadar ise şehir yağmacılar tarafından aralıklarla istila edilmiş olduğu söylenir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren Balkanlara uyguladığı fetih politikasının sonucunda Bizans'tan sonra ikinci önemli şehir ve ticareti merkezi Selanik'i hedefe koymuştu. I. Murad döneminde 1372 yılında başlayan saldırılar sonucunda 1387'de şehir bir süreliğine Osmanlı egemenliğine geçmiştir (Delilbaşı,1989: 1). Bu kuşatma 1387 yılının bahar aylarında Çandarlı Hayreddin Paşa ve Gazi Evrenos kumandasındaki birlikler tarafından başarıya ulaşmıştır. Buna rağmen Osmanlı Devleti şehirde tam anlamıyla bir idari kontrolü sağlayamamıştır (Kiel, 2009:352). Yıldırım Bayezid döneminde yeniden ele geçirilen kent, Ankara Savaşı'nda yaşanan bozgunun ardından kardeşleri arasındaki taht mücadelesinde öne çıkmak isteyen ve Bizans'ın desteğini almak isteyen Süleyman Çelebi tarafından 1403 yılında yapılan Gelibolu antlaşması ile Kartal, Pendik, Gebze, Silivri ve Teselya dahilinde Bizans'a tekrar verilmiştir (Delilbaşı, 1989:1).

II. Murad tahta geçtikten sonra tekrar Selanik'i almak için girişimlerde bulundu. Bizanslılarda Selanik'i koruyamayacaklarını anlayınca şehri Venediklilere sattılar. II. Murad şehri savaşmadan almak için teklifte bulduysa da Venedikliler bu durumu kabul etmemiştir. Bazı tarihçilere göre Venedik idaresi altındaki Selanik şehir tarihinde görülen en kederli dönem diye hatırlanmaktadır (Kiel, 2009: 353). Bu süreçten sonra daha sakin bir politika izleyen II. Murad ilişkileri normal seyrinde götürmek isteyen ve geçmiş anlaşmaları yenilemek isteyen Venedik heyetinin sunduğu teklifleri geri çevirerek huzuruna çıkan heyete:

“Selanik babamdan kalma mülkümdür, büyük babam Bayezid bazusunun kuvvetiyle burasını Rumlardan aldı, eğer oranın idaresi Rumların elinde bulursa idi, bunlara haksızlık ettiğimi belki iddia edebilirlerdi. Siz ise İtalya'dan gelen Latinlersiniz, buralara sokulmanıza sebep ne? Arzunuzla ya oradan çekiliniz, yoksa hemen geliyorum” cevabını vermiştir (Safa, 2017: 8).

1423 yılında Venediklilerin eline geçen kent 7 yıl içinde yapılan saldırılar ve girişimler sonucunda 29 Mart 1430 tarihinde Padişah II. Murat ve Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa tarafından alındı (Dimitriadis, 2016: 7). Bu zaferden sonra II. Murat Akheiropietos

Kilisesi'nde bir kutlama ayini yaptırdıktan sonra bu yapıyı camiye dönüştürmüştür (Mazower, 2007: 12).

Selanik şehrinin Osmanlı'nın elinden çıkması ise Birinci Balkan Savaşı dönemine denk gelmektedir. 1912 yılında Yunan ve Bulgar orduları Selanik'e doğru hareket edince Vali Hasan Tahsin Paşa 26 Ekim 1912'de silah atmadan kenti Yunanlılara teslim etmiştir (Kiel, 2009: 356).

2.3.2. Selanik'in İdari ve Demografik Yapısı

Selanik şehri tarihi geçmişiyle birlikte içinde yaşayan unsurlarında etkisiyle çok kozmopolit bir yapı göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin eline geçtiği dönemden itibaren de bu yapı Osmanlı hoşgörü politikası içerisinde muhafaza edilmeye çalışılmıştır denilebilir.

Selanik sancağına bağlı kazalar Selanik'te dahil toplam 13 kazadan oluşmaktadır (Oruç, 2014: 19).

Tablo 1. Selanik Sancağı Kazaları¹

Kaza İsmi	İsmi Bölgesel Kullanımı	Sınırları Dahilinde Bulunan Ülke
Selanik	Thessaloniki	Yunanistan
Aynaroz	Mount Athos, Oros Athos	Yunanistan
Avret Hisarı	Palaio Gynaikokastro	Yunanistan
Karaferye	Veria	Yunanistan
Kesendire	Kassandraia	Yunanistan
Ustrumca	Strumica	Makedonya
Toyran	Dojran	Makedonya
Katerin	Katerini	Yunanistan
Gevgili	Gevgelija	Makedonya
Langaza	Lagkadas	Yunanistan
Yenice	Giannitsa	Yunanistan
Tikveş	Tikves	Makedonya
Vodine	Edessa	Yunanistan

Selanik kenti Osmanlı eline geçtikten sonra 1478 tarihli bir tahrir defteri kaydına göre 864 Müslüman ve 994 Hristiyan hanesi kaydedilmiştir. Bu rakamlardan yola çıkarak Müslümanların tahmini nüfusu 4000-4300 arasında; Hristiyanların nüfusu ise 5000-6000 arasında olduğu bilinmekteydi (Kiel, 2009:353). 1525 yılından itibaren ise yeni bir nüfus dalgası görülmektedir. Museviler önce Osmanlı topraklarına daha sonra 1492 yılından

¹ Tablo 1 Hatice Oruç'un 1320 Sene-i Hicriyyesine Mahsus Selanik Vilayet Salnamesi eserinden alınmıştır.

itibaren de Selanik'e gelmeye başlamışlardır. 16. yy. itibariyle kentin nüfusunda ciddi değişikliklere yol açmışlardır. Bu tarihlerden Osmanlı elinden çıkıncaya kadar Museviler nüfusun neredeyse yarısını oluşturmuşlardır (Dimitriadis, 2016: 7).

Selanik'in Osmanlı günlerinde toplumu birleştiren ya da ayrıştıran konu milletler değil; din ve dil olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son dört yüzyılında Musevilerin sayısı, Hristiyan ve Müslümanların sayısından çok daha fazla olmuştur. Dilin ve dinin etkisine önemli bir örnekte 1909 yılına kadar devletin resmi duyurularının ve yazışma zarflarının üzerine Osmanlıca ve Fransızca yazıldığı görülmektedir (Hristodulu, 2008: 53). 19. yüzyıla bakıldığında Selanik şehri ticaret, sanayi, ulaşım, taşımacılık ve eğitim gibi konularda Osmanlı Devleti'nin en başarılı ve çarpıcı şehirlerinden biri olmuştur (Akıncı, 2017: 62).

Selanik şehrine 19. yüzyıl ortalarına kadar sadece gündüz girilebilirdi, gün batımında şehrin kapıları kapatılırdı (Anastassiadou, 2017: 39). Bir liman kenti olarak bilinen Selanik 19. yy.'da Osmanlı Devleti'nin en kendine özgü, birçok ulusu içinde barındıran şehir merkezlerinden biriydi (Androudís, 2014: 41).

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıl ile birlikte içine düştüğü buhranlı durumu Rumeli'de yakından hissetmiştir. Osmanlı idaresi altında kalan Selanik, Manastır, Yanya ve Kosova şehirlerinde Bulgar-Makedon ve Rum milliyetçilik hareketleri baş göstererek Osmanlı Devleti'nde bir tehdit unsuru olmuşlardır (Somel, 2005: 115). Özellikle Avusturya-Macaristan imparatorluğunun gözü bereketli topraklara sahip olan Selanik şehrindeydi (Sciaky, 2004: 52).

Selanik kentinin en ciddi nüfus sayımı 1890 yılında yapılmış ve nüfus 98.938 kişi olarak çıkmıştır. Detaylı yapılan bu sayımda kişilerin dinleri, mezhepleri ve etnik kökenleri dahi kayda geçirilmiş; Müslüman Türkler, Yahudiler, Ortodoks Bulgarlar, Protestan Bulgarlar, Katolik Bulgarlar, Katolik Ermeniler, Protestan Ermeniler, Ortodoks Ermeniler, Protestanlar, Katolik Levantenler, Eflaklılar, Ortodoks Rumlar, Çingeneler ve Latinler tek tek kadın ve erkek olarak kayda geçirilmiştir. Yahudiler 47.322 kişi, Müslüman Türkler 31.703 kişi, Rumlar 15.012 kişi ve diğer milletlerin 4.900 kişi olduğu tespit edilmiştir (Akıncı, 2017: 62). Yahudilerin sayısının artması şehirde yapılacak olan mason faaliyetlerine ve devleti yıkabilecek zararlı düşünce örgütlerine yol açılabileceğinin önemli bir göstergesi olabilir.

2.3.3. Selanik Eğitim ve Kültürel Hayatı

İlk bakıldığında bir Türk şehrini hatırlatsa da Selanik aslında kendine has yaşam tarzı, dini, geleneği ve kurumları olan birçok etnik grubun bir arada yaşadığı şehirdir (Dimitriadis, 2016: 8). Buna yönelik olarak da tiyatro programları, fiyat listeleri ve esnaf ilanlarıyla birlikte tarihler dört ya da daha fazla dilde basılmıştır. Selanik'te yayımlanan birçok gazete ikiden fazla dilde yayımlanıyordu. Hatta Selanik'in resmi gazetesi olan "Selanik", Osmanlıca, Rumca ve İbranice olarak basılıyordu (Hristodulu, 2008: 59).

19. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti Batı'yı takip eden politikalar izlemeye başlayınca; idari, hukuki, siyasi ve eğitim alanında Tanzimat ile başlayan reform dizileri Selanik şehrine de etki etmeye başlamıştır. Bölgenin önemli bir ticaret merkezi olan kentte ekonomi büyük bir gelişme kaydedip bankalar kurulmuştur (Dimitriadis, 2016: 9). Şehirde belediyeçilik anlayışının geç yerleşmesinden dolayı bazı sıkıntılar yaşanmıştır. Su kıtlığı bu sıkıntıların başını çektiğinden neredeyse her mahalle başında dahi bir çeşme olmaması su problemini doğurmuş ve bu da salgın hastalıkların yayılmasına sebep olmuştur (Safa, 2017: 25).

1901 yılında Selanik şehrinin nüfusu 1.028.377 iken, vilayette okula giden öğrenci sayısı 98.459 olarak kaydı tutulmuştur. Bu rakamlar gösteriyor ki vilayet okullarında okuyan öğrenci sayısı toplam nüfusun yaklaşık %9.57'sine denk gelmiştir (Ünal, 2015: 144). 19. yüzyıl sonunda eğitim konusu Müslüman Türk nüfusu dışındaki cemaatler tarafından önemi fark edilmiştir. 1900'lü yıllarda Selanik şehrinde okula devam eden dört bin Müslüman Türk öğrenci kaydına ulaşılmıştır. Okulların yoğunlaştığı mahalleler ise; Yılan Mermer, Ahmet Subaşı, İshak Paşa, Çavuş Manastır, Ali Paşa, Zihni Paşa, Yedigari Hamidiye mahalleleridir. Bu okulların büyük çoğunluğu Müslüman Türk nüfusun eğitim aldığı geleneksel okullar olarak bilinmektedir (Akıncı, 2017:103). İlk ve ortaokullardaki eğitimin içeriğinde ise müfredat genel ağırlık olarak din derslerini içermiştir. Rüşdiye düzeyi resmi programında tarih, coğrafya, matematik ve hüsn-i hat dersleri yer almıştır. Fakat bu okullarda neredeyse hiç Avrupa dillerine dair eğitim verilmemiştir (Anastassiadou, 2017:171).

Selanik şehrinde 1870'li yıllarda şehirde yaşayan gayr-i Müslim ve Müslüman nüfusun neredeyse yarı yarıya olması okul sayılarında da dengesizlik meydana getirmiştir. Bu dönemde şehir merkezinde Müslümanlara ait 22 sıbyan mektebi varken; Hristiyanların 18, Yahudilerin ise 12 mektebi bulunmaktaydı. 1872 yılında ise ilk özel okulun Şemsi Efendi tarafından Selanik'te açıldığı yönünde görüşler öne sürülmüştür (Safa, 2017:45).

1893 ile 1904 yılları arasında Selanik Maârif Müdürlüğü görevini Reşid Bey sürdürmüştür. Ocak ayının 1893 tarihinde göreve başlayan Reşid Bey ayrıca Fransızca, Coğrafya, İlm-i Servet, İnşa ve Kitabet, Ma'lûmât-ı Fenniye, Usûl-i Defteri, Hikmet-i Tabîyye ve Kimyâ derslerini de vermiştir (Ünal, 2015: 145).

2.4. İlgili Araştırmalar

Osmanlı Devleti'nin vilayetlerdeki işleyişi yıldan yıla takip etmek için devlet idaresindeki görevlilere kayıt altına aldırıldığı Sal-nâmeler tezin ana esasını oluşturmaktadır. Maârif Sal-nâmeleri, Osmanlı Eğitim tarihi içerisinde araştırmacılar için ehemmiyetli bir referans olarak kabul edilebilir.

Hicri 1318 yılına ait (M. 1900-1901) Osmanlı Maârif Sal-nâmesi 1695 sayfadan oluşmaktadır. Diğer sal-nâmelere kıyasla detaylı bir şekilde hazırlanan Sal-nâme içerisinde Osmanlı Devleti'ne bağlı vilayetlerin eğitim durumlarını anlatan içerikler sunulmuştur. Maârif Sal-nâmesi'nin içindekiler kısmından sonra devletin o dönemde içinde bulunduğu eğitim durumunu anlatan, Sal-nâmenin içeriğinden de bahseden yaklaşık iki sayfalık bir giriş kısmı da bulunmaktadır. Tezi oluşturan Selanik Maârif Sal-nâmesi ise 1315/1316 H. (M.1897/98, 1899/1900) dönemlerini kapsamaktadır. Selanik'in eğitim durumlarını içeren Sal-nâme 32 sayfadan oluşmaktadır. Sal-nâme içeriğinde dönemin okulları, idarecileri, okulların bulunduğu mahalleler, kütüphane ve gazeteleri içeren bilgiler bulunmaktadır.

Necdet Sakaoğlu (2018), Türkiye Eğitim Tarihi (11-20. Yüzyıllar) adlı çalışması Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti eğitim dönemlerini görsel materyallerle destekleyerek detaylı bir şekilde anlatan çok önemli bir eserdir. Osmanlı Tarihi ve Türklerde eğitime değinirken farklı bir pencere de ise Batı'daki gelişmeleri ve eğitimini aktarıp kıyas yapılmasını da sağladığı için önemli bir çalışma olarak görülmektedir. Kitabın son bölümünde ayrıca bir de eğitim tarihi kronolojisi yer almaktadır.

Nafi Atuf Kansu (2016), Türkiye Eğitim Tarihi adlı eseri Cumhuriyet ve onun öğretmenlerine adanarak tarihe not düşmüştür. Eser Osmanlı Devleti'nin eğitim tarihiyle ilgili çok detaylı bilgilere yer ayırdığı için çok önemli bir kaynak rolünü üstlenmektedir.

Türk eğitim tarihiyle ilgili tez konularında araştırmaların demirbaşı olarak kabul edilecek eser Yahya Akyüz'ün (2015), Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000 – M.S. 2015) kitabıdır. Türklerin eğitime İslamiyet'ten önce ve İslamiyet'i kabulünden sonra yaptığı katkıları detaylı bir şekilde anlatır. Bir devlet ya da bir dönem anlatılacaksa önce anlatılacak devlet hakkında kısaca tarihi bilgiler verilmiş; daha sonra eğitim tarihiyle ilgili madde madde

detaylı bilgiler aktarılmıştır. Eser günümüz güncel sorunlarına da eğildiği için önemli bir kaynak görevi görmektedir.

İsmail Güven (2015), Türk Eğitim Tarihi adlı çalışmasında Türklerde eğitimin tarihi serüvenini geniş bir şekilde değerlendirmiştir. Eski Türklerde eğitimden, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar Milli Eğitim istatistikleri de verilerek hazırlanmış önemli bir başvuru kitabıdır.

Hatice Oruç (2014), 1320 Sene-i Hicriyyesine Mahsus Selanik Vilayet Sal-nâmesi adlı çalışması Selanik Vilayeti hakkında yapılan en detaylı çalışmalardan biridir. Oruç, bu çalışmasında Selanik Vilayeti'nin kazalarından, matbaasına, mahalle isimlerinden, çıkarılan gazetelere, bu dönemde var olan okullar da dahil olmak üzere birçok konuyu tablolar halinde aktarmıştır. Vilayet çalışması olmasından dolayı dönemin Selanik'i hakkında birçok konuda bilgi sahibi olunabilecek eserdir.

Baki Sarısakal (?), Selanik Eğitim Tarihine Katkı adlı çalışması İkdâm gazetesinin 1903 tarihli belgesine dayandırılarak vilayetin merkez kazaları hakkında bilgi veren ve eğitim durumlarını işleyen bir eserdir. Araştırmacı Baki Sarısakal tarafından yazılan eserde kaynakça kullanılmadığından çalışmanın bir ayağı eksik görünmektedir.

3. YÖNTEM

Çalışmada konunun derinlemesine incelenmesi için Nitel araştırma yöntemine başvurulmuştur. Nitel araştırma, ilişkilerin anlamını ve türünü keşfetmek için gözlemlerin sayısal olmayan bir biçimde incelenmesi ve yorumlanmasıdır. Nitel araştırmalarda araştırmacının rolü, uzaktan ve ikinci elden bilgi toplamak yerine araştırma problemine ilişkin birinci elden bilgi toplamak araştırmaya kişilerle iletişim kurmaktır. Dolayısıyla araştırmacı bilgi toplama sürecinin doğal bir parçası, boyutudur (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 35). Bu bağlamda nitel araştırma da araştırmacının; araştırma sürecinin tasarlanması yürütülmesi ve sonlandırılması ve raporlaştırılması rol ve sorumluluğu vardır.

Eğitim araştırması iş birliği gerektiren bir alandır. Araştırma ise bilginin geliştirilip eklendiği birikimli bir süreçtir denilebilir. Eğitim araştırmacısı da araştırmasına başlarken o konuda yapılan önceki araştırmaları ve kavramsal literatürü bilmek durumundadır. Bu konuda kim, ne zaman, neyi araştırdı, hangi bulgulara ulaştı? Bu konuda araştırılmayan noktalar nelerdir? gibi soruların cevabının bilinmesi gerekir. Aksi halde aradığını bilmeyen bulduğunun farkına varamaz konumuna düşülür. Bu yüzden araştırmalarda önceki araştırmaları taramak veri toplamanın önemli bir aşamasıdır (Balcı, 2015: 37).

3.1. Araştırmanın Modeli

Çalışmanın modelini doküman incelemesi oluşturmaktadır. Kültürlerin ve medeniyetlerin geçmişlerine ilişkin özellikle tarihçiler tarafından bilgi toplanırken en önemli çalışma yöntemlerinden biri olarak görülmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 187). Araştırmanın modelini oluşturan doküman incelemesi veya belgesel tarama, eldeki kayıt ve belgelerden veri toplama tekniği olarak bilinmektedir (Karasar, 2016: 229).

3.2. Evren ve Örneklem

Sal-nâmeler başlığı altında değerlendirilen 1318 R. (1900/1901) vilayet sal-nâmeleri araştırmanın evrenini oluştururken, Selanik Maârif Sal-nâmesi 1315/1316 H. (1897/98, 1899/1900) örnekleme oluşturmaktadır.

3.3. Verilerin Toplanması

Literatür taramasında birincil kaynakların vurgulanması asıldır. Ancak ikincil kaynaklarda yararlıdır. İkincil kaynaklar, kurumsal ve ampirik nitelikteki önceki birincil kaynakların bir sentezidir. Bunlar orijinal bir araştırmayı özetleyen ve tartışan ansiklopedi

veya dergilerde yer alan makalelerdir. Hatta bu, pek çok birincil kaynağı belli bir çerçevede birleştiren bir ders kitabı olabilir. İkincil kaynaklar, bir konudaki araştırma gelişmelerini hızla gözden geçirme imkanı verir. Bunlarda teknik bilgi genelde ihmal edilir (Balcı, 2015: 76). Arşivler çoğunlukla yayınlanmamış kayıtlar, kararlar, raporlar, mektuplar, dilekçeler ve anılar gibi belgelerin saklandığı birimlerdir. Buna yaygın olarak “arşiv” denir (Karasar, 2016: 232). Araştırmanın özelliğine göre veri toplama araçları kullanılır. Tarih ve kültür araştırmaları için en önemli kaynaklar arşiv belgeleridir. Devlet kurumlarının yazışmaları veya özel şahısların kendileriyle ilgili tuttıkları kayıtlar arşiv belgelerini oluşturmaktadır. Belgelerden yararlanma; tarihi, edebi eserlerin ve belgelerin çözümlenmesidir. Olayların sadece şimdiki durumda gözlenmesi yeterli değildir.

3.4. Verilerin Analizi

Vilayet sal-nâmesinde yer alan Selanik Maârif Sal-nâmesi (1901-1902) ait verilerin analizi tablolar halinde transkript edilerek gösterilmiştir. Verilerin analizinde ve transkript edilmesinde iki alan uzmanının görüşü ve incelemesine tabi tutulmuştur. Çalışılan tabloların orijinal metinleri ek olarak verilmiş ve bulgular kısmında kullanılan tablolar ise dönüştürülerek kullanılmıştır.

Literatür taraması, araştırma probleminin seçilerek anlaşılmasına ve araştırmanın tarihsel bir bakış açısına dayandırılmasına yardımcı olur. Her araştırmada literatür taraması adı altında yapılan işlemin bir belgesel tarama olduğu düşünülürse bunun yaygın olarak kullanılan bir veri toplama tekniği olduğu kolayca anlaşılacaktır. Belgesel taramanın en önemli özelliği, araştırmacı ile belge arasında bir iletişim olmasıdır. Belgenin anlatmak istediği ile araştırmacının anladığı arasındaki sapma azaldığı oranda iletişim başarılıdır. Bu nedenle, iyi okuma ve iyi yazmanın ortak kurallarını bilmek, yazılı belge taramasında başarının en büyük anahtarıdır. Tarananlar geçmişteki olguların anında iz bıraktığı fotoğraf, film, plak, ses ve video kayıt cihazları, CD’ler, çeşitli araç gereçler; bina ve heykel gibi kalıntılar; olgular hakkında, sonradan yazılmış ve çizilmiş her türlü mektup, rapor, kitap, ansiklopedi; resmi ve özel yazılar ve istatistikler; tutanak, anı, yaşam öyküsü vb. kayıtlardır (Karasar, 2016: 229).

4. BULGULAR ve YORUM

4.1. Selanik Maârif Müdürlüğüne Atama

Tablo 2. Selanik Maârif Müdürü Reşit Bey Hakkında

SÂL-NÂME-İ MAÂRİF
SELANİK VİLÂYETİ
MAÂRİF MÜDİRÜ İZZETLÛ REŞİT BEY
Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhânedan üç yüz dört senesinden neş'et ederek bir müddet Şûrâ-yı Devlet muhâkemât dairesine mülâzemetle devam ile üç yüz altı târihinde Fransızca ve Coğrafya muallimlikleri inzimâmıyla Siroz Mekteb-i İ'dâdîsi müdürlüğüne ta'yîn edilmiştir. Muahharen üç yüz sekiz târihinde mekteb-i mezkûrun ilm-i servet dersi dahi uhdesine verilmiştir. Mekâtib-i i'dâdîyye programlarınca icrâ' buyrulan ta'dîlât üzerine mekteb-i mezkûr müdürlüğüyle beraber inşâ' ve kitâbet , ma'lûmât-ı fenniye usûl-i defteri ve Fransızca muallimliklerine ta'yîn olunmuştur. Sene-i mezkûre evâhirinde Hikmet-i Tabîyye ve Kimyâ muallimlikleri inzimâmıyla Selanik i'dâdîsi müdürlüğüne ve orada az müddet ifâ-yi hizmetden sonra mekteb-i i'dâdîsinin usûl defteri ve edebiyât ve ahlâk muallimliği inzimâmıyla Trabzon Maârif müdürlüğüne tahvil-i me'mûriyyet eylemiştir. Üç yüz on senesi evâsıtında merkez Mekteb-i İ'dâdîsi Kimyâ dersi muallimliğinin inzimâmıyla Selanik Maârif Müdüriyetine ta'yîn kılınmıştır ve muahharen mezkûr dersi ilm-i servet ve kitâbet muallimlikleriyle tebdîl olunmuştur. Tedricen kat'â merâtib ederek 315 senesinde rütbe-i mütemâyiz ihrâz eylemiştir. Dördüncü rütbeden Osmânî nişânını hâizdir.

Selanik Maârif Müdürlüğüne yapılacak olan atama ile ilgili olan belgedir. Söz konusu belgede Selanik Maârif Müdürlüğüne atanacak kişi Reşit Bey'dir. Reşit Bey Mülkiye Mektebi'nden H. 1304 (m.1886-1887) yılında mezun olmuştur. Daha sonra Reşit Bey, Siroz Mekteb-i İ'dâdîsi Müdürlüğüne atanmıştır. Siroz'daki lise müdürlüğü tecrübesinden sonra yakınında bulunan Selanik İ'dâdîsi Müdürlüğü görevini üstlenmiştir. Selanik Maârif Müdürlüğüne tayin olmadan evvel en önemli tecrübesini ise Trabzon Maârif Müdürlüğünde yaşamıştır. Reşit Bey Selanik Maârif Müdürlüğüne H.1310 (m.1892-1893) yılında tayin edilmiştir. Bulduğu görevlerin düzeyine bakılırsa gayet donanımlı ve yeterli tecrübeye sahip olarak görülebilir.

Reşit Bey, Selanik kentinin tarihi dokusunu ve kentin kozmopolit yapısını eğitim hususunda özenle inceleyerek bir maârif kadrosu kurmaya da özen göstermiştir.

Bütün bunların yanı sıra Reşit Bey'in girmiş olduğu dersler ise:

- Fransızca
- Coğrafya
- İlm-i Servet
- İnşâ ve Kitâbet
- Ma'lûmât-ı Fenniye
- Usûl-i Defterî
- Hikmet-i Tabîyye
- Kimyâ

Fransızca dersinin okullarda o dönem okutulması dönemin eğitimi üzerinde Fransızların ne kadar etkili olduklarının bir göstergesi olabilir. Buna ek olarak dünyada yaygın iletişim dilinin bu yıllarda Fransızca olması da dikkat çekmektedir. Osmanlı Devleti'nde ilk yabancı dilde çıkarılan gazetenin Fransızca olması, yapılan ilk tercüme eserlerin Fransız edebiyatından yapılması ve ilk yabancı dil ile (Fransızca) öğretim yapan Galatasaray Lisesi'nin varlığı da dilin önemini yansıtmaktadır.

Coğrafya dersi, ülkemiz jeopolitiği açısından ve bölge iklim ve ekonomi öğretimi açısından oldukça önemlidir. İlm-i Servet dersi ekonomi ve maliye ile ilgili olup servet ve varlık ilmi anlamına gelmektedir. İnşâ ve Kitâbet dersi ise güzel yazı yazma dersi olarak bilinmektedir. Ma'lûmât-ı Fenniye dersi ise Fen ile ilgili ders anlamına gelmekle beraber günümüz Fen bilgisi dersine benzer olduğu düşünülebilir. Usûl-i Defterî dersi ise muhasebe eğitimi olarak bilinir. Bu derste öğrenciler defter tutma yöntemleri, defter türleri, hesaplar, hata düzeltme yöntemleri ve hesapların kapatılması gibi temel muhasebe konularını öğrenirlerdi. Hikmet-i Tabîyye dersi ise Fizik dersinin içeriklerine sahip bir derstir. Reşit Bey'in bu çeşitlilikte derslere hâkim olması onun çok donanımlı biri olduğunu gösterirken, dönemin yetişmiş öğretmen açığını da göz önüne sermesi açısından oldukça önemlidir.

4.2. Selanik Maârif İdaresi

Tablo 3. Selanik Maârif İdaresi

SELANİK VİLÂYETİ					
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ ²	RÛTBE	TÂRİHİ	? ³	?
MAÂRİF İ'DÂDİSİ					
Müdür	Reşid Bey	MÛTEMÂYİZ	3 ZİLHİCCE ⁴ 315 [1315]	4	
Muhâsebe Me'mûru	Midhat Şükrü Bey	MÛTEMÂYİZ	3 ZİLHİCCE 315[1315]		
Bâş Kâtib	Tevfik Efendi	SÂLİSE	6 REBİ-ÛL AHİR ⁵ 316 [1316]		
Muhâsebe Me'mûru Refik	İsmail Said Efendi	“	“		
Kâtib Yardımcısı	Hakkı Efendi	“	“		
Sandık Emni	Sadık Efendi	“	“		
Muayyene Me'mûru	Edhem Efendi	“	“		
Muayyene Me'mûru	Jan Efendi	“	“		

Osmanlı devlet yapısı içerisinde nitelikli kadroların oluşturulma çabalarına Tanzimat döneminde başlanmıştır. Bundan öncesinde oluşturulan eğitim kadrolarında uzman diyebileceğimiz yönetici sayısının pek az olduğu söylenebilir. Özellikle II. Mahmut döneminde devlet memuru yetiştirebilmek için modern anlamda ilk okulun açılmasıyla nitelikli bir gelişimin sağlanmaya başladığı düşünülebilir.

Selanik Vilayeti'nin Maârif Müdürü birinci derece rütbeden Reşit Bey olmuştur. Yine birinci derece rütbeyle sahip Muhasebe Memuru Mithat Şükrü Bey aynı tarihle Vilayetin önemli çalışanlarından biridir. Üçüncü dereceye sahip olan Tevfik Efendi Baş Katip görevindedir. Muhasebe Memur yardımcısı İsmail Said Efendi olmuştur. Tevfik Efendi'nin yardımcısı konumunda Hakkı Efendi yer almıştır. Sandık Emni olarak görülen ve günümüzde karşılığı Hükümet Veznedarlığı olarak bilinen görevi Sadık Efendi

² Esâmi: İsmi, adı anlamına gelmektedir.

³ Belgedeki işaretler çözülemediğinden soru işareti konulmuştur.

⁴ Zilhicce: Hicri takvime göre yılın 12. ve sonuncu ayıdır. Miladi takvimde Aralık ayıdır.

⁵ Rebi-ül Ahir: Hicri takvime göre yılın dördüncü ayıdır. Miladi takvimde Nisan ayıdır.

yapmaktadır. Vilayette iki adet Muayyene Memuru olarak çalışan gümrük görevlileri vardır. Biri Ethem Efendi iken, diğeri yabancı olan Jan Efendi olarak görülmektedir. Tevfik Efendi'den itibaren bütün rütbeler üçüncü derecedir.

Selanik eğitim kadrosunun oluşumu göz önüne alındığında kentin çok uluslu olmasına binaen Jan Efendi'nin de bu kadroda olması bu durumun göz ardı edilmediğinin önemli bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Maârif idaresinde muayyene memuru kadrosunun yer almasındaki temel sebep yabancı okulların kontrolü ve teftişi olabilir. Bu görevi yapan memurlara da günümüzdeki adıyla müfettiş denilebilir. Özellikle yabancı okullardaki yayımlar, kitaplar bu görevlilerin kontrolünden geçerdi.

4.2.1. İ'dâdiler

Tablo 4. Selanik Lisesi

SELANİK VİLÂYETİ					
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TÂRİHİ	?	?
SELANİK MEKTEB-İ İ'DÂDİSİSİ					
Müdür	Saib Bey	Edirne Müderrisliği İbtidâ-i Dâhil	295 [1295]		
Müdür Sâni	Osman Efendi	Bursa Müderrisliği	6 REBİÛL AHİR 315 [1315]		
Muâvin Evvel	Halid Efendi	“	“		
Muâvin Sâni	Şükrü Efendi	“	“		
Muâvin Selâse	Asadoryan Efendi	“	“		
Kâtib ve Mubâyâ'a Me'mûru	Ali Bey	“	“		
Depo ve Ambar Me'mûru	Said Bey	“	“		
İmâm	Hacı Mes'ûd Efendi	“	“		
Doktor	Muhsin Bey	Kaymakam	“		
İlm-i Servet ve Kitâbet-i Resmîyye Muallimi	Reşid Bey	Mütemâyiz	“		
Ahlâk, Hikmet-i Tabîyye, Kimyâ Muallimi	Saib Bey	Edirne Müderrisliği	1255		
Kavanîn-i Fransızca muallimi	Hikmet Efendi	Sâlise	315[1315] receb ⁶ 26		
Ulûm-i dînîyye, arabî, fârisî tercüme muallimi	Osman Efendi	Bursa Müderrisliği	315[1315] rebî-ül-âhır 6		
Edebiyyât-ı Osmânîyye, Arabî inşâ' muallimi	Cevadi Efendi	“	“		
Ulûm-i Dîniyye, Kur'an-ı Kerim	İsmail Efendi	“	“		

⁶ Receb: Hicri ayların yedincisi, Miladi takvimde Eylül ayına denk gelmektedir.

Muallimi							
Usûl-u Defteri Muallimi	Rıza Bey	Yüzbaşı	“				
Cebir muallimi	Nihad Bey	“	“				
Bulgarca muallimi	Hüseyin Efendi	Mülâzım-ı evvel	“				
Rumca Muallimi	Jan Efendi	“	“				
1315-1316 Ders Yılı Toplam Öğrenci Sayısı							
Leyli				Nehârî		Yekûn	
Ücretli		Ücretsiz		Müslim	G.Müslim	Müslim	G.Müslim
Müslim	G.Müslim	Müslim	G.Müslim	92	41	192	59
65	8	35	10				
Hademe:13							

Selanik Mekteb-i İ'dâdisi günümüz okul karşılığında Lise olarak bilinmektedir. Selanik Lisesi'nin Müdürü Saib Bey'in daha önceki görev yeri Edirne'deki İbtidâ-i Dâhil yani bir ortaöğretim kurumuyken lise tayini gerçekleşmiştir. Günümüz müdür yardımcılığına denk gelen ve Osmanlı eğitiminde Müdür Sâni yani ikinci müdür olarak görev yapan Osman Efendi'nin daha önceki görev yeri ise Bursa Müderrisliği olarak kayıt edilmiştir. Burada dikkat çeken ayrıntı ise Selanik Lisesine dahil olan Osman Efendi ile birlikte 9 kişi daha Bursa Müderrisliğinden tayin olmuştur. Muâvin Evvel Halid Efendi ilk yardımcı konumundayken, Muâvin Sâni Şükrü Efendi ikinci yardımcı, Muâvin Selâse Asadoryan Efendi ise üçüncü yardımcı konumundadır. Kâtib ve Mubâya'a Me'mûru olarak görev yapan Ali Bey ise yazı ve satın alma işlerinden sorumludur. Depo ve Ambar işlerinden Said Bey sorumluyken, lise de imam olarak Hacı Mes'ud Efendi görev yapmaktadır. Selanik Lisesi'nin doktoru ise Tabîb Muhsin Bey olarak kayda geçirilmiştir. Doktor Muhsin Bey'in daha önce Kaymakam görevini yürüttüğünü de belirtmek gerekir.

Selanik Lisesi'nde derslere girecek öğretmenlere sıra geldiğinde ise servet yani ekonomi dersi ile resmi yazışma üslûbunu öğretecek kişi Reşit Bey'dir. Reşit Bey'in Selanik Maârif Müdürü görevini de yaptığını belirtmek gerekir. Daha önce Edirne ortaokulunda çalışan Saib Bey ise Ahlak, Fizik ve Kimya derslerine girmiştir. Fransızca derslerine Hikmet Efendi girmektedir. Dini ilimler ve Arapça, Farsça çeviri derslerine ise Osman Efendi görev almıştır. Edebiyat ve Arapça yazı yazma dersine Cevadi Efendi, Dini ilimler ve Kur'an-ı Kerim dersine İsmail Efendi girmiştir. Maliye derslerine Yüzbaşı rütbesiyle Rıza Bey

girmişken yine aynı rütbeyle Matematik derslerine Nihad Bey yer almıştır. Bulgarca dersine Teğmen rütbesinde Hüseyin Efendi görev almış, Rumca dersine ise aynı rütbeden Jan Efendi girmiştir.

Selanik Lisesi, Leyli ve Nehârî sistemiyle kurulmuştur. Günümüzde örneği pek kalmayan bu sistemde “Leyli” yatılı öğrenci anlamına gelmekteyken; “Nehârî” ise gündüzcü öğrenci anlamındadır. Leyli kalan öğrencilerin ücretli ve ücretsiz kalabildiği ve bunun yanında Müslüman olmayanların da okulda okuduğu görülmektedir. Leyli Müslüman ücretli kalan öğrenci sayısı 65 iken, gayrimüslim sayısı sekizdir. Leyli’de ücretsiz kalan Müslüman sayısı 35, gayrimüslim sayısı 10’dur. Gündüzcü Müslüman öğrenci sayısı 92, gayrimüslim sayısı ise 41’dir. Toplam 192 Müslüman, 59 gayrimüslim öğrenci Selanik Lisesi’nde okumaktadır. Hademe sayısı ise 13’tür.

Tablo 5. Siroz Lisesi

SELANİK VİLÂYETİ				
ME’MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE		MADALYA
SİROZ MEKTEB-İ İ’DÂDİSİSİ				
Müdîr ve Fransızca, Târih, Ma’lûmât-ı Nâfia, Usûl-u Kırâat muallimi	Neşet Efendi			
Ulûm-i dîniyye, Arabî ve Fârisî muallimi	Ragıp Hasan Efendi			
Coğrafya, Cebir, Usûl-u defteri muallimi	Abdullah Efendi			
Hendese, Hesâb, Hât muallimvekili	Ekrem Bey			
Türkçe muallimi	Tahir Efendi			
Resim Muallimi	Paskal Efendi			
1315-1316 Ders Yılı Toplam Öğrenci Sayısı				
Müslim	Gayrimüslim	Yekûn	Hademe	
72	12	84	2	

Siroz Lisesi’nde müdür görevinde bulunan Neşet Efendi aynı zamanda Fransızca, tarih, faydalı bilgiler anlamına gelen Ma’lûmât-ı Nâfia dersiyle Kur’an okuma derslerine

girmiştir. Ragıp Hasan Efendi ise Dini Bilgiler dersi ile Arapça ve Farsça derslerine girmiş bulunuyordu. Abdullah Efendi, Coğrafya, Matematik ve Muhasebe derslerine girmiştir. Ekrem Bey Matematik, Hesap ve Güzel yazı dersleriyle görevlendirilmiştir. Türkçe derslerine Tahir Efendi, resim dersine ise Paskal efendi girmiştir.

Siroz Lisesi'nin Müslüman öğrenci sayısı 72, gayrimüslim öğrenci sayısı 12'dir. Toplam 84 öğrencinin yer aldığı lise de iki de hademe görev yapmaktadır. Selanik Lisesi ile kıyaslandığında gerek kadro olarak gerekse öğrenci sayısı olarak daha az bir rakamla karşılaşılmıştır. Bunda Siroz'un Selanik'in bir sancağı olmasının da etkisi olabileceği gibi merkez de eğitime daha fazla önem verildiğinin de bir göstergesi olabilir.

Tablo 6. Drama Lisesi

SELANİK VİLÂYETİ			
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	MADALYA
DRAMA MEKTEB-İ İ'DÂDİSİSİ			
Müdür, Fransızca Târih, Malumat-ı Nâfia, Hıfzu's-sihha muallimi	Nadir Efendi		
Ulûm-i dîniyye, Arabî muallimi	Osman Efendi		
Coğrafya, Cebir, Türkçe, Usûl-u Defteri Muallimi	Ömer Lütfi Efendi		
Hendese Muallimi	Şevki Efendi		
Türkçe ve Fârisî Muallimi	Mustafa Efendi		
Hesâb Muallimi	İbrahim Efendi		
Hüsn-i hatt Muallimi	Mehmet Efendi		
1315-1316 Ders Yılı Toplam Öğrenci Sayısı			
Müslim	Gayrimüslim	Yekûn	Hademe
68	6	74	2

Drama Lisesi'nde müdür olarak Nadir Efendi görev yapmıştır. Nadir Efendi müdürlüğünün yanı sıra Fransızca, Tarih, Faydalı Bilgiler ve Sağlıklı Yaşama derslerine girmiştir. Dini bilgiler ve Arapça derslerine Osman Efendi görev almıştır. Coğrafya,

Matematik, Türkçe ve Maliye bilgisi derslerine ise Ömer Lütfi Efendi katılmıştır. Geometri dersine Şevki Efendi, Türkçe ve Farsça derslerine Mustafa Efendi, Hesap dersine İbrahim Efendi, Güzel yazı dersine ise Mehmet Efendi girmiştir.

Drama Lisesi'nde de diğer liselerde olduğu gibi Müslüman ve gayrimüslim öğrenciler bir arada okumuşlardır. Drama Lisesi'nin Müslüman öğrenci sayısı 68, gayrimüslim öğrenci sayısı altıdır. Toplam 74 öğrenciye iki de hizmetli düşmektedir. Toplam öğrenci sayısı Siroz'dan az olan Drama Lisesi'nde göze çarpan önemli bir fark da gayrimüslim öğrenci sayısının diğer iki liseye göre daha az olmasıdır. Ayrıca bu lisede yabancı öğretmen bulunmadığı gibi Rumca ve Bulgarca dersleri de yer almamaktadır.

4.2.2. Selanik Hamidiye Mekteb-i Sanayi

Tablo 7. Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi

SÂL-NÂME-i MAÂRİF		
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	DÜŞÜNCELER
SELANİK HAMİDİYE MEKTEB-İ SANAYİ		
İdare Heyeti		
Müdür	İsmail Hakkı Efendi	
Mal Me'mûru	Hafız Mustafa Efendi	
Kâtib ve Sandık Emni	Hasan Ziya Efendi	
Mubassır-ı Evvel	Ali Efendi	
Mubassır-ı Sâni	Abdurrahman Efendi	
Vekil-i harc	Rıza Efendi	
Öğretmen Kadrosu		
Kavâ'id, Hat-ı Târih muallimi	Hakkı Efendi	
Hendese Muallimi	Mehmet Nuri Efendi	
Arabî, İlm-i hal, Fârisî muallimi	İsmail Efendi	
Kur'an, Tecvîd, Coğrafya Muallimi	Hafız Halil Efendi	
Kırâat-ı Türkçe, İmlâ Muallimi	Enver Efendi	
Hesâb Muallimi	Avni Efendi	
Muallim-i Evvel	Halil Efendi	

Muallim-i Sâni	Muhyiddin Efendi	Birinci ile ihtiyat sınıflarına mahsustur
Tabâat, Kunduracılık, Terzilik, Marangozluk, Dokumacılık, Müzik sanatları gösterilir.		
Toplam Öğrenci Sayısı		
Müslim	Gayrimüslim	Yekûn
173	7	180

Sanayi okullarının ilk oluşum evresi Tanzimat döneminde başlamış, savaşlarda üst üste alınan mağlubiyetlerden sonra Avrupa'daki yeniliklerin gözlenmesiyle birlikte sayılarında artış başlamıştır. II. Abdülhamid döneminde Osmanlı vilayetlerinin birçoğunda açılan Sanayi Mektepleri Selanik şehrinde de açılmıştır. Eğitimi ücretsiz olan bu mekteplerde 8 ila 15 yaş arası çocuklar eğitim görmüştür. Bu çocukların özellikle yoksul ailelerden seçilmesine de dikkat edilmiştir. 1882 tarihinde bu okullar II. Abdülhamid'in adına bağlanarak yeniden düzenlenmiştir.

Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi'nin idare heyetinde şu isimler bulunmaktadır: Müdür olarak İsmail Hakkı Efendi, Mal Memuru Hafız Mustafa Efendi, Yazı işleri ve gümrük sorumlusu Hasan Ziya Efendi, birinci gözetmen Ali Efendi, ikinci gözetmen Abdurrahman Efendi, vekil-i harc olarak görev yapan Rıza efendi ise ambarlarda bulunan eşyaların saklanması, çamaşırhane ve bulaşıkhanenin düzeni ve temizliği, günlük yiyecek ve içeceklerin hesabını tutma görevini üstlenmiştir.

Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi'nde görev alan öğretmen ve dersleri ise şunlardır: Gramer ve Tarih derslerine Hakkı Efendi; geometri dersine Mehmet Nuri Efendi; Arapça, ibadet usulleri ve Farsça dersine İsmail Efendi; Kur'an, Kur'an-ı Kerim'i usulüne göre okuma dersi ve Coğrafya dersine Hafız Halil Efendi; Türkçe ve İmla dersine Enver Efendi; Hesap dersine Avni Efendi; ilk öğretmen Halil Efendi; ikinci öğretmen ise Muhyiddin Efendi'dir.

Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi'nde öğrencilere basımcılık, kunduracılık, terzilik, marangozluk, dokumacılık ve müzik dersleri gösterilmiştir. Bu durum Lonca kültüründen gelen Osmanlı Devleti'nde sanayi noktasında modernleşmeye atılan değerli bir adım olarak görülebilir. Mektebin Müslüman öğrenci sayısı 173, gayrimüslim öğrenci sayısı yedidir. Toplam 180 öğrencisi bulunmaktadır.

4.2.2. Selanik Hamidiye Ziraat Mektebi

Tablo 8. Selanik Hamidiye Ziraat Mektebi

SELANİK VİLÂYETİ		
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBESİ
SELANİK HAMİDİYE ZİRAAT MEKTEBİ		
Memur Kadrosu		
Müdür	Suad Bey	
Müdür Muâvini	Canik Efendi	
Muhâsebe Me'mûru	Abdullah Efendi	
Ser Mubassır	Mehmet Efendi	
İmâm	Arif Efendi	
Mubassır-ı Sâni	Ömer Efendi	
Öğretmen Kadrosu		
Fenn-i Mêvâşi, Fenn-i Baytari, İlm-i Hâyvânât Muallimi	Suad Bey	
İlm-i Hayvanat, Zirâat, Bağcılık, Bağ-çevânlık, Ameliyat muallimi	Canik Efendi	
İlm-i Nebâtât Muallimi	Vitalis Efendi	Sânîye
İlm-i Servet, Fenn-i Mesahâ-i, Kimyâ-yi Uzv-i, Kimyâ-yi Zirâi Muallimi	Avadisyan Efendi	
Kitâbet, Coğrafya Muallimi	Fazlı Necib Efendi	Sâlise
Kimyâ-yi Ma'denî, Hesâb, Cebir, Fransızca Muallimi	Ali Osman Efendi	
Fenn-i İşcâr, Hikmet-i Tabîyye, Hendese muallimi	Mehmet Tefik Efendi	
Ulûm-i Dîniyye Muallimi	Arif Efendi	
Toplam Öğrenci Sayısı		
Müslim	Gayrimüslim	Yekûn
35	25	60

Osmanlı Devleti'nde tarım Tanzimat devrine kadar geleneksel yöntemlerle yapılıyordu. Her alanda devletin modernleşmeye başlaması II. Mahmud dönemine denk gelirken, okullaşma oranı ve niteliğinde II. Abdülhamid dönemi önemli bir mesafe

katetmiştir. Osmanlı Devleti'nde ilk ziraat mektebi 1847 yılında açılmış, bir süre işlevsiz kalan mektepler 1883 yılından sonra tekrar öğrenci yetiştirmeye devam etmiştir. II. Abdülhamit döneminde açılan Ziraat Mektebi kendi adıyla anılmaktadır. Esas olarak Ziraat okulları 15 ila 20 yaşları arasındaki çiftçilik temel bilgisine sahip olan çocukların bilgi ve uygulama düzeyindeki eğitimi için açılmıştır. Eğitim süresi üç yılı kapsarken, eğitim gören öğrencilerine de burs da bağlamıştır.

Selanik Hamidiye Ziraat Mektebi'nde memur olarak şu isimler görev almıştır. Müdür Suad Bey, müdür yardımcısı Canik Efendi, Muhasebe memuru olarak görev yapan Abdullah Efendi okulun genel hesaplarını tutmakla görevliyken, hademe görevinde Mehmet Efendi, imam olarak Arif Efendi ve hademe yardımcısı Ömer Efendi yer almıştır. Diğer mekteplere nazaran Ziraat okulunda imamın olması dikkat çekmiştir.

Ziraat Mektebinde verilen dersler ve öğretmenleri ise şu şekilde verilmiştir. Okulun aynı zamanda Müdürü olan Suad Bey Hayvanlar bilimi ve hayvan bakımıyla ilgili derslere girmiştir. Canik Efendi Zooloji, Bitki tarımı, Bağcılık ve Bahçıvanlık derslerine girmiştir. Vitalis Efendi Bitki bilimi dersine girmiştir. Avadisyan Efendi ekonomi, Arazi dersleri, Kimya derslerine girmiştir. Fazlı Necib Efendi yazı ve coğrafya derslerine katılmıştır. Ali Osman Efendi ise maden, hesap, matematik ve Fransızca derslerine girmiştir. Mehmet Tevfik Efendi ağaç yetiştirme, fizik ve geometri derslerine katılmıştır. Arif Efendi ise dini bilgilerle ilgili ders anlatmıştır.

Ziraat Mektebi'nin toplam talebesi 60'tır. Bu sayının 35'i Müslüman öğrenci, 25'i ise gayrimüslim öğrencidir. Dikkat çeken diğer bir husus ise gayrimüslim öğretmen sayısının fazlalığı olarak görülmektedir. Bu durum ziraat alanında yeterli miktarda yetişmiş öğretmen kadrosunun henüz oluşmadığını da gösterebilir.

4.2.3. Selanik Dâr-ül-Muallimîn

Tablo 9. Selanik Öğretmen Okulu

SELANİK VİLÂYETİ			
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TARİHİ
SELANİK DÂR-ÛL-MUALLİMÎN			
Müdüf ve Hendese, Coğrafya, Târih, Hesâb muallimi	İsmail Mahir Efendi	Bursa Müderrisliği	315[1315] Rebiyülevvel ⁷
İnşâ' ve Kitâbet, İmlâ, Kırâat muallimi	Tevfik Efendi	Sâlise	316[1316] Rebiyühahir 6
Kavâ'id ,Usûl-i Tefrîsi Muallimi	Hacı Şükrü Efendi		
Kur'an-ı Kerim, Tecvîd muallimi	Hasan Efendi		
Hesâb, Târih-i İslam, İmlâ Muallimi	İsmail Said Efendi		
Hüsn-i hatt Muallimi	Mehmet Naci Efendi		
Öğrenci: 71		Hademe:1	

16 Mart 1848 tarihi Öğretmen okullarının kuruluş tarihi olarak bilinmektedir. Bu okul İstanbul'un Fatih semtinde açılmış ve Reşit Paşa'nın büyük gayretleri olmuştur. 1848 tarihli ilk öğretmen okulunun müdürü Ahmet Cevdet Paşa olarak bilinmektedir. Vilayetlerde öğretmen yetiştirmek amacıyla açılan ve süresi 2 yıl ile sınırlı olan bu okullarda öğrencilerin Türkçe okuma ve yazma bilmeleri şart olarak sunulmuştur. Bu durum derslerin derinliği ve çeşitliliğini de sınırlandırabileceğini düşündürmektedir. Osmanlı Devleti'nde ilkokullara öğretmen yetiştirmek suretiyle açılan ilk öğretmen okulunun ise 1868 tarihine denk geldiği bilinmektedir.

Selanik Öğretmen okulunun Müdürü daha önce Bursa'da müderrislik yapan İsmail Mahir Efendi'dir. İsmail Mahir Efendi geometri, tarih, coğrafya ve hesap derslerine girmiştir. Tevfik Efendi yazı dersine, imla dersine ve düzgün okuma dersine katılmıştır. Hacı Şükrü Efendi gramer bilgisi ve öğretme derslerine girmiştir. Hasan Efendi Kur'an dersine ve

⁷ Rebiyülevvel: Hicri yılın üçüncü ayıdır. Miladi Mart ayına denk gelir.

Kur'an-ı Kerim'i usulüne göre okuma dersine girmiştir. İsmail Said Efendi hesap, İslam tarihi ve imla derslerine görevlendirilmiştir. Mehmet Naci ise güzel yazı dersine katılmıştır. Selanik öğretmen okulunda temel eğitim derslerinin verildiği ve dini eğitimin devlet tarafından önemsendiği görülmektedir. 71 öğrencinin yer aldığı öğretmen okulunda bir de hademe yer almaktadır.

4.2.4. Rüşdiyeler

Tablo 10. Selanik Ortaokulu

SELANİK VİLÂYETİ			
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TARİHİ
SELANİK MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ			
Müdür	Hacı Şükrü Efendi		
Müdür Muâvini	Hafız Hasan Efendi		
Muallim-i Dâimî	Mehmet Şevket Efendi		
Hüsn-i hatt Muallimi	Mehmet Naci Efendi		
Öğrenci: 63		Hademe:1	

Selanik Ortaokulu'nun müdürü Hacı Şükrü Efendi'dir. Hafız Hasan Efendi ise müdür yardımcısıdır. Okulun devamlı öğretmeni olarak Mehmet Şevket Efendi görülmektedir. Ortaokulun güzel yazı dersine ise Mehmet Naci Efendi girmektedir. Eldeki bilgilerle 63 öğrencisi görünen Selanik Ortaokulun bu öğrenci sayısına öğretmen ve ders sayısı oldukça az görünmektedir. 63 öğrenciye de bir hizmetli düşmektedir.

Tablo 11. Vodine Ortaokulu

SELANİK VİLÂYETİ			
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TARİHİ
VODİNE MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ			
Muallim	Hasan Kaşif Efendi		
Hüsn-i hatt Muallimi	Rasim Efendi		
Öğrenci: 56		Hademe:1	

Vodine Ortaokulu'nda görevli iki öğretmen görünmektedir: Hasan Kaşif Efendi ve güzel yazı dersine giren Rasim Efendi'dir. 56 öğrencinin yer aldığı mektepte bir de hizmetli vardır. Selanik kentinin kuzey batısında bulunan Vodine'de binden fazla hane yaşamaktadır. Bu veriler ışığında öğrenci sayısının azlığı dikkat çekmektedir. Bölgede Bulgar, Rum ve Sırların da okullarının olduğu düşünüldüğünde buradaki öğrencilerin Müslüman ağırlıkta olduğu düşünülebilir.

Tablo 12. Toyran Ortaokulu

SELANİK VİLÂYETİ			
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TÂRİHİ
TOYRAN MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ			
Muallim	Ali Rıza Efendi		
Hüsn-i Hatt Muallimi	Munhal		
Öğrenci:26		Hademe:1	

Toyran Ortaokulunda sadece bir öğretmen görünmektedir. Ali Rıza Efendi dışında öğretmen kadrosu bulunmayan Toyran'da 26 öğrenci eğitim görmektedir. Güzel yazı dersi veriliyor olsa da derse girecek öğretmenin kaydına ulaşılmamış veya öğretmen bulunamadığı için boş yazılmıştır. Bu kadronun boş olması da yetişmiş öğretmen eksikliğini göz önüne sermektedir. 26 öğrenciye bir de hizmetli düşmektedir.

Tablo 13. Gevgili Ortaokulu

SELANİK VİLÂYETİ			
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TÂRİHİ
GEVGİLİ MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ			
Muallim-i Evvel	Mehmed Said Efendi		
Muallim-i Sâni	Abdurrahman Efendi		
Hüsn-i hatt Muallimi	Ahmed Sadık Efendi		
Öğrenci: 20		Hademe:1	

Selanik'e uzaklığı 12 saat mesafede olan Gevgili kasabası sakin bir şehir konumundadır. Diğer ortaokullara nazaran Gevgili Ortaokulu'nda üç öğretmen bulunmaktadır. Birinci öğretmen Mehmet Said Efendi, ikinci öğretmen Abdurrahman Efendi, güzel yazı dersine ise Ahmed Sadık Efendi girmiştir. Gevgili Ortaokulu'nda 20 öğrenci yer alırken bir de hizmetli görev yapmıştır.

Tablo 14. Avret Hisarı Ortaokulu

SELANİK VİLÂYETİ			
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TÂRİHİ
AVRET HİSARİ MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ			
Muallim-i Evvel	Saib Efendi		
Hüsn-i hatt Muallimi	Ahmet Efendi		
Öğrenci: 23		Hademe:1	

Selanik kentinin kuzeyinde yer alan arazisi dağlık olan bir kazadır. Kazada Bulgarlara, Sırlara ve Katoliklere ait okullar da vardır. Avret Hisarı Ortaokulu'nda ilk öğretmen Saib Efendi'dir. Güzel yazı dersine ise Ahmet Efendi girmektedir. 23 öğrencisi var olan okul da bir de hizmetli yer almıştır.

Tablo 15. Karaferye Ortaokulu

SELANİK VİLÂYETİ			
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TÂRİHİ
KARAFERYE MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ			
Muallim	Abdullah Hilmi Efendi		
Hüsn-i hatt Muallimi	Hüsnü Efendi		
Öğrenci: 46		Hademe:1	

Karaferye Ortaokulu iki öğretmen ve 46 öğrenci ile eğitime devam etmiştir. Güzel yazı dersine Hüsnü Efendi girmişken diğer öğretmen de Abdullah Hilmi Efendi'dir. Okul da bir de hizmetli görev almıştır. Öğrenci sayısı açısından değerlendirildiğinde öğretmen kadrosunun eksik olduğu ve yetmiş öğretmen hususunda sıkıntılar yaşandığı söylenebilir.

Tablo 16. Tikveş Ortaokulu

SELANİK VİLÂYETİ			
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TÂRİHİ
TİKVEŞ MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ			
Muallim-i Evvel	Vekâleten İdare Edilir		
Muallim Muâvini	Mehmet Efendi		
Hüsn-i hatt Muallimi	Mehmet Lütfi Efendi		
Öğrenci:71		Hademe:1	

Tikveş Ortaokulu'nda ilk öğretmenlik görevi vekâleten idare edildiğinden üzerine kimse alınmamıştır. Öğretmen yardımcısı olarak Mehmet Efendi görünürken güzel yazı dersine Mehmet Lütfi Efendi girmiştir. Öğrenci sayısı 71 olan Ortaokul gayet kalabalık bir mevcuda sahiptir. Ortaokulun bir de hizmetli görevlisi vardır.

Tablo 17. Ustrumca Ortaokulu

SÂL-NÂME-İ MAÂRİF			
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TÂRİHİ
USTRUMCA MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ			
Muallim-i Evvel	Hasan Efendi		
Muallim-i Sâni	Beytullah Efendi		
Rık'a Muallim	Vekâleten İdare Edilir.		
Öğrenci:29		Hademe:1	

Mektebin 3 öğretmeni vardır. İlk öğretmeni Hasan Efendi iken, ikinci öğretmeni Beytullah Efendi'dir. Kur'an-ı Kerim harfleriyle bir yazı yazma dersi olan Rık'a dersi vekâleten idare edilmiştir. Bu durum görevli öğretmenin izinli, geçici görevli olduğu ya da tayininin çıktığını gösterebilir. 29 öğrenciye bir de hademe düşmektedir.

Tablo 18. Yenice Ortaokulu

SÂL-NÂME-İ MAÂRİF			
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TÂRİHİ
YENİCE MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ			
Muallim-i Evvel	İbrahim Edhem Efendi		
Muallim-i Sâni	Osman Hayri Efendi		
Rık'a Muallim	Ahmet Faik Efendi		
Öğrenci: 41		Hademe:1	

Selanik'e sekiz saat uzaklıkta bulunan ve diğer kasabalara nazaran Yenice kasabası daha gelişmiş bir kasaba görünümündedir. Bölgede Sırların, Rumların ve Bulgarların birer mektepleri de bulunmaktadır. Yenice Ortaokulu'nda ilk öğretmen İbrahim Ethem Efendi, ikinci öğretmen ise Osman Hayri Efendi'dir. Kur'an-ı Kerim harfleriyle bir yazı yazma dersi olan Rık'a dersine Ahmet Faik Efendi girmiştir. Okulun 41 öğrencisi varken bir de hizmetlisi vardır.

Tablo 19. Demir Hisar Ortaokulu

SÂL-NÂME-İ MAÂRİF			
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TÂRİHİ
DEMİR HİSAR MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ			
Muallim	Mustafa Tefvik Efendi		
Öğrenci: 24		Hademe:1	

Demir Hisar Ortaokulu bir öğretmen ve 24 öğrenci ile eğitim yapmaktadır. Mustafa Tefvik Efendi öğretmen olarak görülürken bir de hademe kayda geçmiştir. Bölgede yaşayan insanların sayıca çok olmamasından kaynaklı olarak bir öğretmen ile eğitim faaliyetleri tamamlanmıştır.

Tablo 20. Zihne Ortaokulu

SÂL-NÂME-İ MAÂRİF			
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TÂRİHİ
ZİHNE MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ			
Muallim	Abdulhalim Efendi		
Öğrenci:28		Hademe:1	

Zihne Ortaokulu Abdulhalim Efendi ve 28 öğrencisi ile bir de hizmetli kadrosuyla eğitim hizmeti vermiştir. Demir Hisar okuluna benzer sayıda öğrencisi bulunan Zihne Ortaokulu da dönemi tek öğretmenle tamamlamıştır.

Tablo 21. Cuma-i Bala Ortaokulu

SELANİK VİLÂYETİ			
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TÂRİHİ
CUMA-İ BALA MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ			
Muallim-i Evvel	Mehmet Efendi		
Muâvini	Nuri Efendi		
Öğrenci: 56		Hademe:1	

Cuma-i Bala Ortaokulu ilk öğretmen Mehmet Efendi ve yardımcısı Nuri Efendi ile eğitim vermiştir. Okulun öğrenci sayısı ortalamanın üzerinde olmasına rağmen sadece iki öğretmenle eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür. Diğer ortaokullara nazaran güzel yazı dersinin olmaması da bir eksiklik olarak görülebilir. Okulun 56 öğrencisi ve bir de hizmetlisi bulunurdu.

Tablo 22. Pravişte Ortaokulu

SELANİK VİLÂYETİ			
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TÂRİHİ
PRAVIŞTE MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ			
Muallim	Mustafa Nuri Efendi		
Öğrenci: 6		Hademe:1	

Öğrenci sayısı en az olan Rüşdiyelerden biri Pravişte'dir. Altı öğrenci, öğretmen Mustafa Nuri Efendi tarafından eğitim alır. Okulun işleriyle bir hademe ilgilenirdi. Bu bölgenin eğitim gören çocuklarının diğer okullardaki çocuklara nazaran daha şanslı oldukları söylenebilir. Altı öğrenci ile neredeyse birebir eğitim imkanı ile diğer bölgelere göre daha donanımlı bir şekilde yetişmiş oldukları söylenebilir.

Tablo 23. Katerin Ortaokulu

SELANİK VİLÂYETİ			
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TÂRİHİ
KATERİN MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ			
Muallim-i Evvel	Ömer Lütfü Efendi		
Hat Muallimi	Munhaldir [Boş]		
Öğrenci Sayısı:17		Hademe:1	

Katerin Ortaokulu'nun ilk öğretmeni Ömer Lütfü Efendi'dir. Müfredat olarak hat dersi veriliyor gibi görünse de öğretmen kadrosu boş olarak görünmüştür. Bu durumda güzel yazı yazma dersi alanında yetişmiş, nitelikli öğretmen kadrosunun eksikliğini göstermektedir. Katerin Mektebi 17 öğrenciye sahiptir ve bir de hademeleri vardır.

Tablo 24. Nevrekob Ortaokulu

SELANİK VİLÂYETİ			
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TÂRİHİ
NEVREKOB MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ			
Muallim-i Evvel	Hamid Efendi		
Muallim-i Sâni	Mahmud Efendi		
Muallim-i Sâlis	Yusuf Efendi		
Öğrenci Sayısı: 75		Hademe:1	

Nevrekob Ortaokulu öğrenci mevcudiyeti olarak Selanik'in en kalabalık ortaokullarından biridir. İlk öğretmen olarak Hamit Efendi, ikinci öğretmen olarak Mahmut Efendi ve üçüncü öğretmen olarak da Yusuf Efendi görevlendirilmiştir. Öğrenci mevcudunun 75 olduğu okulun bir de hademesi vardır.

Tablo 25. Kavala Ortaokulu

SELANİK VİLÂYETİ			
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TÂRİHİ
KAVALA MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ			
Muallim-i Evvel	Vekâleten idare edilir.		
Muallim-i Sâni	Osman Efendi		
Muallim-i Sâlis	Hafız Mehmet Efendi		
Öğrenci Sayısı:28		Hademe:1	

28 öğrenci mevcuduna sahip Kavala Ortaokulu'nda ilk öğretmenlik görevi vekaleten idare edilir vaziyettedir. Bu durum mevcut kadronun izinli, tayin ya da başka bir görevde olduğuna dair çıkarım da bulunulabilir. İkinci öğretmenlik görevini Osman Efendi, üçüncü öğretmen görevini Hafız Mehmet Efendi yerine getirmiştir. Okulun bir de hizmetlisi vardır.

Tablo 26. Petriç Ortaokulu

SELANİK VİLÂYETİ			
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TÂRİHİ
PETRİÇ MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ			
Muallim-i Evvel ve Hüsn-i Hatt Muallimi	Abbas Efendi		
Öğrenci Sayısı:21		Hademe:1	

Petriç Ortaokulu'nda ilk öğretmen ve güzel yazı derslerine giren Abbas Efendi dışında öğretmen kaydı bulunmamıştır. Okulun 21 mevcudu görünmekte ve bir de hizmetlisi olduğu bilinmektedir.

Tablo 27. Selanik Kız Ortaokulu

SELANİK VİLÂYETİ			
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TÂRİHİ
SELANİK İNÂS RÛŞDİYYESİ			
Muallime-i Evvel	Remziye Hanım		
Muallime-i Sâniye	Naciye Hanım		
Muallime-i Sâlise	Afet Hanım		
Muallime-i Sâlise	Fahriye Hanım		
Nakış Muallimesi	Madam Anate		
Tâlibât:150		Bevvâbe:1	

İnas Mektepleri, 1858 yılında açılmaya başlayan kız okullarına verilen isimdir. Osmanlı'daki ilk kız ortaokul mektebi ise 31 Ekim 1858'de Cevri Kalfa Mektebi olarak bilinmektedir. Bu okullarda öğrenim süresi dört yıl olarak bilinmektedir. Selanik Kız Mektebi'nde ilk öğretmen Remziye hanım, ikinci öğretmen Naciye Hanım'dır. Kız Ortaokulu'nda iki tane üçüncü öğretmen görevinde isim vardır: Afet Hanım ve Fahriye Hanım. Nakış derslerine ise Madam Anate girmiştir. Selanik Kız Ortaokulu'nun 150 öğrencisi ve bir de kadın hizmetlisi vardır.

Tablo 28. Siroz Kız Ortaokulu

SELANİK VİLÂYETİ			
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TÂRİHİ
SİROZ İNÂS RÛŞDİYYESİ			
Muallime-i Evvel	Şaziye Hanım		
Tâlibât:51		Bevvâbe:1	

Selanik Vilayeti'nde iki tane kız ortaokulu görünmektedir. İkincisi olan Siroz Kız Ortaokulu mevcut olarak Selanik'e göre daha az öğrenci ve öğretmen kadrosuna sahiptir. İlk öğretmen olarak görev yapan Şaziye hanım dışında öğretmen kaydına ulaşamamıştır. Siroz Kız Ortaokulunda okuyan kız öğrencilerin sayısı 51'dir. 51 kız öğrenciye bir de okulun temizlik gibi işlerini yapan hizmetli kadın bulunmuştur. Öğretmen sayısının bir ile sınırlı kalması yetmiş kadın öğretmen yokluğuyla ilişkilendirilebilir.

Tablo 29. Selanik Askeri Ortaokulu

SELANİK VİLÂYETİ			
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TÂRİHİ
SELANİK ASKERİ RÛŞDİYYESİ			
Müdür	İbrahim Edhem Efendi	Kolağası	
Coğrafya, Hendese, Târih Muallimi	Mehmet Efendi	Yüzbaşı	
Riyâziyye Muallimi	Mustafa Hayri Efendi	Yüzbaşı	
Dâhiliyye Zabıtası	Abdi Efendi	Yüzbaşı	
Lisân Muallimi	Mehmet Fakiüddin Efendi	Yüzbaşı	
Dâhiliyye Zabıtası	Esad Efendi	Mülâzım-ı evvel	
Resim Muallimi	Ahmet Ziya Efendi	Mülâzım-ı evvel	
Dâhiliyye Zâbiti	Munhaldir	Mülâzım-ı evvel	
Dâhiliyye Zâbiti	Ömer Hulusi Efendi	Mülâzım-ı Sâñî	
Fârisî Muallimi	Mustafa Sadık Efendi	Mülâzım-ı Sâñî	
Hüs-n-i hatt Muallimi	Mehmet Naci Efendi	Mülâzım-ı Sâñî	
İmlâ-yı Türkî Muallimi	Mehmet Nuri Efendi	Mülâzım-ı Sâñî	
Kavâ'id-i Osmaniye, İlm-i hâl Muallimi	İbrahim Cudi Efendi	Mülâzım-ı Sâñî	
Arabî Muallimi	Ahmet Hamdi Efendi	Mülâzım-ı Sâñî	
Arabî Muallimi	Mehmet Hakkı Efendi	Mülâzım-ı Sâñî	
Öğrenci Sayısı: 257			

1875 tarihinde Askeri Ortaokullar açılmaya başlanmıştır. İlk açılan okullar içerisinde Selanik vilayeti yer almasa da daha sonra burada da kurulmuştur. Askeri ortaokulların eğitim süresi ilk açıldığında üç yıl ile sınırlıyken daha sonra dört yıla çıkarılmıştır. II. Abdülhamit dönemi askeri ortaokullar için hayati dönüm noktalarından biri olmuştur. Bu dönemde binalar geliştirilmiş ve sayıları artmıştır.

Askeri ortaokullarda dersler genel itibariyle askerler tarafından okutulmaktadır. Askeri ortaokullarının müdürlüğünü kolağası rütbesine sahip olan askerler yapmıştır.

Disiplinli eğitimiyle nam salan askeri ortaokullarda öğrenciler üniforma ile eğitim görmüşlerdir.

Selanik içindeki en kalabalık ortaokul olarak Selanik Askeri Ortaokulu görünmektedir. Bu durumda hem Osmanlı Devleti'nde hem de Selanik içerisinde en donanımlı okul olduklarını gösterebilir. Askeri okul da 15 öğretmen görev yaparken içlerinde asker kökenli olanların sayısı 5'tir. Okulun müdürü Kolağası İbrahim Ethem Efendi'dir. Coğrafya, geometri ve tarih derslerine Mehmet Efendi girerken rütbesi de yüzbaşısıdır. Yüzbaşı Mustafa Hayri Efendi Matematik derslerine girmiştir. Dahiliye Zabiti olarak görülen isimler ise Yüzbaşı Abdi Efendi, Esad Efendi ve Ömer Hulusi Efendi'dir. Ortaokulun dil derslerine ise Mehmet Fakiüddin Efendi girmiştir. Resim dersine Ahmet Ziya Efendi, Farsça dersine Mustafa Sadık Efendi, Güzel yazı dersine Mehmet Naci Efendi, İmla dersine ise Mehmet Nuri Efendi girmiştir. Osmanlı dil bilgisi dersine ve dini bilgiler dersine İbrahim Cudi Efendi girmiştir. Selanik Askeri Ortaokulu'nun iki tane de Arapça öğretmeni vardır: Ahmet Hamdi Efendi ve Mehmet Hakkı Efendi'dir.

Selanik Askeri Ortaokulu'nun öğrenci mevcudu 257'dir. 14 öğretmen içinde asker kökenli beş öğretmen hariç geri kalan dokuz öğretmenin üç tanesi ilk öğretmen, yedi tanesi ise ikinci öğretmendir. Ayrıca askeri ortaokuldaki öğretmenlerin dönem içerisinde zaman zaman sivil okullara da ders anlatmak için gittiği söylenebilir.

4.2.5. Gayrimüslim Okulları

Tablo 30. Gayrimüslim Okulları

SÂL-NÂME-İ MAÂRİF				
MEKTEPLER				
LİVA	KAZA	MEKTEBİN İSMİ	MEKTEBİN MENSÛB OLDUĞU CEMÂÂT	NAMINA RUHSAT VERİLMİŞ OLAN MÜDİRİ MES'UL
Selanik	Selanik	Rum İ' dâdîsi	Rum	Selanik Metropolitidi
Selanik	Selanik	Rum İ' dâdîsi	Rum	Selanik Metropolitidi

Selanik	Selanik	Bulgar İ'dâdîsi	Bulgar	Bulgar Reis-i Ruhanisi
Selanik	Selanik	Bulgar İ'dâdîsi	Bulgar	Bulgar Reis-i Ruhanisi
Selanik	Selanik	Sırp İ'dâdîsi	Sırp	Papa Nikola
Selanik	Selanik	Ticaret Mektebi	Rum	İstefan Fuka
Selanik	Selanik	Alyans	Musevi	Alatini Efendi
Selanik	Selanik	Alyans	Musevi	Alatini Efendi
Selanik	Tikveş	Bulgar	Bulgar	
Selanik	Tikveş	Bulgar	Bulgar	
Selanik	Tikveş	Bulgar	Bulgar	
Selanik	Ustrumca	Rum	Rum	
Selanik	Ustrumca	Rum	Rum	
Selanik	Ustrumca	Bulgar	Bulgar	Toma Efendi
Selanik	Gevgili	Bulgar	Bulgar	
Selanik	Gevgili	Rum	Rum	
Selanik	Langaza	Rum	Rum	Rum Patrikhanesi
Selanik	Langaza	Rum	Rum	Rum Patrikhanesi
Selanik	Langaza	Rum	Rum	Rum Patrikhanesi
Selanik	Langaza	Rum	Rum	Rum Patrikhanesi
Selanik	Karaferye	Rum	Rum	Rum Patrikhanesi
Selanik	Karaferye	Rum	Rum	Rum Patrikhanesi
Selanik	Kesendire	Rum	Rum	Rum Patrikhanesi
Selanik	Kesendire	Rum	Rum	Rum Patrikhanesi
Selanik	Kesendire	Rum	Rum	Rum Patrikhanesi
Selanik	Kesendire	Rum	Rum	Rum

				Patrikhanesi
Selanik	Kesendire	Rum	Rum	Rum Patrikhanesi
Selanik	Kesendire	Rum	Rum	Rum Patrikhanesi
Selanik	Kesendire	Rum	Rum	Rum Patrikhanesi
Selanik	Kesendire	Rum	Rum	Rum Patrikhanesi
Selanik	Kesendire	Rum	Rum	Rum Patrikhanesi
Selanik	Vodine	Rum	Rum	Rum Patrikhanesi
Selanik	Vodine	Bulgar	Bulgar	Eksar Hane
Selanik	Vodine	Bulgar	Bulgar	Eksar Hane
Siroz	Siroz	Rum	Rum	Rum Patrikhanesi
Siroz	Cuma-i Bala	Rum	Rum	Rum Patrikhanesi
Siroz	Petriç	Bulgar	Bulgar	Eksar Hane
Siroz	Nevrekob	Bulgar	Bulgar	Eksar Hane
Siroz	Demir Hisar	Bulgar	Bulgar	Eksar Hane
Drama	Kavala	Bulgar	Bulgar	Eksar Hane
Drama	Kavala	Rum	Rum	
Drama	Kavala	Rum	Rum	
Drama	Kavala	Rum	Rum	
Drama	Pravişte	Rum	Rum	

Osmanlı Devleti'nde ortaokullara ilk kez 1867 yılında gayrimüslimler alındı. Tanzimat Fermanı'nın getirdiği yeniliklerle yetinmeyen gayrimüslim tebaa Osmanlı Devletine Islahat Fermanını yaptırmıştır. Islahat Fermanı ile birlikte gayrimüslimlere okul açma ve yönetme yetkisi verilmiştir. Gayrimüslimlerin açacağı okulların öğretim şekli ve öğretmenlerin seçimi padişah tarafından seçilen içinde azınlıklarında bulunacağı bir meclis tarafından kontrol edilecekti. Ancak bu söz konusu durum hiçbir zaman göz önüne alınmadı ve gayrimüslim halk Osmanlı'da eğitim hususunda dokunulmazlık sahibi oldu.

Selanik kozmopolit yapısını en açık bir şekilde okullaşma oranında göstermektedir. Müslüman okullarının yanı sıra diğer gayrimüslim cemaatlerinin oldukça fazla miktarda okullara sahip oldukları görülmektedir. Selanik Vilayeti'nde iki tane Rum lisesi Selanik Metropolidi tarafından açılmış ve bir tane de Rum Ticaret mektebi İstefan Fuka tarafından açılmıştır. Selanik Vilayeti'nde iki Bulgar Lisesi Bulgar dini ileri geleni tarafından açılmışken bir tane de Sırp Lisesi Papa Nikola tarafından açılmıştır. Şehre sonradan yerleşen Museviler ise okullaşma noktasında ilk başlarda çekimser kalsalar da eğitimin önemini anlayınca Selanik merkez de iki tane Alyans Mektebi açmışlardır.

Selanik'in Tikveş kazasında üç Bulgar okulu kayıtlara geçmiştir. Ustrumca kazasında iki Rum okulunun yanında bir tane de Bulgar okulu vardır. Ustrumca'daki Bulgar okulunu Toma Efendi açtırmıştır. Gevgili kazasında ise bir Bulgar bir de Rum okulu vardır. Langaza kazasında Rum okulu ağırlıkta olup dört tane okul açmışlardır. Karaferye kazasında iki Rum okulu vardır. Rumların en çok okullaştığı Selanik Kazası ise Kesendire olmuştur. Rum Patrikhanesi tarafından Kesendire'de tam dokuz okul açmışlardır. Selanik'in Vodine kasabasında bir okul Rum Patrikhanesi tarafından açılmış, iki okul da Eksar Hane tarafından Bulgarlara ait açılmıştır.

Siroz sancağında Rum Patrikhanesi tarafından bir Rum okulu açılmıştır. Siroz sancağına bağlı Cuma-i Bala kazasında yine Rum Patrikhanesi tarafından bir Rum okulu açılmıştır. Petriç, Nevrekob ve Demir Hisar kazasında Eksar Hane tarafından Bulgar okulları açılmıştır.

Drama sancağına bağlı Kavala kazasında ise Eksar Hane tarafından bir Bulgar okulu, üç tane de Rum okulu açılmıştır. Pravişte Kazasında ise bir tane Rum okulu bulunmaktadır.

Selanik Vilayet ve kazalarında gayrimüslimlerin açtığı okulların toplamına bakacak olursak:

- 27 Rum okulu
- 10 Bulgar okulu
- İki Musevi Cemaatine ait okul
- Bir Sırp okulu olarak kayıtlara geçmiştir.

4.2.6. Yabancı Okullar

Tablo 31. Yabancı Okullar

SÂL-NÂME-İ MAÂRİF				
LİVA	KAZA	MEKTEBİN İSMİ	MEKTEBİN MENSÛB OLDUĞU CEMÂÂT	NÂMINARUHSAT VERİLMİŞ OLAN MÜDİR MES'UL
Selanik	Selanik	Alman Mektebi	Alman	Mösyö Hurasil
Selanik	Selanik	Feserler	Fransız	Mösyö Antuvan
Selanik	Selanik	Ticaret Mektebi	Fransız	Mösyö Kiro
Selanik	Selanik	Ticaret Mektebi	Romanya	
Selanik	Selanik	Katolik Rahip	Fransız	
Selanik	Selanik	Süverler	Fransız	
Selanik	Selanik	İtalyan	İtalyan	
Drama	Kavala	Katolik	Fransız	

Selanik Vilayeti özellikle Fransız İhtilali'nden sonra milliyetçilik rüzgarına kapılan ulusların en çok zarar verdiği şehirlerden biri oldu. Bu uluslar açmış oldukları okullarda da bu zararlı düşüncelerini Osmanlı Devleti'nin iliklerine kadar işletecek nesiller yetiştirme gayretinde oldukları söylenebilir.

Selanik Vilayeti'nde Alman Mösyö Hurasil tarafından açılan bir Alman Mektebi vardır. Fransız Mösyö Antuvan tarafından Feserler adı verilen bir okul açılmıştır. Yine Fransızlara ait Mösyö Kiro tarafından açılan bir Ticaret Mektebi vardır. Romanya toplumuna ait Selanik'te açılan bir Ticaret Mektebi dikkati çekmektedir. Fransızlara ait Selanik'te iki ayrı okul daha vardır. İki bir tanesi Katolik okulu diğèrinin adı ise Süverler okuludur. Drama sancağına bağılı Kavala kazasında ise yine Fransızlara ait bir Katolik okulu kurulmuştur.

Selanik'te toplam yedi Drama sancağı da ise bir okul olmak üzere toplam sekiz yabancı okul vardır. Selanik Vilayeti'ndeki yabancı okulların Fransız ağırlıklı olması ehemmiyet verilmesi gereken bir konu olarak görülebilir. Toplam sekiz okulun beş tanesi Fransızlara aittir. Geri kalan okulların biri Almanlara, biri İtalyanlara diğèri de Romanyalılarına aittir.

4.2.7. Matbaa ve Kütüphaneler

Tablo 32. Matbaalar

SÂL-NÂME-İ MAÂRİF				
MATBAA				
LİVA	KAZA	MATBAANIN İSMİ	MAHALLÎ	SAHİBİ
Selanik	Selanik	Vilâyet Matbaası	Mekteb Sanayi	Resmi
Selanik	Selanik	Ezhaim	Cuytedi Hanı	Haim Kuvu Efendi
Selanik	Selanik	Karacı	Rungut Hanı	Feraci Efendi
Selanik	Selanik	İsmail Hamdi	Çardak Hanı	İsmail Hamdi Efendi
Selanik	Selanik	Osmanlı Asr Matbaası	Sabri Paşa Caddesi	Midhad ve Hüseyin Efendi
Selanik	Selanik	Stefan Yorgi Efendi	Kolomino Caddesi	Papa Yorgi
Selanik	Selanik	Rusi Efendi	Frenk Mahallesi	Karyula Efendi
Selanik	Selanik	Hristomanu Efendi	Boşnak Hanı	Hristomanu Efendi
Selanik	Selanik	İraklidis Efendi	Frenk Mahallesi	İraklidis Efendi
Selanik	Selanik	Akarulunma Efendi	Frenk Mahallesi	Akarulunma Efendi
Selanik	Selanik	Vasiliyadi Efendi	Frenk Mahallesi	Vasiliyadi Efendi
Selanik	Selanik	David Efendi	Roğuz Mahallesi	David Baruizez Efendi
Selanik	Selanik	Laepuka Efendi	Kadı Mahallesi	Sadiliyos Efendi
Selanik	Selanik	Salvator Efendi	Frenk Mahallesi	Salvator Efendi

Selanik kentini tarif ederken coğrafya ve tarihçiler “İstanbul’un küçük parçası” olarak bahsederler. Bu noktada Selanik’in kültür hayatının da renkli olduğunu söylemek şaşırtıcı olmayacaktır. Matbaalar incelendiğinde dikkat edilmesi gereken önemli bir konu genel ağırlığının yabancı ve gayrimüslimlere ait Matbaalar olduğu görülmektedir.

Matbaaların bütünü Selanik Vilayet merkezinde toplanmıştır. Bu da dağıtımın kazalara ve çevre ülkelere kolay olması açısından planlanmış olabilir. Selanik kentinde toplam 14 matbaa vardır. Bu 14 matbaa içerisinde resmi olan hariç sadece iki tane Türklerin açmış oldukları matbaa vardır. Resmi Matbaa Mekteb Sanayi mahallesinde kurulmuş ve Vilayet Matbaası ismi verilmiştir. Çardak Hanı’nda İsmail Hamdi Efendi tarafından kurulan

matbaa kendi adıyla anılmıştır. Türklerin kurmuş olduğu son matbaa ise Sabri Paşa Caddesinde Mithat ve Hüseyin Efendiler tarafından kurulan Osmanlı Asr Matbaası'dır.

Matbaaların genel olarak Frenk Mahallesinde toplanması, okulların Fransız ağırlıklı açılması bir tesadüf değildir. Fransızlar Selanik içerisinde oldukça sistemli bir şekilde yapılmışlardır denilebilir.

Tablo 33. Kütüphaneler

SÂL-NÂME-İ MAÂRİF			
KİTÂB-HÂNE			
LİVA	KAZA	KİTABHANENİN İSMİ	MAHALLÎ
Selanik	Ustrumca	Hulusi Efendi	Cami-i Atik Mahallesi
Selanik	Yenice	Gazi Ahmet Bey	Nefs-i Kasabada
Selanik	Tikveş	Tahir Ağa	Tifotin Karyesi
Selanik	Tikveş		Orta Mahalle
Siroz	Siroz	Cami-i Atik	Cami-i Atik Mahallesi
Selanik	Karaferye	Cangar Cami	Çarşı Başı Mahallesi
Drama	Drama	Molla Efendi	Nefs-i Kasabada
Drama	Drama	Şadırvan	Nefs-i Kasabada
Drama	Drama	Cami-i Atik	Nefs-i Kasabada
Drama	Drama	Kozlu Köy	Kozlu Köy Karyesi
Drama	Kavala	Mehmet Ali Paşa	Hüseyin Bey Mahallesi
Drama	Drama	Hacı Ali Bey	Hüseyin Bey Mahallesi
KİTAPLAR			
KURUCU	KİTAP SAYISI	AÇILIŞ TARİHİ	
Hulusi Efendi	284	Mechûl	
Ahmet Bey	273	1167	
Tahir Ağa	318	1220	
	263		
	1400		
Mechûl	300	312[1312]	
Molla Efendi	150		

Mahmut Paşa	313		
Sultan Yıldırım Bayazid Han Hazretleri	116		
Nazif Efendi	216		
Mehmet Ali Paşa	300		1226
Hacı Ali Bey	243		1115
KİTAPLAR			
ÇEŞİDİ	HANGİ LİSANLARDA BASILDIĞI	AÇILIŞ TARİHİ	RESİM BASIP BASMADIĞI
Taş ve hurufat	Türkçe	Kadîm	Basılmadığı
Hurufat taş	Yahudice	1292	Basılmadığı
Hurufat taş	Türkçe	1310	Basılmadığı
		1294	Basılmadığı
Hurufat ve taş	Yahudice	1313	Basılmadığı

Kütüphaneler genellikle Drama ve Selanik sancaklarında yoğunlaşmıştır. Drama sancağında 6 kütüphane varken Selanik sancağında ise 5 kütüphane vardır. Bu husus da Drama ve Selanik bölgelerinin kültürel açısından oldukça zengin bir donanıma sahip olduğunu gösterebilir. Siroz sancağıyla beraber toplam 12 kütüphane Selanik Vilayeti'nde hizmet vermiştir. Kütüphanelerin genelde Cami-i Atik mahallesi ve Kasaba merkezinde toplandığını söylemek gerekir. En fazla kütüphanenin yer aldığı Kaza Drama'dır.

Selanik Vilayeti'nde eldeki bulgulara göre toplam kitap sayısı 4.176'dır. 1400 kitapla en fazla sayıya ulaşan kitaplığın sahibinin adı bilinmemektedir. Onun dışında en fazla sayıya sahip olan 318 rakamıyla Tahir Ağa'nın kitaplığıdır. Sultan Yıldırım Beyazid adına da 116 tane kitap vardır. Selanik'in Yıldırım Beyazid döneminde alınıp fetret devrinde elinden çıkmasına rağmen dönemi ve anı hatırlamak için bu isim verilmiş olabilir.

Kütüphanenin genelde taşlı yapılardan oluştuğu görülmektedir. Selanik merkezinde yaşayan Musevilerin ağırlıklı nüfusundan da dolayı kitaplar hem Türkçe hem de Yahudice basılmıştır.

4.2.8. Gazeteler

Tablo 34. Gazeteler

SÂL-NÂME-İ MAÂRİF			
GAZETELER			
Gazetelerin Basıldıkları Lisan	Gazetelerin İsimleri	İmtiyaz Sahiplerinin İsmi	
Türkçe	Selanik	Resmi	
Türkçe	Asr	Abdurrahman Nafiz Efendi	
Türkçe	Çocuklara Rehber	Ahmed Midhad Efendi	
Fransızca	Jurnal Dö Selanik	David Efendi	
İspanyolca	La Epoka	David Efendi	
Rumca	Faruz Salunikos	Sufuklis Efendi	
Rumca Risale	Ersütükalis	Daskal Yurgaki	
Yahudice Risale	Avanir Prol	Mişon Aronlah	
Fransızca	Progre Dö Selanik	Yuhu Bakuhen	
SELANİK VİLÂYETİ			
ÇEŞİDİ	HANGİ LİSANLARDA BASILDIĞI	AÇILIŞ TARİHİ	RESİM BASIP BASMADIĞI
Hurufat taş	Rumca, Fransızca	1313	Basmaz
Hurufat taş	Rumca	314[1314]	Basmaz
Hurufat taş	Rumca, Fransızca	309[1309]	Basmaz
Hurufat taş	Rumca, Fransızca	305[1305]	Basmaz
Hurufat taş		306[1306]	Basmaz
Hurufat taş	Rumca	311[1311]	Basmaz
Hurufat taş	Yahudice	313[1313]	Basmaz
Hurufat taş	Yahudice, Fransızca	Kadîm	Basmaz
Hurufat taş			
Hurufat ve taş	Türkçe, Yahudice, Bulgarca, İtalyanca, Fransızca, Rumca	315[1315]	Basmaz

Selanik kültür hayatına önemli katkıları olan gazetelerin de sayısı azımsanacak düzeyde değildir. Şehrin okuluslu yapısının gazete basımına da yansıdığı gözle görülmektedir. Düşüncelerini yaymak ve fikirlerini serbestçe beyan edebilmek adına Selanik kenti birçok düşünce ve fikir adamı için çok uygun bir ortam olmuştur. Bu durum tam aksi Şekilde de kullanılmıŐ; zararlı faaliyetlerin, devleti içeriden çökertecek yapıların ve mason localarının çalışmalarına da kol kanat geren gazeteler çıkarılmış olabilir. Bu noktada Yahudilerin gazete basımında etkin bir rol oynamaları çoğalan nüfuslarıyla da doğru orantı da olduğu söylenebilir.

Selanik Vilayeti'nde toplam dokuz adet gazete vardır. Bu dokuz gazetenin biri resmi olmak üzere iki tanesi de Türkler tarafından çıkarılmıştır. Türkler tarafından ıkarılan Selanik resmi gazetesi dışında diğer iki gazeteden birinin çocuklarla ilgili olması da dikkat çekmiştir. Abdurrahman Nafiz Efendi tarafından Asr adı verilen gazete Türkçe ıkarılmıŐtır. Ahmet Mithat Efendi tarafından ocuklara Rehber olarak çıkarılan gazete de Türkçe lisanla çıkmıştır.

Gazete çıkarılırken dillerine bakıldığında yine çok ağırlıklı bir Fransız etkisi görülmektedir. Dokuz gazetenin yedi tanesi Fransızca ıkmıŐtır. Fransızcadan sonra Rumca ağırlıktayken, İŐpanyolca, Bulgarca, Yahudice ve Bulgarca gazetelerde basılmıştır. Ayrıca gazetelerin resimsiz olduğu da belgelere yansımıŐtır.

5. SONUÇ

Osmanlı Devleti kurulduğu zamandan itibaren eğitime önem vermiş ve ilmi sahiplenerek yükselmiştir. Kuruluşta medreselerle getirilen düzen Fatih Sultan Mehmet döneminde yeri sağlamlaştırılırken Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise zirveye çıkmıştır. Medreselerin bozulmasıyla, toplum yapısında meydana gelen sıkıntılar ve üst üste alınan yenilgiler eğitimde reform seslerini yükseltmiştir. Tanzimat devriyle başlayan yenilik ve çağdaşlaşma döneminde kimi zaman geçmişe saplanıp kalınmış kimi zaman ise çok cesurca kararlar alınmıştır. Özellikle Meşrutiyet ve II. Abdülhamit döneminde kurulan okullarda Türkiye Cumhuriyetini oluşturacak kadrolar yetişmiştir.

Osmanlı Devleti tarihinde çok önemli bir yer tutan, devletin sistemli bir şekilde kayıtları tutmasını sağlayan sal-nâmeler eğitim hayatı için de önemli bir başvuru kaynağını oluşturmuştur. İncelenen vilayet sal-nâmesinden Selanik kısmı ile de maârif hayatı hakkında oldukça detaylı bilgiler sunmuştur. Selanik şehri daha önce Yıldırım Beyazid zamanında ele geçirilmiş olsa da tam anlamıyla hakimiyet kurulamamış ve Ankara savaşı sonunda da elden çıkmıştır. 1430 yılında ise kenti II. Murat zapt ederek Osmanlı himayesine kazandırmıştır. Bu dönemden itibaren Selanik şehrinin tarihi yapısı ve dokusuna dokunulmamış ve kozmopolit yapısı istimalet politikası ışığında korunmuştur.

Bu minvalde çalışma Selanik vilayetinde yer alan eğitim komisyonları, okulların türleri ve burada bulunanların sayıları, okullarda görevli öğretmenlerin isim ve görevleri, hizmetli sayıları, okullarda okutulan derslerin isimleri tespit edilerek kayda geçirilmiştir.

Çalışılan 1901-1902 tarihli vilayet sal-nâmesinde Selanik Maârif müdürlüğüne deneyimli bir öğretmenin atandığı, daha önceki görev yerleri hakkında bilgiler, girmiş olduğu derslerle beraber 11 yıl Selanik'te görev yaptığına dair bilgiler verilmiştir. Bu durum istikrar açısından önemli olduğu gibi tecrübenin de eğitimdeki önemini gösterebilir. Maârif yapılanmasında Selanik şehrinin yapısı dikkate alınarak bir de yabancı memur görevlendirilmiştir.

Araştırmanın önemli bir yerini de Selanik'te kurulan İ'dâdiler almaktadır. Selanik vilayetinde incelediğimiz dönem de sadece üç adet İ'dâdi görmekteyiz. Hem öğrenci kadrosu hem de öğretmen kadrosu açısından en donanımlı ve sayıca üstün olan İ'dâdi Selanik'te açılmıştır. En kalabalık öğretmen kadrosuna sahip okulun Selanik Mekteb-i İ'dâdisi olduğunu söyleyebiliriz. Diğer iki İ'dâdi ise Siroz ve Drama sancaklarında açılmıştır.

Özellikle Maârif-i Umumiye Nizamnamesi ile liseler ve ilköğretim kurumlarına yeni düzenlemeler getirilmiştir. Selanik'te II. Abdülhamit'in öncülüğünde ve onun adıyla Sanayi ve Ziraat Mektepleri kurulmuştur. Eğitim de yapılanma adına 19. yüzyılda açılmaya başlanan Öğretmen okullarına bir örnek de Selanik Dâr-ül-Muallimîn okulu olmuştur. Bu vesile ile II. Abdülhamit döneminin okullaşma oranında zirveye çıktığını söylemek yerinde olacaktır.

Selanik'te eğitim adına en önemli gelişmeler ilköğretim sahasında yakalanmıştır. Selanik okullaşma oranında birçok kentin önüne geçmiştir. Bunu en çok Rüşdiye okullarında görmekteyiz. Selanik Vilayeti'nde toplam 20 tane Rüşdiye vardır. Bu Rüşdiyelerin iki tanesi kız ortaokulu, bir tanesi de Askeri Rüşdiye'dir. Rüşdiyeler içinde en donanımlı olan yer yine Selanik merkezidir. Bunun dışında 70'e yakın öğrencisi olan Rüşdiyelere iki ya da üç öğretmen düşmektedir ki bunun da eğitimin kalitesini doğrudan etkileyebileceği düşünülebilir. Rüşdiyeler içerisinde öğretmen kadrosu en donanımlı olan Askeri Rüşdiye'dir. Asker kökenli öğretmenlerin de yer aldığı Rüşdiye'de neredeyse her öğretmene bir ders düşmektedir. Diğer Rüşdiye ve İ'dâdiler de görülen en önemli eksiklik bir öğretmenin hem tarih hem coğrafya hem de matematik derslerine giriyor olmasından kaynaklanmıştır. Öğretmenler alanlarında uzmanlaşmamışlar ve çoğu Rüşdiyedeler de vekâleten idare edilmiştir. Bazı okullarda görülen munhal kadrosu ise kalifiye öğretmen sayısına bulunulan dönem içerisinde ulaşamadığını göstermiştir.

Kozmopolit bir yapıya sahip olan Selanik Kentinde yabancı okullar ve gayrimüslimlerin açmış olduğu okullar da oldukça önemli bir yer kaplıyordu. Okullaşmanın önemini en az Türkler kadar bilen gayrimüslimler de şehre yerleştikten sonra okul ve kültürel hayata aktif bir şekilde katılmışlardır. En fazla okula sahip olan topluluk 27 okulla Rumlar olmuştur. Onları 10 okulla Bulgarlar izlese de Rumların Selanik'teki etkin varlığı aşikârdır. Yabancı okullarda en önemli yeri Fransızlar tutmuştur. Selanik kentinde çıkan gazete ve matbaalara bakıldığında ise yine Fransız ve gayrimüslim etkisini görmek mümkündür. Birçok gazete Fransızca çıkmış ve matbaaların birçoğu Frenk mahallesinde kurulmuştur. Bu durumda gayrimüslim tebaanın Osmanlı Devleti'nin son döneminde Selanik kentinde ne kadar kritik bir konuma geldiklerinin en önemli göstergesi olmuştur.

Selanik şehrinde görülen okullaşma oranında Müslüman halkı geride bırakmayacak şekilde nicel olarak büyük etki gösteren gayrimüslimler belli bir zamandan sonra daha da etkili olmuşlardır. Okulların modernleşmesi anlamında kız mektepleri ve gayrimüslim

okullarındaki eğitim temel alındığında standardın oldukça yükseldiği görülebilir. Türk tarihinin genel evresine bakıldığında milletimizin rençber ve askeri özellikleri dışında birçok konuda atıl bir vaziyette yer aldığını Selanik özelinde yeniden görebiliriz. Matbaa ve gazetelerin gayrimüslim ağırlıklı olması da bu durumu kanıtlamaktadır.

Konu hakkında çalışma yapacak araştırmacılara bazı tespit ve öneriler verilebilir. Yapılan Türk eğitim tarihi çalışmalarında konular genel geçer olarak ele alınıp bölgesel düzeyde çalışmalara pek sık rastlanmamaktadır. Bu noktada Selanik eğitimiyle ilgili yıllıklara dayalı olarak detaylı bir inceleme ortaya konulmuştur. Sal-nâme çalışmaları eğitim tarihçileri, sosyal bilimciler ve araştırmacılar tarafından öneme alınması gereken bir saha oluşturmuştur. Vilayetlerin maârif sal-nâmeleri bölge bölge çalışıldığında eğitim durumlarından öğretim faaliyetlerine kadar geçmişe dönük birçok bilgiye ulaşılma imkanı doğmuştur. Bu durumda bölgeler özelinden geçmişle gelecek arasında mukayese yapılmasını sağlayabilir. Sal-nâmeler özelinde arşiv çalışmalarına daha fazla yer verilebilir. Bütün vilayetlerin sal-nâmeleri transkript edilip kitap haline getirilerek eğitim hayatına dahil edilebilir. Yeni eğitim programları ve müfredatlar oluşturulurken, geçmişten çıkarımlar yapılması adına maârif sal-nâmesi çalışmaları başvuru kaynağı olarak kullanılabilir.

KAYNAKÇA

- Akgün, S. (2006). Selanik'teki ev. Türkiye İş Bankası. İstanbul.
- Akıncı, T. (2017). Osmanlı'da Selanik (1869-1924). Belge Yayınları. İstanbul
- Akyüz, Y. (2015). Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000 M.S. 2015). Pegem Yayıncılık. Ankara.
- Anagnostis J. (1989). Selanik (Thessaloniki)'in Son Zaptı Hakkında Bir Tarih Sultan II. Murad Dönemine Ait Bir Bizans Kaynağı. trc. ve nşr. Melek Delilbaşı. Ankara
- Androudís, P. (2014). *Ottoman Thessaloniki In The End Of 19Th Century: Some New Aspects Of Its Built Space*. Sultan II. Abdülhamit Sempozyumunda sunuldu, Selanik.
- Arıbaş, S. ve Köçer M. (2012). Türk Eğitim Tarihi. Lisans Yayıncılık. 3. Baskı. İstanbul.
- Arcı, H. (2006). XIX. Yüzyılda Trabzon Vilayetinde Eğitim (Vilâyet Sal-nâneine Göre), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum.
- Atatürk Araştırma Merkezi (2006). Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III. Divan Yayıncılık. 5. baskı. Ankara
- Aydın, B. (2009). "Salnâme". Diyanet İslam Ansiklopedisi. cilt 32.
- Balcı, A. (2015). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler. Pegem Akademi. Ankara
- Birbudak, T. (2007). *Sal-nâmelere Göre Sivas Vilayetinde Eğitim Öğretim (1898-1903)*. Kastamonu Eğitim Dergisi. Cilt:15 No:1.
- Canelli, M. (1994). Tanzimat Aydınlarından Renkli Bir Sima Ebüzziya Tefvîk Bey. Kariyer Matbaacılık. Ankara.
- Câvid, İ. (2010). Aydın Vilâyet Sâlnâmesi. R.1307/H.1308, (Hazırlayanlar: Murat Babuçoğlu, Cengiz Eroğlu, Abdülkerim Şahin). Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara.
- Devellioğlu, F. (2000). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat. Aydın Kitabevi. Ankara
- Dimitriadis, V. (2016). Bir Evin Hikayesi (Selanik'teki Mustafa Kemal Atatürk'ün Evi ve Ailesi Hakkında Türkçe ve Yunanca Belgeler). Çev. Gülsün Aksoy – Aivali. TTK. Ankara
- Doğru, S. (2015). *Maârif Sal-nâmelerine Göre Canik Sancağı'nın Eğitim, Sosyal ve Kültürel Yapısı (1313-1319)*.
- Duman, H. (2000). Osmanlı Salnâmeleri ve Nevsâlleri. C. 1. Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı. Ankara.
- Duran, A. (2018). Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Eğitim (1876-1923). Hiper Yayınları. İstanbul.
- Gündüz, M. (2015). Osmanlı Eğitim Mirası Klasik ve Modern Dönem Üzerine Makaleler. Doğu Batı Yayıncılık. İstanbul.

- Güven, İ. (2015). Türk Eğitim Tarihi. Pegem Akademi. Ankara.
- Hristodulu, H. (2008). Mustafa Kemal ve Selanik Yaşamı. Telos Uluslararası Yayıncılık. İstanbul.
- Kansu, N. (2016). Türkiye Eğitim Tarihi. Nobel Yayınları. Hazırlayanlar: Doç. Dr. Levent Eraslan, Uzm. Umut Karadoğan. Ankara.
- Karasar, N.(2016).Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Nobel Yayıncılık. Ankara.
- Karcı, E.(2012). Hicri 1299 (1882) “*Kastamonu Vilayet Sal-nâmesine Göre Kastamonu Sancağı ile Bağlı Kazaların İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapılarına Dair Tespitler*”. Yerel Politikalar - 116-
- Kazıcı, Z. (2016). Osmanlı’da Eğitim Öğretim. Kayıhan yayıncılık. İstanbul.
- Kazıcı, Z.(1999).“Osmanlı Eğitim ve Öğretiminde Genel Medreseler”. Osmanlı. (edt. Güler Eren), V. Ankara.
- Khuluq, L. (2005). Modernization of Education in the Late Ottoman Empire. Al-Jami‘ah. Sayı 43. No.1. Canada.
- Kılıç, D. (2017). Sal-nânee Göre Vilâyat-ı Sitte’de Dinî ve Etnik Dağılım (1870-1908). ATAM. Ankara.
- Kiel M. (2009). “Selânik”. DİA. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. c.36. İstanbul.
- Mazower, M. (2007). Selanik Hayaletler Şehri Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler(1430-190). YKY. İstanbul.
- Meropi, A.(2017). Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik (1830-1912). (Çev. Işık Ergüden) Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Nurdoğan, M.A. (2016). Modernleşme Döneminde Osmanlı’da İlköğretim (1869-1914). İstanbul. Çamlıca Yayınları.
- Okçu, N. (2010). Salname-i Vilayet-i Erzurum, (1287/1870-1288/1872-1290/1873). Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları. Sayı 13. Erzurum
- Oruç, H. (2014). 1320 Sene-i Hicriyyesine Mahsus Selanik Vilayet Sal-nâmesi. Türk Tarih Kurumu. Ankara
- Önal, G. (2011). Osmanlı Devri Kastamonu Vilayeti Sal-nâmesinde Bolu Sancağı. Bolu Araştırmaları Merkezi. İstanbul
- Öztürk, C. (1996). *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*. TTK Yayınları. Ankara
- Pakalın, M. Z. (2004).Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. C. III. Milli Eğitim Bakanlığı
- Palalı, İ. (2010). “*Osmanlı Sal-nâmeleri ve Tarih Araştırmalarındaki Kaynak Olarak Önemi*”. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. Sayı 23.

- Safa, L. (2017). Osmanlı Döneminde Selanik. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Sakaoğlu, N. (2018). Türkiye Eğitim Tarihi 11-20. Yüzyıllar. Alfa Yayınları. İstanbul.
- Sciaky, L. (2006). Elveda Selanik. Varlık Yayınları. İstanbul
- Shaw, Stanford J. - Ezel Kural Shaw(2017). Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye. C.2. Kitap Deyince Yayınları. İstanbul
- Somel, A. (2015).Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin. İletişim Yayınları. İstanbul
- Sütçü, T. (2004). “*Sosyal Bilimlerde Araştırma Kaynağı Olarak Almanaklar, Sal-nâmeler ve Yıllıklar*” İlmî Araştırmalar. Sayı 18.
- Taşkın, Ü. (2008). “Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi-The Journal of International Social Research. (Volume 1/3 Spring)
- Taşkın, Ü. (2013). *Maârif Sal-nâmelerinde Mamuratülaziz*. International Journal of Social Science. Volume 6 Issue 3.
- Türk, İ. C. (2014). Osmanlı Devleti Süreli Yayınlarında Maârif (Eğitim). Arı Sanat Yayınevi. İstanbul
- Uzunçarşılı, İ. H. (2014). Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı, TTK. Ankara.
- Ünal, F. (2007). *Maarif Sal-nâmesine göre İstanbul'da eğitim-öğretim (1898-1903)*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Ünal, U. (2015). II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüşdiyeleri (1897-1907). TTK. Ankara
- Ünal, U., Birbudak, T.S. (2013).İstanbul Darulmuallimi (1848-1924). Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. 7. Baskı. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldız, M.,Deniz,O. (1995). “*Maârif Sal-nâmelerine Göre 19. Yüzyıl Sonunda Van'da Eğitim ve Kültürel Hayat*”. Doğu Coğrafya Dergisi. Cilt 21. Sayı 35.

EKLER

Ek 1. Maârif Sal-nâmesinin Transkripti

SÂL-NÂME-İ MAÂRİF 1344
SELANİK VİLÂYETİ
MAÂRİF MÜDİRÜ İZZETLÛ REŞİT BEY
<p>Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhânedan üç yüz dört senesinden neş'et ederek bir müddet Şûrâ-yı Devlet muhâkemât dairesine mülâzemetle devam ile üç yüz altı târihinde Fransızca ve Coğrafya muallimlikleri inzimâmıyla Siroz Mekteb-i İ'dâdîsi müdürlüğüne ta'yîn edilmiştir. Muahharen üç yüz sekiz târihinde mekteb-i mezkûrun ilm-i servet dersi dahi uhdesine verilmiştir. Mekâtib-i i'dâdîyye programlarınca icrâ' buyrulan ta'dilât üzerine mekteb-i mezkûr müdürlüğüyle beraber inşâ' ve kitâbet , ma'lûmât-ı fenniye usûl-i defteri ve Fransızca muallimliklerine ta'yîn olunmuştur. Sene-i mezkûre evâhirinde Hikmet-i Tabîyye ve Kimyâ muallimlikleri inzimâmıyla Selanik i'dâdîsi müdürlüğüne ve orada az müddet ifâ-yi hizmetden sonra mekteb i'dâdîsinin usûl defteri ve edebiyât ve ahlâk muallimliği inzimâmıyla Trabzon Maârif müdürlüğüne tahvil-i me'mûriyyet eylemiştir. Üç yüz on senesi evâsıtında merkez Mekteb-i İ'dâdîsi Kimyâ dersi muallimliğinin inzimâmıyla Selanik Maârif Müdüriyetine ta'yîn kılınmıştır ve muahharen mezkûr dersi ilm-i servet ve kitâbet muallimlikleriyle tebdil olunmuştur. Tedricen kat'â merâtib ederek 315 senesinde rütbe-i mütemâyiz ihrâz eylemiştir. Dördüncü rütbeden Osmânî nişânını hâizdir.</p>

SELANİK VİLÂYETİ 1345					
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TÂRİHİ	?	?
MAÂRİF İ'DÂDİSİSİ					
Müdü	Reşid Bey	MÜTEMÂYİZ	3 ZİLHİCCE 315	4	
Muhâsebe Me'mûru	Midhat Şükrü Bey	MÜTEMÂYİZ	3 ZİLHİCCE 315		
Bâş Kâtib	Tevfik Efendi	SÂLİSE	6 REBİÛL AHİR 316		
Muhâsebe Me'mûru Refik	İsmail Said Efendi	“	“		
Kâtib Refik	Hakkı Efendi	“	“		
Sanduk Emni	Sadık Efendi	“	“		
Muayyene Me'mûru	Edhem Efendi	“	“		
Muayyene Me'mûru	Jan Efendi	“	“		
MEKTEB İ'DÂDİSİSİ					
SELANİK MEKTEB-İ İ'DÂDİSİSİ					
Müdü	Saib Bey	Edirne Müdürlüğü İbtidâ-i Dâhil	295		
Müdü Sâni	Osman Efendi	Bursa Müdürlüğü	6 REBİÛL AHİR 315		
Muâvin Evvel	Halid Efendi	“	“		
Muâvin Sâni	Şükrü Efendi	“	“		
Muâvin Selâse	Asadoryan Efendi	“	“		
Kâtib ve Mubâyâ'a Me'mûru	Ali Bey	“	“		
Depo ve Anbar Me'mûru	Said Bey	“	“		
İmâm	Hacı Mes'ûd Efendi	“	“		
Tabîb	Muhsin Bey	Kaim-makam	“		
İlm-i Servet ve Kitâbet-i Resmîyye Muallimi	Reşid Bey	Mütemâyiz	“		
Ahlâk Hikmet-i Tabîyye Kimyâ Muallimi	Saib Bey	Edirne Müdürlüğü	1255		

SÂL-NÂME-İ MAÂRİF				1346			
ME'MÛRİYYET		ESÂMÎ		RÛTBE		TÂRİHİ	
Kavanîn-i Fransızca muallimi		Hikmet Efendi		Sâlise		315 receb 26	
Ulûm-i dînîyye arabî fârisî tercüme muallimi		Osman Efendi		Bursa Müderrisliği		315 rebî-ül-âhır 6	
Edebiyyât-ı Osmânîyye Arabî inşâ' muallimi		Cevadi Efendi		“		“	
Ulûm-i Dîniyye Kur'an-ı Kerim Muallimi		İsmail Efendi		“		“	
Usûl-u Defteri Muallimi		Rıza Bey		Yüzbaşı		“	
Cebir muallimi		Nihad Bey		“		“	
Bulgarca muallimi		Hüseyin Efendi		Mülâzım-ı evvel		“	
Rumca Muallimi		Jan Efendi		“		“	
Sene-i Dersiyesi Zarfında Mevcûd Talebe 1316-1315							
Leyli				Nehârî		Yekûn	
Ücretli		Ücretsiz		Müslim	G.Müslim	Müslim	G.Müslim
Müslim	G.Müslim	Müslim	G.Müslim	92	41	192	59
65	8	35	10				
Hademe: 13							
SİROZ MEKTEB-İ İ'DÂDİSİSİ							
Müdîr ve Fransızca, Târih ma'lûmât Nâfia usûl-u Kırâat muallimi		Neşet Efendi					
Ulûm-i dînîyye, Arabî ve Fârisî muallimi		Ragıp Hasan Efendi					
Coğrafya, Cebir, Usûl-u defteri muallimi		Abdullah Efendi					

SELANİK VİLÂYETİ 1347				
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	MADALYA	
Hendese, Hesâb, Hât muallimvekili	Ekrem Bey			
Türkçe muallimi	Tahir Efendi			
Resim Muallimi	Paskal Efendi			
Sene-i Dersiyesi Zarfında Mevcûd Talebe 1316-1315				
Müslim	Gayrimüslim	Yekûn	Hademe	
72	12	84	2	
DRAMA MEKTEB-İ İ'DÂDİSİSİ				
Müdîr, Fransızcaî Târi, Malumat-ı Nâfia, Hıfzu's-sihha muallimi	Nadir Efendi			
Ulûm-i dîniyye, Arabî muallimi	Osman Efendi			
Coğrafya, Cebir, Türkçe, Usûl-u Defteri Muallimi	Ömer Lütî Efendi			
Hendese Muallimi	Şevki Efendi			
Türkçe ve Fârisî Muallimi	Mustafa Efendi			
Hesâb Muallimi	İbrahim Efendi			
Hüsn-i hatt Muallimi	Mehmet Efendi			
Sene-i Dersiyesi Zarfında Mevcûd Talebe 1316-1315				
Müslim	Gayrimüslim	Yekûn	Hademe	
68	6	74	2	

SÂL-NÂME-i MAÂRİF		1348
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	MÛLÂHAZÂT
SELÂNİK HAMİDİYE MEKTEB-İ SANAYİ		
Hey'et-i İdare		
Müdüf	İsmail Hakkı Efendi	
Mal Me'mûru	Hafız Mustafa Efendi	
Kâtib ve Sandık Emîni	Hasan Ziya Efendi	
Mubassır-ı Evvel	Ali Efendi	
Mubassır-ı Sâni	Abdurrahman Efendi	
Vekil-i harc	Rıza Efendi	
Muallimîn		
Kavâ'id, Hat-ı Târih muallimi	Hakkı Efendi	
Hendese Muallimi	Mehmet Nuri Efendi	
Arabî, İlm-i hal, Fârisî muallimi	İsmail Efendi	
Kur'an, Tecvîd, Coğrafya Muallimi	Hafız Halil Efendi	
Kırâat-ı Türkçe, İmlâ Muallimi	Enver Efendi	
Hesâb Muallimi	Avni Efendi	
Muallim-i Evvel	Halil Efendi	
Muallim-i Sâni	Muhyiddin Efendi	Birinci ile ihtiyat sınıflarına mahsustur
Tabâat, Kunduracılık, Terzilik, Marangozluk, Dokumacılık, Müzik sanatları gösterilür.		
Talebe-i Mevcûdesi		
Müslim	Gayrimüslim	
173	7	

SELANİK VİLÂYETİ		1349
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBESİ
SELANİK HAMİDİYE ZİRAAT MEKTEBİ		
Me'mûrun		
Müdür	Suad Bey	
Müdür Muâvini	Canik Efendi	
Muhâsebe Me'mûru	Abdullah Efendi	
Ser Mubassır	Mehmet Efendi	
İmâm	Arif Efendi	
Mubassır-ı Sâni	Ömer Efendi	
Muallimîn		
Fenn-i Mêvâşi, Fenn-i Baytari, İlm-i Hâyvânat Muallimi	Suad Bey	
İlm-i Hayvanat, Zirâat, Bağcılık, Bâğ-çe-vânlık, Ameliyat muallimi	Canik Efendi	
İlm-i Nebâtât Muallimi	Vitalis Efendi	Sânîye
İlm-i Servet, Fenn-i Mesahâ-i Kimyâ-yi Uzv-i, Kimyâ-yi Zirâi Muallimi	Avadisyan Efendi	
Kitâbet, Coğrafya Muallimi	Fazlı Necib Efendi	Sâlise
Kimyâ-yi Ma'denî, Hesâb, Cebir, Fransızca Muallimi	Ali Osman Efendi	
Fenn-i İşcâr, Hikmet-i Tabîyye, Hendese muallimi	Mehmet Tevfik Efendi	
Ulûm-i Dîniyye Muallimi	Arif Efendi	
Talebe-i Mevcûdesi		
Müslim	Gayrimüslim	Yekûn
35	25	60

SELANİK VİLÂYETİ			1350		
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TARİHİ		
SELANİK DÂR-ÛL-MUALLİMİN					
Müdür ve Hendese, Coğrafya, Târih, Hesâb muallimi	İsmail Mahir Efendi	Bursa Müderrisliği	315 Rebiyülevvel		
İnşâ', Kitâbet, İmlâ, Kırâat muallimi	Tevfik Efendi	Sâlise	316 Rebiyülahir 6		
Kavâ'id ,Usûl-i Tedrîsi Muallimi	Hacı Şükrü Efendi				4
Kur'an-ı Kerim, Tevvîd muallimi	Hasan Efendi				
Hesâb, Târih-i İslam, İmlâ Muallimi	İsmail Said Efendi				
Hüsn-i hatt Muallimi	Mehmet Naci Efendi				
Talebe: 71			Hademe:1		
SELANİK MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ					
Müdür	Hacı Şükrü Efendi				
Müdür Muâvini	Hafız Hasan Efendi				
Muallim-i Dâimî	Mehmet Şevket Efendi				
Hüsn-i hatt Muallimi	Mehmet Naci Efendi				
Talebe: 63			Hademe:1		
VODİNE MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ					
Muallim	Hasan Kaşif Efendi				
Hüsn-i hatt Muallimi	Rasim Efendi				
Talebe: 56			Hademe:1		

1351		SELANİK VİLÂYETİ	
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TÂRİHİ
TOYRAN MEKTEB-İ RÜŞDİYYESİ			
Muallim	Ali Rıza Efendi		
Hüsn-i Hatt Muallimi	Munhal		
Talebe:26		Hademe:1	
GEVGİLİ MEKTEB-İ RÜŞDİYYESİ			
Muallim-i Evvel	Mehmed Said Efendi		
Muallim-i Sâñî	Abdurrahman Efendi		
Hüsn-i hatt Muallimi	Ahmed Sadık Efendi		
Talebe: 20		Hademe:1	
AVRET HİSARİ MEKTEB-İ RÜŞDİYYESİ			
Muallim-i Evvel	Saib Efendi		
Hüsn-i hatt Muallimi	Ahmet Efendi		
Talebe: 23		Hademe:1	
KARAFERYE MEKTEB-İ RÜŞDİYYESİ			
Muallim	Abdullah Hilmi Efendi		
Hüsn-i hatt Muallimi	Hüsnü Efendi		
Talebe: 46		Hademe:1	
TİKVEŞ MEKTEB-İ RÜŞDİYYESİ			
Muallim-i Evvel	Vekâleten İdare İdülür		

SÂL-NÂME-İ MAÂRİF		1352	
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TÂRİHİ
Muallim Muâvini	Mehmet Efendi		
Hüsn-i hatt Muallimi	Mehmet Lütfi Efendi		
Talebe:71		Hademe:1	
USTRUMCA MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ			
Muallim-i Evvel	Hasan Efendi		
Muallim-i Sâni	Beytullah Efendi		
Rık'a Muallim (?)	Vekaleten İdare İdülür.		
Talebe:29		Hademe:1	
YENİCE MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ			
Muallim-i Evvel	İbrahim Edhem Efendi		
Muallim-i Sâni	Osman Hayri Efendi		
Rık'a Muallim (?)	Ahmet Faik Efendi		
Talebe: 41		Hademe:1	
DEMİR HİSAR MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ			
Muallim	Mustafa Tevfik Efendi		
Talebe: 24		Hademe:1	
ZİHNE MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ			
Muallim	Abdulhalim Efendi		
Talebe:28		Hademe:1	

1353		SELANİK VİLÂYETİ	
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TÂRİHİ
CUMA-İ BALA MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ			
Muallim-i Evvel	Mehmet Efendi		
Muâvini	Nuri Efendi		
Talebe: 56		Hademe:1	
PRAVİŞTE MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ			
Muallim	Mustafa Nuri Efendi		
Talebe: 6		Hademe:1	
KATERİN MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ			
Muallim-i Evvel	Ömer Lütfü Efendi		
Hat Muallimi	Munhaldır		
Talebe Aded:17		Hademe:1	
NEVREKOB MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ			
Muallim-i Evvel	Hamid Efendi		
Muallim-i Sâni	Mahmud Efendi		
Muallim-i Sâlis	Yusuf Efendi		
Talebe Aded: 75		Hademe:1	
KAVALA MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ			
Muallim-i Evvel	Vekaleten idare idülür		
Muallim-i Sâni	Osman Efendi		
Muallim-i Sâlis	Hafız Mehmet Efendi		
Talebe Aded:28		Hademe:1	

1354 SELANİK VİLÂYETİ			
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBE	TÂRİHİ
PETRİÇ MEKTEB-İ RÛŞDİYYESİ			
Muallim-i Evvel ve Hüsn-i Hatt Muallimi	Abbas Efendi		
Talebe Aded:21		Hademe:1	
SELANİK İNÂS RÛŞDİYYESİ			
Muallime-i Evvel	Remziye Hanım		
Muallime-i Sâniye	Naciye Hanım		
Muallime-i Sâlise	Afet Hanım		
Muallime-i Sâlise	Fahriye Hanım		
Nakş Muallimesi	Madam Anate		
Tâlibât:150		Bevvâbe:1	
SİROZ İNÂS RÛŞDİYYESİ			
Muallime-i Evvel	Şaziye Hanım		
Tâlibât:51		Bevvâbe:1	
SELANİK ASKERİ RÛŞDİYYESİ			
Müdürlük	İbrahim Edhem Efendi	Kolağası	
Coğrafya, Hendese, Tarih Muallimi	Mehmet Efendi	Yüzbaşı	
Riyâziyye Muallimi	Mustafa Hayri Efendi	Yüzbaşı	
Dâhiliyye Zabıtası	Abdi Efendi	Yüzbaşı	
Lisân Muallimi	Mehmet Fakiüddin Efendi	Yüzbaşı	
Dâhiliyye Zabıtası	Esad Efendi	Mülâzım-ı evvel	
Resim Muallimi	Ahmet Ziya Efendi	Mülâzım-ı evvel	

1355		SELANİK VİLÂYETİ	
ME'MÛRİYYET	ESÂMÎ	RÛTBÊ	TÂRİHİ
Dâhiliyye Zâbiti	Munhaldir	Mülâzım-ı evvel	
Dâhiliyye Zâbiti	Ömer Hulusi Efendi	Mülâzım-ı Sâni	
Fârisî Muallimi	Mustafa Sadık Efendi	Mülâzım-ı Sâni	
Hüsn-i hatt Muallimi	Mehmet Naci Efendi	Mülâzım-ı Sâni	
İmlâ-yı Türkî Muallimi	Mehmet Nuri Efendi	Mülâzım-ı Sâni	
Kavâ'id-i Osmaniye, İlm-i hâl Muallimi	İbrahim Cudi Efendi	Mülâzım-ı Sâni	
Arabî Muallimi	Ahmet Hamdi Efendi	Mülâzım-ı Sâni	
Arabî Muallimi	Mehmet Hakkı Efendi	Mülâzım-ı Sâni	
Talebe-i Mevcudesi: 257			

SÂL-NÂME-İ MAÂRİF		1356	
LİVA	KAZA	MEDRESENİN ESÂMÎ	MAHALLÎ
.....?			
Selanik	Selanik	İshak Paşa	Cami-i Şerif Kurbunde
Selanik	Selanik	Selim Paşa	Cami-i Şerif Kurbunde
Selanik	Selanik	Yusuf Paşa	Yılan Mermerinde
Selanik	Selanik	Numan Paşa	Saray-ı Atik Mahallesinde
Selanik	Selanik	Süleyman Paşa	Saray-ı Atik Mahallesinde
Selanik	Selanik	Mehmet Çavuş	Kasım Paşa Mahallesinde
Selanik	Selanik	Abdurrahman Bey	Mustafa Paşa Mahallesinde
Selanik	Selanik	Yakup Paşa	Yakup Paşa Mahallesinde
Selanik	Selanik	Molla Bey	Çınarlı Mahallesinde
Selanik	Yenice	Gazi Ahmet Bey	Nefs-i Kasabada
Selanik	Yenice	Gazi Ahmet Bey	Nefs-i Kasabada
Selanik	Yenice	Füştan	Füştan Karyesinde
Selanik	Yenice	Karalan	Karalan Karyesinde
Selanik	Gevgili	Mustafa Efendi	Medrese Mahallesinde
Selanik	Tikveş	Tahir Ağa	Nifutin Karyesinde
Selanik	Tikveş	Orta	Kuvadard Karyesinde
Selanik	Tikveş	Pişte	Pişte Karyesinde
Selanik	Tikveş	Marine	Marine Karyesinde
Selanik	Ustrumca	Çalı Bey	Cami-i Atik Mahallesinde
Selanik	Ustrumca	Abdullah Bey	Sultan Selim Mahallesinde
Selanik	Ustrumca	Mehmet Efendi	Cami-i Atik Mahallesinde
Selanik	Toyran	Mehmet Efendi	Nefs-i Kasabada
Selanik	Toyran	Kasaba Medresesi	Nefs-i Kasabada
Selanik	Karaferye	Gazi Mehmet Bey	Çağlamak Mahallesinde

1357 SELANİK VİLÂYETİ		
MÜDERRİS	TALEBE ADED	MEDRESENİN BÂNİSİ
.....?		
Abdullah Efendi	17	İshak Paşa
Hafız Ali Efendi	25	Selim Paşa
Hacı Mahmut Efendi	31	Yusuf Paşa
Yakup Efendi	34	Numan Bey
Abdullah Efendi	27	Süleyman Bey
Şaban Efendi	50	Haseki Mehmet Çavuş
İbrahim Efendi	42	Abdurrahman Bey
Ali Efendi	28	Yakup Paşa
Hikmet Efendi	11	Çavuş Oğlu Molla Bey
Halil İbrahim Efendi	61	Gazi Ahmet Bey
Müftü Ali Efendi	20	Gazi Ahmet Bey
Mehmet Hulusi Efendi	0	Ahali-i Karye
Hasan Efendi	0	Ahali-i Karye
Hacı Mustafa Efendi	77	Ahali-i Kasaba
İsmail Efendi	11	Hacı Tahir Ağa
Halil Efendi	19	Ahali-i Karye
Hayrullah Efendi	7	Mustafa Bey
Hacı Mehmet Efendi	0	Hacı Ali Bey
Şakir Efendi	13	Halim Bey
	0	Abdullah Bey
	0	Mehmet Efendi
Ömer Efendi	29	Ahali-i Mahalliye
Mehmet Efendi	23	Ahali-i Mahalliye
Şefik Efendi	78	Gazi Mehmet Bey

SÂL-NÂME-İ MAÂRİF 1358			
LİVA	KAZA	MEDRESENİN İSMİ	MAHALLÎ
Selanik	Karaferye	Hacı Ahmet Ağa	Sinan Bey
Selanik	Karaferye	Mehmet Ramiz Efendi	Su Kapsu
Selanik	Vodine	Saatli	
Selanik	Vodine	Hacı Murtaza Efendi	
Selanik	Vodine	Durzi Mehmet Ağa	Karaca Ağbât Nahiyesi
Selanik	Langaza	Kuba Medresesi	Nefs-i Kasabada
Selanik	Köprülü	Köprü Başı	Köprü Başı
Selanik	Köprülü	Ali Bey	Tekye Mahallesinde
Selanik	Köprülü	Hacı Bey	Sullular Mahallesinde
Selanik	Köprülü	İsmail Bey	Perçûrek Mahallesinde
Siroz	Siroz	Ali Çelebi	Cami-i Atik Mahallesinde
Siroz	Siroz	Süleyman Bey	Cami-i Atik Mahallesinde
Siroz	Siroz	Süleyman Efendi	Hazinedar Mahallesinde
Siroz	Siroz	Sultan	Hacı Ali Mahallesinde
Siroz	Siroz	Karahan	Cami-i Atik Mahallesinde
Siroz	Siroz	Altunlu Cami	Bedreddin Bey
Siroz	Siroz	Cami-i Atik	Cami-i Atik Mahallesinde
Siroz	Siroz	Mehmetzade	Halil Paşa
Siroz	Petriç	Hacı Abdullah Bey	Ali Voyvoda
Siroz	Petriç	Hacı Salih Bey	Fazıl Ağa Mahallesinde
Siroz	Petriç	Abdulhalim Ağa	Çarşu Mahallesinde
Siroz	Nevrekob	Hüseyincik	Hüseyincik Mahallesinde
Siroz	Nevrekob	Cami-i Atik	Cami-i Atik Mahallesinde
Siroz	Menlik	Ahmet Ağa	Setrivaç Karyesinde
Siroz	Menlik	Peliçe	Peliçe Karyesinde
Siroz	Menlik	Gradişnice	Gradişnice Karyesinde
Siroz	Demir Hisar	Cami-i Vasat	Cami-i Vustâ
Siroz	Demir Hisar	Topal Ahmet Bey	Cami-i Atik Mahallesi
Siroz	Demir Hisar	Kandehari	Cami-i Atik Mahallesi

1359 SELANİK VİLÂYETİ		
MÜDERRİS	TALEBE ADED	MEDRESENİN BÂNİSİ
Halil Efendi	41	Hacı Ahmet Ağa
Hafız Ahmet Efendi,	7	Sarıcazade Ramiz Efendi
	5	Hacı Mustafa Efendi
Süleyman Efendi	11	Hacı Murtaza Efendi
Mahmut Efendi	48	Durzi İbrahim Bey
Müfti İsmail Efendi	27	Ahali-i Mahalliye
Hafız Hasan Efendi	25	Ahali-i Mahalliye
Hacı Hasan Efendi	26	Ali Bey
Hacı Hüseyin Efendi	21	Hacı Ali Bey
Mustafa Efendi	13	İsmail Bey
Abdulgaffur Efendi	17	Menlekeli Ali Çelebi
İsmail Efendi	19	Süleyman Bey
Hasan Efendi	34	İsmail Bey
Fethullah Efendi	11	
Ahmet Efendi	5	Haşim Efendi
Hacı İbrahim Efendi	29	Mechul
Suphi Efendi	17	Ali Sipahi
Abdullah Efendi	7	Hüsmenzade
Mustafa Efendi	5	Abdullah Bey
İbrahim Efendi	9	Hacı Salih Bey
Said Efendi	11	Abdulhalim Ağa
İsmail Efendi	93	Hüseyincik
Hüseyin Efendi	31	Koca Mustafa Paşa
Abdülmeccid Efendi	12	Ahmet Paşa
Hafız Ali Efendi	25	Hacı Ali Paşa
Hacı İbrahim Efendi	16	Osman ve Mustafa Ağalar
Fevzi Efendi	7	Abdullah Bey
İbrahim Hakkı Efendi	15	Ahmet Bey
Abdulvahap Efendi	11	Kandehari Bey

SÂL-NÂME-İ MAÂRİF			1360	
LİVA	KAZA	MEDRESENİN İSMİ	MAHALLÎ	
Siroz	Siroz	Naciye	Çarşu Mahallesi	
Drama	Drama	Molla Efendi	Derviş B.....Mahallesi	
Drama	Drama	Şadırvanlı	Halil Bey Mahallesi	
Drama	Drama	Cami-i Atik	Cami-i Atik Mahallesi	
Drama	Drama	Kozlu Köy	Kozlu Karyesi	
Drama	Drama	Kırcalar	Kırcalar Karyesi	
Drama	Pravişte	Hacı İbrahim Ağa	Laçın Bey Karyesi	
Drama	Pravişte	Hacı Mustafa Efendi	Meştiyan Karyesi	
Drama	Pravişte	Hacı Rasim Efendi	Berhur Karyesi	
Drama	Kavala	Medrese-i Hayriye	Hüseyin Bey Mahallesi	
Drama	Kavala	Topuzzade Mehmet Bey	Halil Bey Mahallesi	
Drama	Kavala	Hacı Esad Efendi	Halil Bey Mahallesi	
Drama	Kavala	Hacı Ahmet Efendi	Halil Bey Mahallesi	
Drama	Kavala	Hasan Efendi	İbrahim Paşa Mahallesi	
Drama	Kavala	Hacı Galip Bey	Hamidiye Mahallesi	
MEKÂTİB				
LİVA	KAZA	MEKTEBİN İSMİ	MEKTEBİN MENSÛB OLDUĞU CEMÂÂT	NAMINA RUHSAT VERİLMİŞ OLAN MÜDİRİ MES'UL
Selanik	Selanik	Rum İ'dâdîsi	Rum	Selanik Metropolitidi
Selanik	Selanik	Rum İ'dâdîsi	Rum	Selanik Metropolitidi
Selanik	Selanik	Bulgar İ'dâdîsi	Bulgar	Bulgar Reis-i Ruhanisi
Selanik	Selanik	Bulgar İ'dâdîsi	Bulgar	Bulgar Reis-i Ruhanisi
Selanik	Selanik	Sırp İ'dâdîsi	Sırp	Papa Nikola
Selanik	Selanik	Ticaret Mektebi	Rum	İstefan Fuka
Selanik	Selanik	Alyans	Musevi	Alatini Efendi
Selanik	Selanik	Alyans	Musevi	Alatini Efendi

SELANİK VİLÂYETİ		1361		
MÜDERRİS	TALEBE ADED	MEDRESENİN BÂNÎSİ		
Salih Hayri Efendi	9	Ali Murtaza Bey		
Müftü Emin Efendi	21	Molla Efendi		
Salih Efendi	17	Mahmut Paşa		
Hüseyin Zühdi Efendi	5	Sultan Yıldırım Beyazıd Han Hazretleri		
Hafız Mehmet	41	Müfti Nazif Efendi		
Müftü Ali Efendi	47	Mahmut Paşa		
Mehmet Emin Efendi	33	Hacı İbrahim Ağa		
Mehmet Emin Efendi	21	Hacı Mustafa Efendi		
Ahmet Efendi	11	Hacı Rasim Efendi		
Ali ve Mesud Efendiler	273	Mehmet Ali Paşa		
Hacı Şaban Efendi	23	Mehmet Bey		
Kırlı Ali Efendi	41	Hacı Esad Efendi		
Hüseyin Efendi	49	Ahmet Bey		
Hasan Efendi	36	Ahali tarafından		
Hafız Mehmet Efendi	54	Ali Galip Bey		
GAYRİMÜSLİM				
MEKTEBİN DERECESESİ	ADED TALEBE		MEKTEBİN TÂRİHİ KÜŞADI	RUHSAT-NÂME TÂRİHİ
	ZÜKÛR	İNÂS		
İ'dâdî	117		289	
İ'dâdî		631		
İ'dâdî	247		Mechûl	
İ'dâdî		133	Mechûl	
İ'dâdî	185		307	26 teşrini Sâni sene 308
Rüşdiyye	97		311	21 Eylül sene 311
Rüşdiyye	303		1876	22 Ağustos sene 310
Rüşdiyye		311	1876	Minhu

1363		SELANİK VİLÂYETİ		
MEKTEBİN DERECESİ	TALEBE ADED		MEKTEBİN TÂRİHİ KÜŞADİ	RUHSAT-NÂME TÂRİHİ
	ZÜKÛR	İNÂS		
Rüşdiyye	29		1284	
Rüşdiyye	51		1280	
Rüşdiyye	38		1279	
Rüşdiyye	31	129	Mechûl	
Rüşdiyye	56	32	Mechûl	
Rüşdiyye	211	150	308	7 Mart 308
Rüşdiyye	39		308	
Rüşdiyye	75		1288	
Rüşdiyye	101	13	Mechûl	
Rüşdiyye	87	18	Mechûl	8 Haziran 311
Rüşdiyye	121	56	Mechûl	8 Haziran 311
Rüşdiyye	93	47	Mechûl	
Rüşdiyye	65		Mechûl	8 Ağustos 311
Rüşdiyye	46		Mechûl	8 Ağustos 311
Rüşdiyye	147		Mechûl	29 Şubat 311
Rüşdiyye	109		Mechûl	29 Şubat 311
Rüşdiyye	89		Mechûl	29 Şubat 311
Rüşdiyye	131		Mechûl	29 Şubat 311
Rüşdiyye	77		Mechûl	29 Şubat 311
Rüşdiyye	117		Mechûl	
Rüşdiyye	53		Mechûl	29 Şubat 311
Rüşdiyye	107		Mechûl	29 Şubat 311
Rüşdiyye	111		Mechûl	8 Haziran 311
Rüşdiyye	108		Mechûl	8 Haziran 311
Rüşdiyye	98		Mechûl	
Rüşdiyye	102		Mechûl	
Rüşdiyye	105		Mechûl	
Rüşdiyye	88		Mechûl	

SÂL-NÂME-İ MAÂRİF				
				1364
LİVA	KAZA	MEKTEBİN ESÂMÎ	MEKTEBİN MENSÛB OLDUĞU CEMÂÂT	NÂMINA RUHSAT VERİLMİŞ OLAN MÜDİR MES'UL
Selanik	Kefendire	Rum	Rum	Rum Patrikhanesi
Selanik	Kefendire	Rum	Rum	Rum Patrikhanesi
Selanik	Vodine	Rum	Rum	Rum Patrikhanesi
Selanik	Vodine	Bulgar	Bulgar	Eksar Hane
Selanik	Vodine	Bulgar	Bulgar	Eksar Hane
Siroz	Siroz	Rum	Rum	Rum Patrikhanesi
Siroz	Cuma-i Bala	Rum	Rum	Rum Patrikhanesi
Siroz	Petriç	Bulgar	Bulgar	Eksar Hane
Siroz	Nevrekob	Bulgar	Bulgar	Eksar Hane
Siroz	Demir Hisar	Bulgar	Bulgar	Eksar Hane
Drama	Kavala	Bulgar	Bulgar	Eksar Hane
Drama	Kavala	Rum	Rum	
Drama	Kavala	Rum	Rum	
Drama	Kavala	Rum	Rum	
Drama	Pravişte	Rum	Rum	
MEKÂTİB				
LİVA	KAZA	MEKTEBİN ESÂMÎ	MEKTEBİN MENSÛB OLDUĞU CEMÂÂT	NÂMINA RUHSAT VERİLMİŞ OLAN MÜDİR MES'UL
Selanik	Selanik	Alman Mektebi	Alman	Mösyö Hurasil
Selanik	Selanik	Feserler	Fransız	Mösyö Antuvan
Selanik	Selanik	Ticaret Mektebi	Fransız	Mösyö Kiro
Selanik	Selanik	Ticaret Mektebi	Romanya	
Selanik	Selanik	Katolik Rahip	Fransız	
Selanik	Selanik	Süverler	Fransız	
Selanik	Selanik	İtalyan	İtalyan	
Drama	Kavala	Katolik	Fransız	

1365 SELANİK VİLÂYETİ				
MEKTEBİN DERECESİ	TALEBE ADED		MEKTEBİN TÂRİHİ KÜŞADI	RUHSAT-NÂME TÂRİHİ
	ZÜKÛR	İNÂS		
Rüşdiyye	93		Mechûl	
Rüşdiyye	71		Mechûl	
İ'dâdî	57		Mechûl	7 Teşrîn-i evvel sene 312
Rüşdiyye	148		Mechûl	7 Teşrîn-i evvel sene 312
Rüşdiyye	73		Mechûl	31 Teşrîn-i evvel sene 312
İ'dâdî	138		Mechûl	25 Temmuz sene 313
Rüşdiyye	247		Mechûl	25 Temmuz sene 313
Rüşdiyye	21		Mechûl	25 Temmuz sene 313
Rüşdiyye	103		Mechûl	25 Temmuz sene 313
Rüşdiyye	325		Mechûl	
Rüşdiyye	507		Mechûl	
Rüşdiyye	91		297	
Rüşdiyye		79	308	
Rüşdiyye	124		Mechûl	
Rüşdiyye	133		Mechûl	
ECNEBİYYE				
MEKTEBİN DERECESİ	TALEBE ADED		MEKTEBİN TÂRİHİ KÜŞADI	RUHSAT-NÂME TÂRİHİ
	ZÜKÛR	İNÂS		
Rüşdiyye	132	51	303	2 Eylül sene 308
Rüşdiyye	285		Mechûl	28 Şubat sene 310
İ'dâdî	118		1305	
Rüşdiyye	72		1301	
Rüşdiyye			Kadîm	
Rüşdiyye	29	185		
İ'dâdî	35		1304	
Rüşdiyye			1304	

SÂL-NÂME-İ MAÂRİF		1366		
KİTÂB-HÂNE				
LİVA	KAZA	KİTABHANENİN ESÂMÎ	MAHALLÎ	
Selanik	Ustrumca	Hulusi Efendi	Cami-i Atik Mahallesi	
Selanik	Yenice	Gazi Ahmet Bey	Nefs-i Kasabada	
Selanik	Tikveş	Tahir Ağa	Tifotin Karyesi	
Selanik	Tikveş		Orta Mahalle	
Siroz	Siroz	Cami-i Atik	Cami-i Atik Mahallesi	
Selanik	Karaferye	Cangar Cami	Çarşı Başı Mahallesi	
Drama	Drama	Molla Efendi	Nefs-i Kasabada	
Drama	Drama	Şadırvan	Nefs-i Kasabada	
Drama	Drama	Cami-i Atik	Nefs-i Kasabada	
Drama	Drama	Kozlu Köy	Kozlu Köy Karyesi	
Drama	Kavala	Mehmet Ali Paşa	Hüseyin Bey Mahallesi	
Drama	Drama	Hacı Ali Bey	Hüseyin Bey Mahallesi	
MATBAA				
LİVA	KAZA	MATBAANIN ESÂMÎ	MAHALLÎ	SAHİP İMTİYÂZİ
Selanik	Selanik	Vilâyet Matbaası	Mekteb Sanayi	Resmi
Selanik	Selanik	Ezhaim	Cuytedi Hanı	Haim Kuvu Efendi
Selanik	Selanik	Karacı	Rungut Hanı	Feraci Efendi
Selanik	Selanik	İsmail Hamdi	Çardak Hanı	İsmail Hamdi Efendi
Selanik	Selanik	Osmanlı Asr Matbaası	Sabri Paşa Caddesi	Midhad ve Hüseyin Efendi

1367		SELANİK VİLÂYETİ	
KİTAPLAR			
BÂNİSİ	ADED KİTAB	TÂRİHİ TAASİSİ	
Hulusi Efendi	284	Mechûl	
Ahmet Bey	273	1167	
Tahir Ağa	318	1220	
	263		
	1400		
Mechûl	300	312	
Molla Efendi	150		
Mahmut Paşa	313		
Sultan Yıldırım Bayazid Han Hazretleri	116		
Nazif Efendi	216		
Mehmet Ali Paşa	300	1226	
Hacı Ali Bey	243	1115	
KİTAPLAR			
NEV'Î	HANGİ LİSANLARDA TAB' EDİLDİĞİ	TARİHİ KÜŞADI	RESİM BASIP BASMADIĞI
Taş ve hurufat	Türkçe	Kadîm	Basılmadığı
Hurufat taş	Yahudice	1292	Basılmadığı
Hurufat taş	Türkçe	1310	Basılmadığı
		1294	Basılmadığı
Hurufat ve taş	Yahudice	1313	Basılmadığı

SÂL-NÂME-İ MAÂRİF 1368				
LİVA	KAZA	MATBAANIN ESÂMÎ	MAHALLÎ	SAHİB-İ İMTİYAZI
Selanik	Selanik	Stefan Yorgi Efendi	Kolomino Caddesi	Papa Yorgi
Selanik	Selanik	Rusi Efendi	Frenk Mahallesi	Karyula Efendi
Selanik	Selanik	Hristomanu Efendi	Boşnak Hanı	Hristomanu Efendi
Selanik	Selanik	İraklidis Efendi	Frenk Mahallesi	İraklidis Efendi
Selanik	Selanik	Akarulunma Efendi	Frenk Mahallesi	Akarulunma Efendi
Selanik	Selanik	Vasiliyadi Efendi	Frenk Mahallesi	Vasiliyadi Efendi
Selanik	Selanik	David Efendi	Roğuz Mahallesi	David Baruizez Efendi
Selanik	Selanik	Laepuka Efendi	Kadı Mahallesi	Sadiliyos Efendi
Selanik	Selanik	Salvator Efendi	Frenk Mahallesi	Salvator Efendi
GAZETELER				
Gazetelerin Tab' Olundukları Lisan	Gazetelerin İsimleri		Sahib-i İmtiyazların İsmi	
Türkçe	Selanik		Resmi	
Türkçe	Asr		Abdurrahman Nafiz Efendi	
Türkçe	Çocuklara Rehber		Ahmed Midhad Efendi	
Fransızca	Jurnal Dö Selanik		David Efendi	
İspanyolca	La Epoka		David Efendi	
Rumca	Faruz Salunikos		Sufuklis Efendi	
Rumca Risale	Ersütükalis		Daskal Yurgaki	
Yahudice Risale	Avanir Prol		Mişon Aronlah	
Fransızca	Progre Dö Selanik		Yuhu Bakuhen	

1369 SELANİK VİLÂYETİ			
NEV'Î	HANGİ LİSANLARDA TAB' EDİLDİĞİ	TÂRİHİ KÜŞADİ	RESİM BASIP BASMADIĞI
Hurufat taş	Rumca, Fransızca	1313	Basmaz
Hurufat taş	Rumca	314	Basmaz
Hurufat taş	Rumca, Fransızca	309	Basmaz
Hurufat taş	Rumca, Fransızca	305	Basmaz
Hurufat taş		306	Basmaz
Hurufat taş	Rumca	311	Basmaz
Hurufat taş	Yehudice	313	Basmaz
Hurufat taş	Yehudice, Fransızca	Kadîm	Basmaz
Hurufat taş			
Hurufat ve taş	Türkçe, Yehudice, Bulgarca, İtalyanca, Fransızca, Rumca	315	Basmaz

SÂL-NÂME-İ MAÂRİF		1370	
CÜLÛS-İ HÛMÂYÛN HAZRETİ PADİŞAHI			
LİVA	KAZA	MEKTEBİN DERECESİ	MEKTEBİN BULUNDUĞU MEVKİİ
Selanik	Selanik	İ' dâdî	Hamidiye Mahallesi
Selanik	Selanik	İbtidâî	Saatli Cami
Selanik	Selanik	İbtidâî	Akçe Mescidi
Selanik	Selanik	İbtidâî	Kazaz Hacı Mustafa Mahallesi
Selanik	Selanik	İbtidâî	Astarcı Mahallesi
Selanik	Vodine	Rüşdiyye	Abdi Paşa Mahallesi
Selanik	Vodine	İbtidâî	Abdi Paşa Mahallesi
Selanik	Toyran	İbtidâî	Sinan Çavuş Mahallesi
Selanik	Yenice	İbtidâî	Nefs-i Kasaba
Selanik	Yenice	İbtidâî	Nefs-i Kasaba
Selanik	Yenice	İbtidâî	Kara Hamza Karyesi
Selanik	Yenice	İbtidâî	Kasabalar Karyesi
Selanik	Yenice	İbtidâî	Bağköy Karyesi
Selanik	Yenice	İbtidâî	Kuşatan Karyesi
Selanik	Yenice	İbtidâî	Ayrı Peşte Karyesi
Selanik	Tikveş	İbtidâî	Teristenek Karyesi
Selanik	Tikveş	Rüşdiyye	Orta Karyesi
Selanik	Tikveş	İbtidâî	Orta Karyesi
Selanik	Tikveş	İbtidâî	Zir Mahallesi
Selanik	Langaza	İbtidâî	Temyanik
Selanik	Gevgili	İbtidâî	Nefs-i Kasabada
Selanik	Gevgili	İbtidâî	Nefs-i Kasabada
Selanik	Gevgili	İbtidâî	Nefs-i Kasabada
Siroz	Siroz	İbtidâî	Nevtiyal Karyesi
Siroz	Siroz	İbtidâî	Gazi Evronos Mahallesi

1371		SELANİK VİLÂYETİ	
YEVM-İ MES'UDUNDAN BERİ KÜŞAD OLUNAN MEKÂTİB			
TÂRİHİ KÜŞADI	MİKTAR MASRAF	MÜLÂHAZÂT	
308	1400000		
308	80000		
312	7500		
301	7500		
301	5000		
298	18000		
298	4000		
311	13000		
304	20000		
302	25000		
293	2000		
294	2500		
300	2000		
312	5000		
312	3500		
305	3000		
301	6000		
305	13000		
311	6430		
305	3000		
307	10000		
307	23000		
307	17000		
300	4000		
298			
298			

SÂL-NÂME-İ MAÂRİF 1372			
LİVA	KAZA	MEKTEBİN DERECESİ	MEKTEBİN BULUNDUĞU MEVKİİ
Siroz	Siroz	İbtidâî	İslim Hatun Mahallesi
Siroz	Siroz	İbtidâî	Hacı Ali Mahallesi
Siroz	Petriç	İbtidâî	Ali Voyvoda Mahallesi
Siroz	Cuma-i Bala	Rüşdiyye	Cami-i Kebir Mahallesi
Siroz	Cuma-i Bala	İbtidâî	Orta Mahallesi
Siroz	Cuma-i Bala	İbtidâî	Cami-i Kebir Mahallesi
Siroz	Cuma-i Bala	İbtidâî	Cami-i Kebir Mahallesi
Siroz	Cuma-i Bala	İbtidâî	Kara Hoca Mahallesi
Siroz	Cuma-i Bala	İbtidâî	Bala Mahallesi
Siroz	Cuma-i Bala	İbtidâî	Ferviyenk Karyesi
Siroz	Cuma-i Bala	İbtidâî	Semenli Karyesi
Siroz	Cuma-i Bala	İbtidâî	Osnova Karyesi
Siroz	Cuma-i Bala	İbtidâî	Çurva Karyesi
Siroz	Nevrekob	İbtidâî	Hacı Şaban Mahallesi
Siroz	Nevrekob	İbtidâî	Alaattin Mahallesi
Siroz	Nevrekob	İbtidâî	Hüseyincik Mahallesi
Siroz	Nevrekob	İbtidâî	Cami-i Atik Mahallesi
Siroz	Nevrekob	İbtidâî	İskara Potna Karyesi
Siroz	Nevrekob	İbtidâî	İslaştak Karyesi
Drama	Drama	İbtidâî	Halil Bey Mahallesi
Drama	Drama	İbtidâî	Sultaniye Karyesi
Drama	Drama	İbtidâî	Karakavak Karyesi
Drama	Drama	İbtidâî	Eski göl Karyesi
Drama	Drama	İbtidâî	Yedi bir Karyesi
Drama	Drama	İbtidâî	Şimşirli Karyesi
Drama	Drama	İbtidâî	Pazarlı Karyesi
Drama	Drama	İbtidâî	Hamidiye Karyesi
Drama	Drama	İbtidâî	Hamidiye Karyesi
Drama	Sarı Şaban	İbtidâî	Nefs-i Kasabada

1373		SELANİK VİLÂYETİ	
TÂRİHİ KÜŞADI	MİKTAR MASRAF	MÛLÂHAZÂT	
305		Mechûl	
300			
308	18000		
295			
285	25000		
295	35000		
308	23995		
295			
296			
295			
295			
294			
297			
306	95000		
297	55000		
313	18088		
311	22000		
308	5000		
310	5000		
311	12700		
305	2500		
302	1500		
299	2500		
303	2500		
304	1500		
298	1500		
307	300		
312	500		
303	5500		

SÂL-NÂME-İ MAÂRİF		1374	
LİVA	KAZA	MEKTEBİN DERECESİ	MEKTEBİN BULUNDUĞU MEVKİİ
Drama	Pravişte	Rüşdiyye	Şir Ahmet Mahallesi
Drama	Pravişte	İbtidâî	Şir Ahmet Mahallesi
Drama	Pravişte	İbtidâî	Hamakol Karyesi
Drama	Kavala	Rüşdiyye	Halil Bey Mahallesi
Drama	Kavala	İbtidâî	Kadı Ahmet Mahallesi
Drama	Kavala	İbtidâî	Yeni Mahalle
Drama	Kavala	İbtidâî	Halil Bey Mahallesi
Drama	Kavala	İbtidâî	Hüseyin Bey Mahallesi
Drama	Kavala	İbtidâî	İbrahim Paşa Mahallesi

1375		SELANİK VİLÂYETİ
TÂRİHİ KÜŞADI	MİKTAR MASRAF	MÜLÂHAZÂT
311	11000	
302	13000	
311		
306		
302		
311		
309		
305		
303		

سالنامه معلوف

۲۳۴۴

سلائیك ولائی

معارف مدیری عزتو رشیدك

مكتب ملكیة شاهانه دن اوچیوز درت سنه سننده نشأت
ایدرك بر مدت شورای دولت محاکات دائره سننه ملازمتله
دوام ایله اوچیوز آلتی تاریخنده فرانسزجه وجغرافیا معلمکری
انضمامیه سیروز مكتب اعدادیسی مدیر لکنه تعیین ایدلمشدر .
مؤخرأ اوچیوز سکز تاریخنده مكتب مذکورک علم ثروت درسی
دخی عهد سنه ویرلمشدر . مکاتب اعدادیه پروغرا ملرنجه اجرا
بیوریلان تعدیلات اوزرینه مكتب مذکور مدیر لکیله برابر انشا
و کتابت ، معلومات فنیه ، اصول دفتری و فرانسزجه معلمکریینه تعیین
اولنمشدر . سنه مذکوره او اخرنده حکمت طبیعیه و کیمیا معلمکری
انضمامیه سلائیك اعدادیسی مدیر لکنه واوراده آز مدت ایفای
خدمتدن صکره مكتب اعدادینک اصول دفتری و ادبیات و اخلاق
معللکی انضمامیه طربزون معارف مدیر لکنه تحویل مأموریت
ایلمشدر . اوچیوز اون سنه سی او اسطنده مرکز مكتب اعدادیسی
کیمیا درسی معلمکنک انضمامیه سلائیك معارف مدیرینه تعیین
قلنمشدر و مؤخرأ مذکور درس علم ثروت و کتابت معلمکریله
تبیل اولنمشدر . تدریجاً قطع مراتب ایدرك ۳۱۵ سنه سننده رتبه
متمایز احراز ایلمشدر . دردنجی رتبه دن عثمانی نشاتی حازدر .

۱۳۴۵

سلانیک ولایتی

م	ع	تاریخی	رتبه	اسامی	مأموریت
معارف اداره سی					
۰	۰	۳ ۱۵ ۳	متمایز	رشید بك	مدیر
۰	۰	.	.	مدحت شكری بك	محاسبه مأموری
۰	۰	۳ ۱۶ ۶	ثالثه	توفیق افندی	باش کاتب
۰	۰	.	.	اسماعیل سعید افندی	محاسبه مأموری رفیق
۰	۰	.	.	حقی افندی	کاتب رفیق
۰	۰	.	.	صادق	صندوق امینی
۰	۰	.	.	ادهم	معاینه مأموری
۰	۰	.	.	ژان	»

مطاب اعدادیه

سلانیک مکتب اعدادیسی

۰	۰	۲۹۵	ادرنه مدیسه کی	صائب بك	مدیر
۰	۰	۳ ۱۵ ۶	ابتدای داخل	عثمان افندی	» ثانی
۰	۰	.	پروسه مدرسه کی	خالد	معاون اول
۰	۰	.	.	شکری	» ثانی
۰	۰	.	.	آصادوریان	» ثالث
۰	۰	.	.	علی بك	کاتب و مباحثه مأموری
۰	۰	.	.	سعید	دبوی و انبار
۰	۰	.	.	حاجی مسعود افندی	امام
۰	۰	.	قائم مقام	محسن بك	طیب
۰	۰	.	متمایز	رشید	علم ثروت و کتابت رسمیه معلی
۰	۰	۱۲۵۵	ادرنه مدرسه کی	صائب	اخلاق حکمت طبیعیه کیمیا معلی

سالنامه معارف

۱۳۴۶

ماه و ریت	اسامی	رتبه	تاریخی	ع
قوانین فرانسزجه	حکمت افندی	ثالثه	۲۶ ب ۱۳۱۵	۰
علوم دینیہ عربی فارسی ترکیه	» عثمان	یوسه مدرسکی	۶ ر ۳۱۵	۰
ادبیات عثمانیہ عربی انشا	» جودی	.	.	۰
علوم دینیہ قرآن کریم	» اسماعیل	.	.	۰
اصول دفتری	رضا بك	یوز باشی	.	۰
» جبر	» نهاد	.	.	۰
» بلغارجه	» حسین	ملازم اول	.	۰
» رومجه	ژان افندی	.	.	۰

۱۳۱۵ — ۱۳۱۶ سنه درسیده سی ظرفنده موجود طلبه

لیلی		نہاری		یکون	
اجرتلی		اجرتسز			
مسلم	غیرمسلم	مسلم	غیرمسلم	مسلم	غیرمسلم
۶۵	۸	۳۵	۱۰	۹۲	۴۱
۵۹	۱۹۲				

خدمه : ۱۳

سیروز مکتب اعدادیسی

.	.	.	نشأت افندی	مدیر و فرانسزجه، تاریخ، معلومات ناقمه اصول قرائت معلی
.	.	.	» حسن راغب	علوم دینیہ، عربی و فارسی
.	.	.	» عبداه	جغرافیا، جبر، اصول دفتری

۱۳۴۷

سلانیك ولایتی

م	ع	مدالیه	رتبه	اسامی	مأموریت
.	.	.	.	اکرم بک	هندسه، حساب، خط
.	.	.	.	طاہر افندی	معلم و کیلی
.	.	.	.	پاسقال	ترجہ معلمی
.	.	.	.	»	رسم
۱۳۱۵ - ۱۳۱۶ سنہ درسیہ ظرفندہ موجود طلبہ					
		خدمہ	یکون	غیر مسلم	مسلم
		۲	۱۴	۱۲	۷۲
درامہ مکتب اعدادیسی					
.	.	.	.	نادر افندی	مدیر، فرانسیزجہ، تاریخ معلومات نافعہ حفظ الصغہ معلمی
.	.	.	.	» عثمان	علوم دینیہ، عربی معلمی
.	.	.	.	» عمر لطفی	جنرالیہ، جبر، ترجمہ، اصول دہتری معلمی
.	.	.	.	» شوقی	هندسہ
.	.	.	.	» مصطفیٰ	ترجہ و فارسی
.	.	.	.	» ابراہیم	حساب
.	.	.	.	» محمد	حسن خط
۱۳۱۵ - ۱۳۱۶ سنہ درسیہ ظرفندہ موجود طلبہ					
		خدمہ	یکون	غیر مسلم	مسلم
		۲	۷۴	۶	۶۸

سالنامہ معارف

۱۳۴۸

ملاحظات	اسامی	مأموریت
سالانیک جدیدہ مکتب صناعی		
ہیئت ادارہ		
	اسماعیل حقی افندی » حافظ مصطفیٰ » حسن ضیا علی افندی » عبدالرحمن » رضا	مدیر مال مأموری کاتب و صندوق امینی مبصر اول » ثانی و کیخرج
معلمین		
	افندی » حقی » محمد نوری » اسماعیل » حافظ خلیل » انور » عونی » خلیل » محی الدین	قواعد، خط تاریخ معلمی ہندسہ معلمی عربی، علم حال، فارسی قرآن، تجوید، جغرافیہ قرائت ترکیبہ، املا » حساب » معلم اول » ثانی
طباعت: قونڈیرہ جیلق، ترزیلاک، مرانقوزلق، طو قومہ جیلق، موزیقہ صنعتاری کوستریلور		
طلبہ موجودہ سی		
غیر مسلم	مسلم	
۷	۱۷۳	

سلانیک ولایتی

۱۳۴۹

م	ع	رتبه	اسامی	مأموریت
سلانیک جدیدیه زراعت مکتبی				
مأمورین				
۲۰	۰	•	سعاد بك	مدیر
۲۰	۰	•	جانیک افندی	مدیر معاونی
۰	۰	•	» عبداه	محاسبه مأموری
۰	۰	•	» شمسه	سر مبصر
۰	۰	•	» عارف	امام
۰	۰	•	» عمر	مبصر ثانی
معلمین				
۰	۰	•	سعاد بك	علم حیوانات، فن مواشی
۰	۰	•	جانیک افندی	فن بیطری معلمی
۰	•	•	» ویتالیس	» زراعت، باغبانلیق
۰	•	•	» عواد یسیان	باغچوانلق عملیات معلمی
۰	•	•	» فضلی نجیب	علم نباتات
۰	•	•	» علی عثمان	علم ثروت، فن مساحه کیمیای
۰	•	•	» محمد توفیق	عضوی، کیمیای زراعی معلمی
۰	•	•	» عارف	کتابت، جغرافیایا
				کیمیای معدنی، حساب، جبر
				فرانسزجه معلمی
				فن اشجار، حکمت طبیعیه
				هندسه معلمی
				علوم دینیہ معلمی
طلبة موجوده سی				
		بکون	غیر مسلم	مسلم
		۶۰	۲۵	۳۵

سالنامه معارف

۱۳۵۰

م	ع	تاریخی	رتبه	اسامی	مأموریت
سالنیک دارالمعلمین					
۰	۰	۳۱۵	بروسه مدرسینکی	اسماعیل ماهر افندی	مدیر و هندسه، جغرافیا، تاریخ، حساب معلمی
۰	۰	۳۱۶	ثالثه	توفیق	انشاء، کتابت، املا، قرائت معلمی
۰	۰	۰	۰	حاجی شگری	قواعد، اصول تدریس
۰	۰	۰	۰	حسن	قرآن کریم، تجوید
۰	۰	۰	۰	اسماعیل سعید	حساب، تاریخ اسلام، ادلا
۰	۰	۰	۰	محمد ناجی	حسن خط

خدمه : ۱

طلبه : ۷۱

سالنیک مکتب رشادینسی

۰	۰	۰	۰	حاجی شگری افندی	مدیر
۰	۰	۰	۰	حافظ حسین	معاونی
۰	۰	۰	۰	محمد شوکت	معلم دائمی
۰	۰	۰	۰	محمد ناجی	معلمی حسین خط

خدمه : ۱

طلبه : ۶۳

ودینه مکتب رشادینسی

۰	۰	۰	۰	حسن کاشف افندی	معلم
۰	۰	۰	۰	راسم	حسن خط معلمی

خدمه : ۱

طلبه : ۵۶

۱۳۵۱

سلانیك ولایتی

م	ع	تاریخی	رتبه	اسامی	مأموریت
طویران مکتب رشیدی					
•	•	•	•	علی رضا افندی منجیل	معلم حسن خط معلمی
			خدمه : ۱	طلبہ : ۲۶	
کوکیلی مکتب رشیدی					
•	•	•	•	محمد سعید افندی عبدالرحمن احمد صدیقی	معلم اول » ثانی حسن خط معلمی
			خدمه : ۱	طلبہ : ۲۰	
عورتحصاری مکتب رشیدی					
•	•	•	•	صائب افندی احمد	معلم اول حسن خط معلمی
			خدمه : ۱	طلبہ : ۲۳	
قرہ فریدہ مکتب رشیدی					
•	•	•	•	عبداد حامی افندی حسنی	معلم حسن خط معلمی
			خدمه : ۱	طلبہ : ۴۶	
تکوش مکتب رشیدی					
•	•	•	•	وکالۃ ادارہ ایدیلور	معلم اول

سالنامہ معارف

۱۳۵۲

م	ع	تاریخی	رتبہ	اسامی	مأموریت
.	.	.	.	محمد افندی	معلم معاونی
.	.	.	.	محمد لطفی	حسن خط معلمی
			خدمہ : ۱	طلبہ : ۷۱	
استرومچہ مکتب رشادیتی					
.	.	.	.	حسن افندی	معلم اول
.	.	.	.	» بیتاہ	» ثانی
.	.	.	.	وکالہ ادارہ ایندیلور	رقعہ معلمی
			خدمہ : ۱	طلبہ : ۲۹	
یکبچہ مکتب رشادیتی					
.	.	.	.	ابراہیم ادہم افندی	معلم اول
.	.	.	.	» عثمان خیری	» ثانی
.	.	.	.	» احمد فائق	رقعہ معلمی
			خدمہ : ۱	طلبہ : ۴۱	
دمیر حصار مکتب رشادیتی					
.	.	.	.	مصطفی توفیق افندی	معلم
			خدمہ : ۱	طلبہ : ۲۴	
زینخندہ مکتب رشادیتی					
.	.	.	.	عبدالحمیم افندی	معلم
			خدمہ : ۱	طلبہ : ۲۸	

۱۳۵۳

سلانیک ولایتی

م	ع	تاریخی	رتبه	اسامی	مأموریت
جمعہ بالا مکتب رشادیتی					
.	.	.	.	محمد افندی نوری »	معلم اول معاونی
			خدمتہ : ۱	طلبہ : ۵۶	
پراوشته مکتب رشادیتی					
.	.	.	.	مصطفیٰ نوری افندی	معلم
			خدمتہ : ۱	طلبہ : ۶	
قترین مکتب رشادیتی					
.	.	.	.	عمر لطفی افندی منجھادر	معلم اول خط معلمی
			خدمتہ : ۱	طلبہ عدد : ۱۷	
نورہ قوب مکتب رشادیتی					
.	.	.	.	حمید افندی شجود » یوسف »	معلم اول » ثانی » ثالث
			خدمتہ : ۱	طلبہ عدد : ۷۵	
قوالہ مکتب رشادیتی					
.	.	.	.	وکالہ ادارہ ایدینور عثمان افندی حافظ محمد »	معلم اول » ثانی » ثالث
			خدمتہ : ۱	طلبہ عدد : ۲۸	

سالنامهٔ معارف

۱۳۵۴

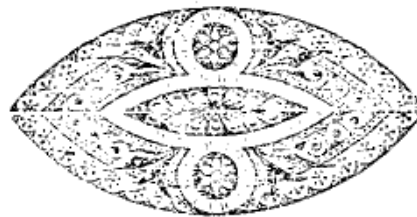
مأموریت	انسانی	رتبه	تاریخی	ع	م
پتربچ مکتب رشیدی					
معلم اول و حسن خط معلمی	عباس افندی	.	.	.	.
طلبه عدد : ۲۱	خدمه : ۱				
سلانیک انات رشیدی					
معلمهٔ اولی	رمزیه خام	.	.	.	.
» ثانیه	» ناجیه	.	.	.	.
» ثالثه	» آفت	.	.	.	.
»	» فخریه	.	.	.	.
نقش معلمه سی	مادام آناطه	.	.	.	.
طالبات : ۱۵۰	بوابه : ۱				
سیروز انات رشیدی					
معلمهٔ اولی	شاذیه خام	.	.	.	.
طالبات : ۵۱	بوابه : ۱				
سلانیک عسکری رشیدی					
مدیر	ابراہیم ادهم افندی	قول اغاسی	.	.	.
جغرافیاء هندسه تاریخ معلمی	محمد شا کر	یوزباشی	.	.	.
ریاضیه	مصطفی خیری	»	.	.	.
داخلیه ضابطی	عبدی	»	.	.	.
لسان معلمی	محمد فقی الدین	»	.	.	.
داخلیه ضابطی	اسعد	ملازم اول	.	.	.
رسم معلمی	احمد ضیا	»	.	.	.

سلانیک ولایتی

۱۳۵۵

م	ع	تاریخی	رتبه	اسامی	مأموریت
.	.	.	.	منظور	داخلیه ضابطی
.	.	.	ملازم ثانی	عمر خلوصی افندی	» »
.	.	.	.	مصطفی صادق »	فارسی معلمی
.	.	.	.	محمد ناجی »	حسن خط »
.	.	.	.	محمد نوری »	املائی ترکی »
.	.	.	.	ابراهیم جودی »	قواعد انبیه، علم حال، معلمی
.	.	.	.	احمد حمدی »	عربی معلمی
.	.	.	.	محمد خاکی »	» »

طلبة موجوده سی : ۲۵۷

سالنامه معارف

۱۳۵۶

محل	مدرسه نك اسمی	نضا	لوا
صرا			
جامع شریف قربنده	پاشا اسحق	سلانیك	سلانیك
» » »	» سایم	»	»
بیان مرمزنده	» یوسف	»	»
سرای عتیق محله سنده	» نعمان	»	»
» » »	» سلیمان	»	»
» قاسم پاشا	محمد چاوش	»	»
» مصطفی »	عبدالرحمن بك	»	»
» یعقوب »	یعقوب پاشا	»	»
» چنارلی	ملا بك	»	»
نفس قصبه ده	» غازی احمد	یكیجه	»
» »	» » »	»	»
فوشتان قریه سنده	فوشتان	»	»
» قره لان	قره لان	»	»
مدرسه محله سنده	مصطفی افندی	كوكیلی	»
نیفوتین قریه سنده	طاهر اغا	تكوش	»
» قوادار	اورطه	»	»
» پشته	پشته	»	»
» مارینه	مارینه	»	»
جامع عتیق محله سنده	چالی بك	استر و حجه	»
» سلطان سایم	عبده »	»	»
» جامع عتیق	محمد افندی	»	»
نفس قصبه ده	» »	طویران	»
» »	قصبه مدرسه سی	»	»
چغلامق محله سنده	غازی محمد بك	قره فریه	»

سالنيك ولايتي ۱۳۵۷

مدرسه نك باينى	طلبه عدد	مدرسى
رس		
اسحق پاشا	۱۷	افندى
» سليم	۲۵	»
» يوسف	۳۱	»
نعمان بك	۳۴	»
» سليمان	۲۷	»
خاسكى محمد چارش	۵۰	»
عبدالرحمن بك	۴۲	»
يعقوب پاشا	۲۸	»
چارش اوغلى ملا بك	۱۱	»
» غازى احمد	۶۱	»
غازى احمد بك	۲۰	»
اهالى قريه	۰	»
» »	۰	»
» قصبه	۷۷	»
حاجى طهراغا	۱۱	»
اهالى قريه	۱۹	»
مصطفى بك	۷	»
حاجى على	۰	»
» حليم	۱۳	»
» عبده	۰	»
محمد افندى	۰	»
اهالى محليه	۲۹	افندى
» »	۲۳	»
غازى محمد بك	۷۸	»
		عمر
		محمد
		شفيق

سالنامه معارف		۱۳۵۸	
محل	مدرسه نك اسمی	قضا	لوا
سنان بك	حاجی احمد آغا	قره فریه	سلانیک
صوقپوسی	محمد رامز افندی	»	»
.	ساعتلی	وودینه	»
.	حاجی مرتضی »	»	»
قره جه آباد ناحیه سی	درزی محمد آغا	»	»
نفس قصبه ده	قوبه مدرسه سی	لنغظه	»
کوپری باشی	کوپری باشی	کوپریلی	»
محلہ سنده	علی بك	»	»
»	حاجی »	»	»
»	اسماعیل »	»	»
»	علی چلبی	سیروز	سیروز
»	سلیمان بك	»	»
»	» افندی	»	»
»	سلطان	»	»
»	قراخان	»	»
»	التونلی جامع	»	»
بک	جامع عتیق	»	»
محلہ - سنده	محمدزاده	»	»
»	حاجی عبده بك	پتریج	»
»	» صالح »	»	»
»	عبدالحامد آغا	»	»
»	حسینجک	نوره قوب	»
»	جامع عتیق	»	»
»	احمد آغا	منلك	»
قریه سنده	پدیچه	»	»
»	غرادیشنجه	»	»
»	جامع وسط	دمیر حصار	»
»	طوپال احمد بك	»	»
»	قندهاری	»	»

۱۳۵۹

سلانیک ولایتی

مدرسه نك بائیدی	طلبه عدد	مدرسی
اغا حاجی احمد	۴۱	افندی خلیل
افندی صارینجه زاده راضی	۷	» حافظ احمد
» حاجی مصطفی	۰	»
» » مرتضی	۱۱	» سایمان
بك درزی ابراهیم	۴۸	» محمود
اهالی محلیه	۲۷	» مفتی اسماعیل
»	۲۵	» حافظ حسن
بك علی	۲۶	» حاجی »
» حاجی علی	۲۱	» » حسین
» اسماعیل	۱۳	» مصطفی
منلكلی علی چلبی	۱۷	» عبدالغفور
» سایمان	۱۹	» اسماعیل
» اسماعیل	۳۴	» حسن
»	۱۱	» فتح‌آه
افندی هاشم	۵	» احمد
مجمبول	۲۹	» حاجی ابراهیم
علی سپاهی	۱۷	» صبیحی
حسن زاده	۷	» عبده
بك عبده	۵	» مصطفی
» حاجی صالح	۹	» ابراهیم
اغا عبدالحامیم	۱۱	» سعید
حسینجك	۹۳	» اسماعیل
قوجه مصطفی پاشا	۳۱	» حسین
» احمد	۱۲	» عبدالحمید
» حاجی علی	۲۵	» حافظ علی
عثمان ومصطفی اغالر	۱۶	» حاجی ابراهیم
بك عبده	۷	» فوزی
» احمد	۱۵	» ابرهیم حقی
» قندهاری	۱۱	» عبدالوهاب

سالنامه معارف

۱۳۹۰

لوا	قضا	مدرسه نك اسمی	محلې
سیروز	سیروز	ناجیه	چارشو محله سی
درامه	درامه	منلا افندی	درویش بالحسه محله سی
»	»	شادروانی	خلیل بك
»	»	جامع عتیق	جامع عتیق
»	»	قوزلو كوی	قوزلو قریه سی
»	»	قیرجالر	قیرجه لر قریه سی
»	پراوشته	حاجی ابراهیم اغا	لاجین بك محله سی
»	»	مصطفی افندی	مشتیان قریه سی
»	»	» راسم	برخور
»	قواله	مدرسه خیریه	حسین بك محله سی
»	»	ط پوززاده محمد بك	خلیل
»	»	حاجی اسعد افندی	»
»	»	حاجی احمد	»
»	»	حسن افندی	ابراهیم پاشا
»	»	حاجی غالب بك	حمیدیه

مطاب

لوا	قضا	مکتبک اسمی	مکتبک منسوب	ناشر رخصت ویرایش اولان مدیر مشمول
سلانیک	سلانیک	روم اعدادیسی	روم	سلانیک متره پوایدی
»	»	»	»	»
»	»	بلغار	بلغار	بلغار رئیس روحانیسی
»	»	»	»	»
»	»	صرب	صرب	پاپا نیقوله
»	»	تجارت مکنی	روم	استفان فوقه
»	»	آلیانس	موسوی	الاطینی افندی
»	»	»	»	»

۱۳۲۱

سلانیک ولایتی

مدرسه نك بانیدی	طلبه عدد	مدرسی
علی مرآتی بك	۹	صالح خیری افندی
ملا افندی	۲۱	» مفتی امین
عمود پاشا	۱۷	» صالح
سلطان یلدرم بایزید خان حضرتلری	۵	» حسین زهدی
مفتی نظیف افندی	۴۱	» حافظ محمد
عمود پاشا	۴۷	» مفتی علی
حاجی ابراهیم آغا	۳۲	» محمد امین
» مصطفی افندی	۲۱	» »
» راسم »	۱۱	» احمد
محمد علی پاشا	۲۷۳	علی و مسعود افندیلر
محمد بك	۲۲	حاجی شعبان افندی
حاجی اسعد افندی	۴۱	» قرلی علی
احمد بك	۴۹	» حسین
اهالی طرفندن	۳۰	» حسن
علی غالب بك	۵۴	» حافظ محمد

غیر مسلم

رخصتنامه تاریخی	مکتبک تاریخ کشادی	عدد طلبه		مکتبک درجه سی
		اناث	ذکور	
.	۲۸۹	.	۱۱۷	اعدادی
.	.	۶۳۱	.	»
.	مجهول	.	۲۴۷	»
.	»	۱۳۳	.	»
۲۶ تشرین ثانی سنه ۳۰۸	۳۰۷	.	۱۸۵	»
۲۱ ایلول سنه ۳۱۱	۳۱۱	.	۹۷	رشدی
۲۲ اغستوس سنه ۳۱۰	۱۸۷۶	.	۳۰۳	»
منه	»	۳۱۱	.	»

۱۳۶۳

سلانیک ولایتی

رخصتنامه تاریخی	مکتبک تاریخ کشادی	عدد طلبه		مکتبک درجه سی
		اناث	ذکور	
.	۱۲۸۴	.	۲۹	رشدی
.	۱۲۸۰	.	۵۱	»
.	۱۲۷۹	.	۳۸	»
.	مجهول	۱۲۹	۳۱	»
.	»	۳۲	۵۶	»
۷ مارت ۳۰۸	۳۰۸	۱۵۰	۲۱۱	»
.	»	.	۳۹	»
.	۱۲۸۸	.	۷۵	»
.	مجهول	۱۳	۱۰۱	»
۸ حزیران ۳۱۱	»	۱۸	۸۷	»
»	»	۵۶	۱۲۱	»
.	»	۴۷	۹۳	»
۸ اغستوس ۳۱۱	»	.	۶۵	»
»	»	.	۴۶	»
۲۹ شباط ۳۱۱	»	.	۱۴۷	»
»	»	.	۱۰۹	»
»	»	.	۸۹	»
»	»	.	۱۳۱	»
»	»	.	۷۷	»
.	»	.	۱۱۷	»
۲۹ شباط ۳۱۱	»	.	۵۳	»
»	»	.	۱۰۷	»
۸ حزیران ۳۱۱	»	.	۱۱۱	»
.	»	.	۱۰۸	»
.	»	.	۹۸	»
.	»	.	۱۰۲	»
.	»	.	۱۰۵	»
.	»	.	۸۸	»

سالنامه معارف

۱۳۶۴

لوا	قضا	مکتبک اسمی	مکتبک منسوب اولدینی جماعت	نامنه رخصت ویرایش اولان مدیر مشمول
سلانیک	کسندیره	روم	روم	روم بطریقخانه سی
»	»	»	»	»
»	ودینه	»	»	»
»	»	بلغار	بلغار	اکسار خانه
»	»	»	»	»
سیروز	سیروز	روم	روم	روم بطریقخانه سی
»	»	»	»	»
»	جمعه بالا	بلغار	بلغار	اکسار خانه
»	پترج	»	»	»
»	نوره قوب	»	»	»
»	دمیر حصار	»	»	»
درامه	قواله	روم	روم	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	پراوشته	»	»	»

مطابق

لوا	قضا	مکتبک اسمی	مکتبک منسوب اولدینی ملت	نامنه رخصت ویرایش اولان مدیر مشمول
سلانیک	سلانیک	آلمان مکتبی	آلمان	موسیو هوغراسل
»	»	فره رلر	فرانسز	» انطوان
»	»	تجارت	»	» کیرو
»	»	»	رومانیا	»
»	»	قتولک راهب	فرانسز	»
»	»	سورلر	»	»
»	»	ایتالیان	ایتالیان	»
درامه	قواله	قتولک	فرانسز	»

سلانیک ولایتی

۱۳۶۵

مکتبک درجہ سی	عدد طلبہ		مکتبک تاریخ کشادی	رخصتنامہ تاریخی
	ذکور	اناث		
رشدی	۹۳	۰	مجهول	۰
»	۷۱	۰	»	۰
اعدادی	۵۷	۰	»	۷ تشرین اول سنہ ۳۱۲
رشدی	۱۴۸	۰	»	»
»	۷۳	۰	»	» ۳۱
اعدادی	۱۲۸	۰	»	۲۵ تموز سنہ ۳۱۳
رشدی	۲۴۷	۰	»	»
»	۲۱	۰	»	»
»	۱۰۳	۰	»	»
»	۳۲۵	۰	»	۰
»	۵۰۷	۰	»	۰
»	۹۱	۰	۲۹۷	۰
»	۰	۷۹	۳۰۸	۰
»	۱۲۴	۰	مجهول	۰
»	۱۳۳	۰	»	۰

اضمیمہ

مکتبک درجہ سی	عدد طلبہ		مکتبک تاریخ کشادی	رخصتنامہ تاریخی
	ذکور	اناث		
رشدی	۱۳۲	۵۱	۳۰۳	۲ ایلول سنہ ۳۰۸
»	۲۸۵	۰	مجهول	۲۸ شباط سنہ ۳۱۰
اعدادی	۱۱۸	۰	۱۳۰۵	۰
رشدی	۷۲	۰	۱۳۰۱	۰
»	۰	۰	قدیم	۰
»	۲۹	۱۸۵	۰	۰
اعدادی	۳۵	۰	۱۳۰۴	۰
رشدی	۰	۰	۱۳۰۴	۰

سالنامه معارف

۱۳۶۶

کتابخانه

محل	کتابخانه نك اسمی	قضا	لوا
جامع عتیق محله سی	خالوصی افندی	استرومجه	سلانیک
نفس قصبه ده	غازی احمد بك	یکجه	»
نیفوتین قریه سی	طاہر اغا	تکوش	»
اورطه محله	.	»	»
جامع عتیق محله سی	جامع عتیق	سیروز	سیروز
چارشو باشی محله سی	جنسکار جامی	قره فریه	سلانیک
نفس قصبه ده	ملا افندی	درامه	درامه
»	شادروان	»	»
»	جامع عتیق	»	»
قوزلو کوی قریه سی	قوزلو کوی	»	»
حسین بك محله سی	محمد علی پاشا	قواله	»
»	حاجی علی بك	»	»

مطبعه

صاحب امتیازی	محل	مطبعه نك اسمی	قضا	لوا
رسمی	مکتب صنایع	ولایت مطبعه سی	سلانیک	سلانیک
خام قووو افندی	جویتدی خانی	ازحایم	»	»
» فراجی	رونغوت	قراچی	»	»
» اسماعیل حمدی	چارداق	اسماعیل حمدی	»	»
مدحت و حسنی افندی	صبری پاشا جاده سی	عثمانلی عصر مطبعه سی	»	»

ستلايك ولايتى

۱۳۶۷

تاريخ تاسيسى	عدد كتب	بانيسى
مجهول	۲۸۴	خالوصى افندى
۱۱۶۷	۲۱۳	احمد بك
۱۲۲۰	۲۱۸	طاهر افا
.	۲۶۳	.
.	۱۴۰۰	.
۳۱۲	۳۰۰	مجهول
.	۱۵۰	ملا افندى
.	۳۱۳	محمود پاشا
.	۱۱۶	سلطان بيلديرم بايزيد خان حضرتلى
.	۲۱۶	نظيف افندى
۱۲۲۶	۳۰۰	محمد على پاشا
۱۱۱۵	۲۴۳	حاجى على بك

رسم باصوب باصدينى	تاريخ كشادى	هاتكى لسانلرده آثار طبع ايتديكى	نوعى
باصيلمدينى	قديم	ترکجه	طاش و حروفات
»	۱۲۹۲	يهودىجه	حروفات
.	.	.	طاش
»	۱۳۱۰	ترکجه	حروفات
»	۱۲۹۴	.	طاش
.	.	.	»
»	۱۳۱۳	يهودىجه	طاش و حروفات

سالنامه معارف

۱۳۶۸

صاحب امتیازی	محل	مطبعه نك اسمی	قضا	لوا
پاپا یورکی افندی	قولومبوجاده سی	استفان یورکی افندی	سلانیک	سلانیک
» قاریولا	فرنك محله سی	» روسی	»	»
» خرستومانو	بوشناق خانی	» خرستومانو	»	»
» ایراقلیدیسی	فرنك محله سی	» ایراقلیدی	»	»
» آقارولنه	»	» آقارولنه	»	»
» واسیلیادی	»	» واسیلیادی	»	»
» داویدبارویز	» روغوز	» داوید	»	»
» سادی لیوس	» قاضی	» لاپوقه	»	»
» صالواطور	» فر	» صالواطور	»	»

غزته

صاحب امتیاز لرك اسمی	غزته لرك اسملری	غزته لرك طبع اولندقلری لسانی
رسمی	سلانیک	ترکجه
عبدالرحمن نافذ افندی	عصر	»
» احمد مدحت	چوجقلره رهبر	»
» داوید	ژورنال دوسالونیک	فرانسزجه
»	لاپوقه	اسپانیولجه
» صوفوقلیس	فاروس سالونیکوس	رومجه
» داسقال یورغاک	ارستوقلیس	» رساله
» میشون آروملاح	آوه نیر	یهودیجه
» یوهو یاقوهنی	پروغره دوسالونیک	فرانسزجه

سلانیک ولایتی

۱۳۶۹

نوعی	هانکی لسا لمرده آمار طبع ایتدیکی	تاریخ کشادی	رسم باصوب باصدیقی
حروفات	رومجه ، فرانسزجه	۱۳۱۳	باصماز
»	رومجه	۳۱۴	»
طاش	رومجه ، فرانسزجه	۳۰۹	»
حروفات	»	۳۰۵	»
»	.	۳۰۶	»
»	رومجه	۳۱۱	»
»	یهودیجه	۳۱۳	»
»	» و فرانسزجه	قدیم	»
حروفات و طاش	ترکجه یهودیجه بلغارجه ایتالیانجه فرانسزجه رومجه	۳۰۵	»

جلوس هایون حضرت پادشاهی بوم

مکتبک بولندیقی موقع	مکتبک درجه سی	قضا	لوا
محلہ سی حمیدیہ	اعدادی	سلانیک	سلانیک
» ساعتی جامع	ابتدائی	»	»
» ایچہ مسجد	»	»	»
» قزاق حاجی مصطفیٰ	»	»	»
» آستارجی	»	»	»
» عبدی پاشا	رشدی	وودینہ	»
»	ابتدائی	»	»
» سنان چاوش	»	طویران	»
» نفسی قصبہ دہ	»	یکبجہ	»
»	»	»	»
» قریہ سی قرہ حمزہ	»	»	»
» قصابر	»	»	»
» باغ کوی	»	»	»
» قوشتان	»	»	»
» غیرپشتہ	»	»	»
» تریستہ نک	»	»	»
» اورطہ	رشدی	تکوش	»
»	ابتدائی	»	»
» زیر	»	»	»
» قریہ سی تیمانیک	»	»	»
» قصبہ دہ نفس	»	لنقطہ	»
»	»	کوکبلی	»
»	»	»	»
» نوطیہ	»	»	»
» قریہ سی غازی اورنوس	ابتدائی	سیروز	سیروز
»	»	»	»

۱۳۷۱

سلانیک ولایتی

مسعودندن بری کشاد اولنان مکاتب

ملاحظات	مقدار مصرفی	تاریخ کشادی
	۱۴۰۰۰۰۰	۳۰۸
	۸۰۰۰۰	۳۰۸
	۷۵۰۰	۳۱۲
	۷۵۰۰	۳۰۱
	۵۰۰۰	۳۰۱
	۱۸۰۰۰	۲۹۸
	۴۰۰۰	۲۹۸
	۱۳۰۰۰	۳۱۱
	۲۰۰۰۰	۳۰۴
	۲۵۰۰۰	۳۰۲
	۲۰۰۰	۲۹۳
	۲۵۰۰	۲۹۴
	۲۰۰۰	۳۰۰
	۵۰۰۰	۳۱۲
	۳۵۰۰	۳۱۲
	۳۰۰۰	۳۰۵
	۶۰۰۰	۳۰۱
	۱۳۰۰۰	۳۰۵
	۶۴۳۰	۳۱۱
	۳۰۰۰	۳۰۵
	۱۰۰۰۰	۳۰۷
	۲۳۰۰۰	۳۰۷
	۱۷۰۰۰	۳۰۷
	۴۰۰۰	۳۰۰
	.	۲۹۸
	.	۲۹۸

سالنامه معارف

۱۳۷۲

مکتبک بولندینی موقع	مکتبک درجه سی	قضا	لوا
محلہ سی	اسلم خاتون	سیروز	سیروز
»	حاجی علی	»	»
»	علی ویوودہ	پتیرج	»
»	جامع کبیر	جمہ بالا	»
»	اورطہ	»	»
»	جامع کبیر	»	»
»	»	»	»
»	قرہ خواجہ	»	»
»	بالا	»	»
قریہ سی	فروینک	»	»
»	سمنلی	»	»
»	اوسنوه	»	»
»	چروہ	»	»
محلہ سی	حاجی شعبان	نورہ قوب	»
»	علاء الدین	»	»
»	حسینجک	»	»
»	جامع عتیق	»	»
قریہ سی	اسقرہ پوطنہ	»	»
»	اسلاشتاق	»	»
محلہ سی	خلیل بک	درامہ	درامہ
قریہ سی	سلطانیہ	»	»
»	قرہ قواق	»	»
»	اسکی کول	»	»
»	یدی برہ	»	»
»	شمشیرلی	»	»
»	پازارلر	»	»
»	حمیدیہ	»	»
»	حمیدیہ	»	»
»	نفس قصبہ دہ	صاریشعبان	»

۱۳۷۳

سلائیك ولایتی

تاریخ کشادی	مقدار مصرفی	ملاحظات
۳۰۵	.	مجهول
۳۰۰	.	.
۳۰۸	۱۷۰۰۰	.
۲۹۵	.	.
۲۸۵	۲۵۰۰	.
۲۹۵	۳۵۰۰۰	.
۳۰۸	۲۳۹۹۵	.
۲۹۵	.	.
۲۹۶	.	.
۲۹۵	.	.
۲۹۵	.	.
۲۹۴	.	.
۲۹۷	.	.
۳۰۶	۹۵۰۰۰	.
۲۹۷	۵۵۰۰۰	.
۳۱۳	۱۸۰۸۸	.
۳۱۱	۲۲۰۰۰	.
۳۰۸	۵۰۰۰	.
۳۱۰	۵۰۰۰	.
۳۱۱	۱۲۷۰۰	.
۳۰۵	۲۵۰۰	.
۳۰۲	۱۵۰۰	.
۲۹۹	۲۵۰۰	.
۳۰۳	۲۵۰۰	.
۳۰۴	۱۵۰۰	.
۲۹۸	۱۵۰۰	.
۳۰۷	۳۰۰	.
۳۱۲	۵۰۰	.
۳۰۳	۵۵۰۰	.

سالنامه معارف

۱۳۷۴

لوا	قضا	مکتبک درجه سبی	مکتبک بولندی موقف
درامه	پراوشته	رشدی	شیر احمد محله سبی
»	»	ابتدائی	»
»	»	»	قریه سبی
»	قواله	رشدی	خلیل بك محله سبی
»	»	ابتدائی	»
»	»	»	یکی محله
»	»	»	خلیل بك
»	»	»	حسین
»	»	»	ابراهم پاشا

۱۳۷۵

سلانیک ولایتی

ملاحظات	مقدار مصرفی	تاریخ کشادی
.	۱۱۰۰۰	۳۱۱
.	۱۳۰۰۰	۳۲
.	.	۳۱۱
.	.	۳۰۶
.	.	۳-۳
.	.	۳۱۱
.	.	۳۰۹
.	.	۳۰۵
.	.	۳۰۳

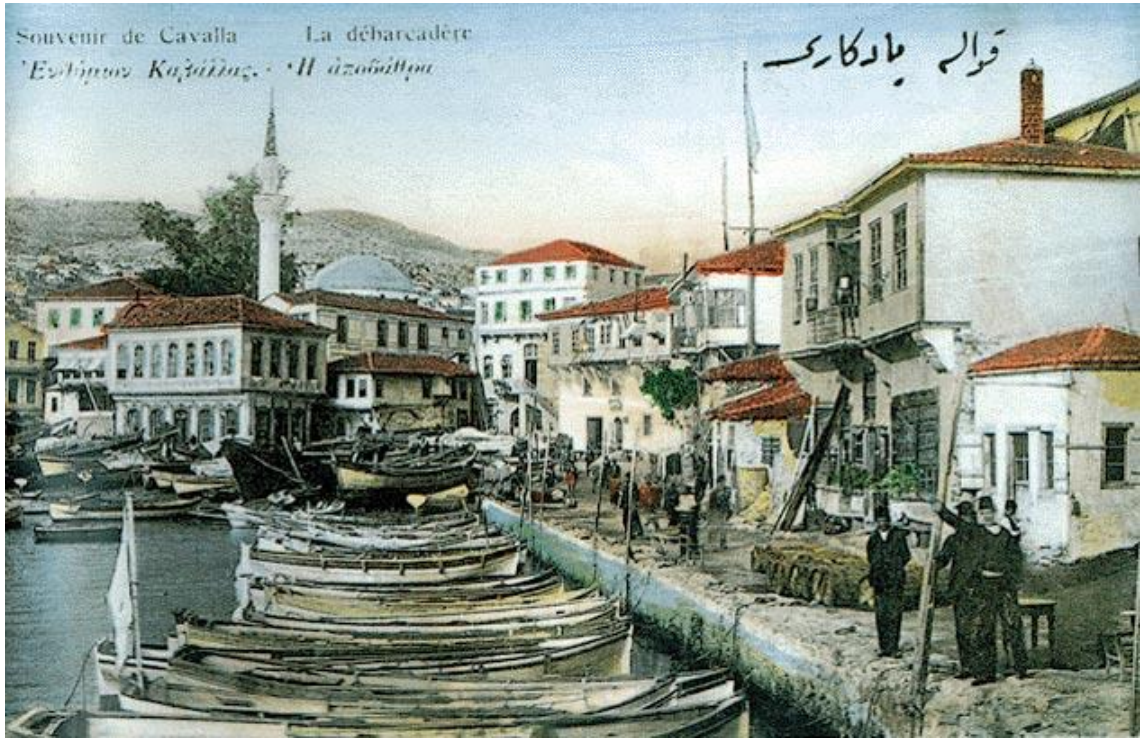

Ek 3. Sözlük**Bânî** : Kurucu**Bevâbe**: Kadın hademe**Dâhiliye Zabîti** : İç İşlerinden sorumlu subay.**Ecnebîyye** : Yabancı**Esâmî** : İsim, ad**Hüsn-i Hatt**: Güzel Yazı Yazma Sanatı**Înâs** : Kız**Kâvaid** : Kaideler**Karye** : Köy**Kitâbet** : Yazı Yazma**Kolağası** : Kıdemli Yüzbaşı, Osmanlı ordusunda yüzbaşı ile binbaşı arasındaki askeri rütbe**Leylî** : Akşam (yatılı)**Mal'ûmât Nâfia** : Bayındırlık İşleri**Mechûl** : Bilinmeyen**Muallim-i Evvel** : Birinci Öğretmen**Muallim-i Sâni** : İkinci Öğretmen**Mülâzım-ı Evvel** : Üsteğmen**Mühâll** : Boş**Namna Ruhsat Verilmiş Olan Müdîr-i Mes'sûl** : İsmine ruhsat verilmiş olan sorumlu müdür**Nehâri** : Gündüzlü okul**Sahib-i İmtiyâzlar** : Sahip olunan ayrıcalıklar**Tâlibât**: Kız öğrenci

Yekûn : Toplam

Zûkûr : Erkek

Ek 5. Selanik'in Kavala Kazası

9

“Selanik, Mustafa Kemal’in doğduğu şehir ve Büyük İskender’in kız kardeşinin adıydı...”

⁹ <http://selanikgezirehberi.blogspot.com/2012/04/selanik-tarihi-kent-m.html>